

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), акад. Нац. акад. наук вищ. освіти
України, Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 3 від 30.03.2026).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Радченко І.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Acad. of the Nat. Acad. of Sciences of Higher Education of Ukraine, Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihhanaveva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 3 from 30.03.2026).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Radchenko I.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

- МУКЛИМБАЄВА О.* Дослідження тематичної спрямованості публікацій у науковій періодиці України 2024 року за розділами УДК.....3
СИТНИК В., ШПАК В. Ринок електронних та аудіокниг в Україні: основні тенденції (2022—2025)11
БОНДАР Ю. Історія однієї книжки18

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- ПАРФЕНЮК І.* Зв'язки з громадськістю (PR) в Україні у 1991—2000 роках: професійні практики, інституціоналізація й освіта22

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

- КОСТЕНКО Л., КОПАНЄВА В., ЖАБІН О.* Бібліотечна Україна: минуле, сучасне, майбутнє29
НАЛИВАЙКО О. Автоматизовані системи обліку й аналізу користування бібліотечними фондами35

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- КУШНІРИК Р., ЗВАРИЧ Т.* Створення вебсайту для налагодження комунікації з клієнтами підприємства "АгроСвіт-Волинь"41

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

- СЄДИХ В.* Б. Борович у книжковому просторі України (1920-ті — початок 1930-х років)44

C O N T E N T

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

- MUKKLIMBAIEVA O.* Research of thematic orientation of publications in the scientific periodicals of Ukraine in 2024 by sections of the UDC3
SYTNYK V., SHPAK V. The e-book and audiobook market in Ukraine: key trends (2022—2025).....11
BONDAR Yu. The story of one book.....18

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

- PARFENIUK I.* Public relations in Ukraine in 1991—2000: professional practices, institutionalization, and education22

LIBRARIANSHIP

- KOSTENKO L., KOPANIEVA V., ZHABIN O.* Library Ukraine: past, present, future29
NALYVAIKO O. Automated systems for accounting and analysis of library funds use35

INFORMATION ACTIVITIES

- KUSHNIRYK R., ZVARYCH T.* Creating a website to establish communication with clients of the enterprise AgroSvit-Volyn.....41

HISTORICAL INTELLIGENCE

- SIEDYKH V.* B. Borovych in the book space of Ukraine (1920s — early 1930s).....44

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3\(356\).3-11](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3(356).3-11)
УДК 015:061.1:[050:001](477)(045)

Ольга Муклімбаєва,
старша наукова співробітниця відділу
наукової підготовки державних бібліографічних
показчиків Книжкової палати України
e-mail: litopys@ukrbook.net
<https://orcid.org/0009-0002-4265-4881>

Дослідження тематичної спрямованості публікацій у науковій періодиці України 2024 року за розділами УДК

У статті подано результати бібліометричного аналізу напрямів наукових досліджень в Україні за розділами УДК за 2024 р. на основі бази даних державної бібліографії "Літопис журнальних статей". Констатовано, що однойменний показник посідає вагоме місце в системі державного бібліографічного інформування й містить аналітичну бібліографічну інформацію щодо статей, документальних матеріалів, творів художньої літератури, опублікованих у періодичних (крім газет) і продовжуваних виданнях, що друкуються на підконтрольній Україні території. Під час аналізу виявлено, що найбільшу кількість публікацій у базі даних "Літопис журнальних статей" за 2024 р. налічує клас 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка, а найменшу кількість — клас 2 Релігія. Теологія (богослов'я). Підсумовано, що комплексний аналіз публікацій дає змогу визначити основні напрями наукових досліджень, результати яких публікуються в українських наукових періодичних виданнях, відповідно до виконання положень Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" від 11.07.2001 № 2623-III.

Ключові слова: база даних; бібліографічна інформація; бібліометричний аналіз; періодичне видання; науковий журнал; державна бібліографія; державний бібліографічний показник

Мета дослідження: виявлення й узагальнення тенденцій розвитку вітчизняної науки на основі аналізу публікацій у наукових періодичних виданнях 2024 р. за розділами Універсальної десятикової класифікації (УДК).

Метод дослідження: бібліометричний аналіз.

Об'єкт дослідження: база даних (БД) державної бібліографії "Літопис журнальних статей" за 2024 р.

Постановка проблеми. Публікації в наукових періодичних виданнях є не лише формальною вимогою для здобуття наукових ступенів і вчених звань, а головним показником, що демонструє динаміку й результативність наукової діяльності. З огляду на тенденції розвитку сучасної науки, підвищення якості наукових публікацій, актуальність тем, рейтинг видань, в яких вони надруковані, а також відображення публікацій у наукометричних базах даних — вимога часу.

Результати бібліометричного аналізу напрямів наукових досліджень в Україні за розділами УДК за 2024 р. на основі бази даних "Літопис журнальних статей" дають змогу виявити основні напрями наукових досліджень, результати яких були опубліковані в науковій періодиці України.

Аналіз досліджень і публікацій. Відбір періодичних видань і публікацій, оформлення й систематизація бібліографічних записів здійсню-

валися згідно з чинними інструкціями, розробленими Книжковою палатою України, національними стандартами та законодавством [1—8].

Виклад основного матеріалу дослідження. До бази даних "Літопис журнальних статей" увійшли публікації з періодичних видань загальнодержавного значення, випущених Національною академією наук України та органами державної влади.

База даних за 2024 р. налічує 10 082 бібліографічних записи. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій за класами на основі таблиць УДК у відсотках:

0 Загальний клас — 9,4% загальної кількості, або 947 записів;

1 Філософія. Психологія — 2,4% загальної кількості, або 242 записи;

2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 0,7% загальної кількості, або 67 записів;

3 Суспільні науки — 26% загальної кількості, або 2621 запис (друге місце за кількістю публікацій);

5 Математика та природничі науки — 14,4% загальної кількості, або 1447 записів (третє місце за кількістю публікацій);

6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 32,4% загальної кількості, або 3270 записів (перше місце за кількістю публікацій);

7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт — 5,1% загальної кількості, або 519 записів;

8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література — 6,3% загальної кількості, або 635 записів;

9 Географія. Біографії. Історія — 3,3% загальної кількості, або 334 записи.

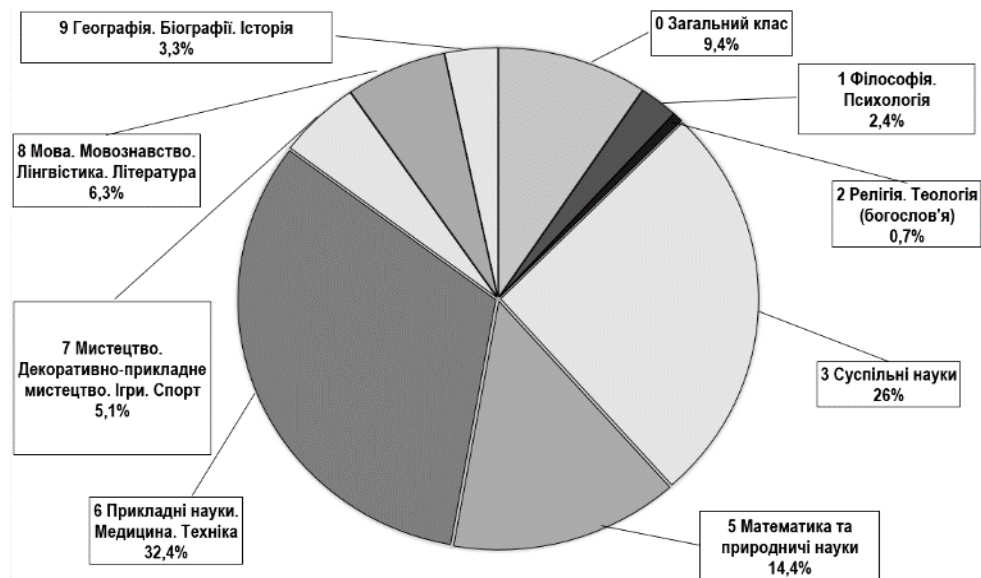
У 2024 р., у порівнянні з 2023 р., знизився відсотковий показник записів у класах 3 Суспільні науки; 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка; 9 Географія. Біографії. Історія, водночас у решті класів зафіксовано зростання відсоткової частки у загальній кількості записів за рік.

Результати аналізу тематичного розподілу публікацій за класами на основі таблиць УДК наведено в діагр. 1.

Найбільшу кількість публікацій зафіксовано у класі 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 32,4% загальної кількості. Друге місце за кількістю

публікацій посідає клас 3 Суспільні науки — 26%. Наступними є класи: 5 Математика та природничі науки — 14,4%; 0 Загальний клас — 9,4%; 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література — 6,3%; 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт — 5,1%; 9 Географія. Біографії. Історія — 3,3%; 1 Філософія. Психологія — 2,4%;. Найменшу кількість публікацій зафіксовано у класі 2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 0,7%.

У класі 0 Загальний клас відображено публікації з питань організації наукової роботи, науково-технічної інформації, писемності, інформаційних технологій, бібліографії та бібліотечної справи, журналістики тощо. У табл. 1 подано результати аналізу тематичного розподілу публікацій за розділами УДК зазначеного класу.

Діагр. 1. Тематичний розподіл публікацій за класами УДК

Таблиця 1

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 0 Загальний клас

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
00 Прологомена. Загальні питання науки та культури	595	62,83
01 Бібліографія і бібліографічні покажчики. Каталоги	12	1,27
02 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство	193	20,38
030 Універсальні довідкові видання	2	0,21
050 Серійні видання. Періодика	10	1,06
06 Організації загального типу	26	2,74
07 Медіа. Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова комунікація. Дослідження засобів масової інформації та комунікації	96	10,14
09 Рукописи. Раритети і рідкісні книги	13	1,37
Усього	947	100

Розділ 00 Загальні питання науки та культури містить статті з питань науки, друку, стандарти-

зації, системології, культури. У табл. 2 наведено результати дослідження записів цього розділу.

**Розподіл публікацій за підрозділами УДК
розділу 00 Прологомена. Загальні питання науки та культури**

Назва підрозділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці	110	18,49
002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство	18	3,03
003 Системи письма і писемності	1	0,16
004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних	290	48,74
005 Управління. Менеджмент	160	26,89
006 Стандартизація та стандарти	3	0,50
008 Цивілізація. Культура. Прогрес	13	2,19
Усього	595	100

Клас 1 *Філософія. Психологія* об'єднує статті з історії філософії, сутності предмета, методів, категорій філософії. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій наведено в табл. 3.

Клас 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* відображає статті з питань теології, релігії, релігійних систем. Результати аналізу розподілу публікацій цієї тематики подано в табл. 4.

Таблиця 3

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 1 Філософія. Психологія

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
1/14 Філософія	91	37,60
159.9 Психологія	134	55,37
16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки	3	1,24
17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія	14	5,79
Усього	242	100

Таблиця 4

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 2 Релігія. Теологія (богослов'я)

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
2 Релігія. Теологія (богослов'я)	11	16,42
24 Буддизм	2	2,99
25 Релігії стародавнього світу. Другорядні культури та релігії	2	2,99
26 Іудаїзм	3	4,47
27 Християнство	49	73,13
Усього	67	100

У класі 3 *Суспільні науки* згруповано матеріали на тему теорії та методології суспільних наук, статистики, демографії, соціології, політики, економіки, права, державного адміністративного управління, військової справи, соціальної допомоги, освіти й етнографії. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій наведено в табл. 5.

У класі 5 *Математика та природничі науки* відображено публікації з вивчення загальних законів фізики, хімії, біології тощо. У табл. 6 на-

ведено результати аналізу тематичного розподілу публікацій за розділами УДК зазначеного класу.

У класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* згруповано матеріали з питань сільського господарства, медичних наук, а також технологій різних галузей промисловості, виробничих процесів, конструкції обладнання, роботи транспорту і транспортних засобів. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій наведено в табл. 7.

Таблиця 5

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 3 Суспільні науки

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
30 Теорії, методологія та методи суспільних наук. Соціографія	18	0,69
31 Демографія. Соціологія. Статистика	178	6,79
32 Політика	166	6,33
33 Економіка. Економічні науки	673	25,68
34 Право. Юриспруденція	769	29,34
35 Державне адміністративне управління. Уряд. Військова справа	305	11,64
36 Забезпечення духовних і матеріальних життєвих потреб	26	0,99
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	418	15,95
39 Культурна антропологія. Етнографія. Фольклор	68	2,59
Усього	2 621	100

Таблиця 6

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 5 Математика та природничі науки

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
502/504 Наука про навколишнє середовище. Енвіронментологія. Екологія	63	4,35
51 Математика	398	27,51
52 Астрономія. Астрофізика. Космічні дослідження. Геодезія	36	2,49
53 Фізика	353	24,39
54 Хімія. Кристалографія. Мінералогія	197	13,61
55 Геологія. Науки про Землю	157	10,85
56 Палеонтологія	5	0,35
57 Біологічні науки загалом	103	7,12
58 Ботаніка	67	4,63
59 Зоологія	68	4,70
Усього	1 447	100

Таблиця 7

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
60 Біотехнологія	10	0,31
61 Медичні науки	1 168	35,72
62 Інженерна справа. Техніка загалом	866	26,48
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство	751	22,97
64 Домоведення. Домашнє господарство. Комунальне господарство. Служба побуту	15	0,46
65 Організація та управління підприємствами зв'язку, транспорту, торгівлі, поліграфії. Бухгалтерська справа, рахівництво. Зв'язок з громадськістю	192	5,87

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
66 Хімічна технологія. Хімічна промисловість і споріднені галузі	161	4,92
67/68 Різні галузі промисловості та ремесла. Галузі промисловості та ремесла, що виробляють готову продукцію	103	3,15
69 Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи	4	0,12
Усього	3 270	100

Клас 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* містить публікації з архітектури, образотворчого мистецтва, музики, спорту тощо. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій наведено в табл. 8.

У класі 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література* подано матеріали з питань лінгвістики та літературознавства. У табл. 9 наведено результати аналізу тематичного розподілу публікацій за розділами УДК зазначеного класу.

Таблиця 8

**Розподіл публікацій за розділами УДК
класу 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт**

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
7.01/.09 Теорія та філософія мистецтва, методи, періоди, стилі, способи представлення (зображення)	34	6,55
71 Планування у межах адміністративно-територіальних одиниць. Планування у міській та сільській місцевостях. Ландшафти, парки. Сади	15	2,89
72 Архітектура	28	5,40
73/76 Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво	159	30,64
77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси	6	1,15
78 Музика. Музичні інструменти	142	27,36
79 Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт	135	26,01
Усього	519	100

Таблиця 9

**Розподіл публікацій за розділами УДК
класу 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література**

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
80 Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія	1	0,16
81 Лінгвістика. Мовознавство. Мови	144	22,68
82 Література. Літературознавство	490	77,16
Усього	635	100

У класі 9 *Географія. Біографії. Історія* згруповано статті з питань археології, географічних, історичних наук тощо. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій відображено в табл. 10.

У табл. 11 подано результати порівняльного аналізу БД "Літопис журнальних статей" за 2023 і 2024 рр. щодо розділів УДК, які входять до різних класів, але становлять значні частини від загальної кількості записів за рік.

**Розподіл публікацій за розділами УДК
класу 9 Географія. Біографії. Історія**

Назва розділу	Кількість записів	% від загальної кількості записів у розділі
902/904 Археологія. Передісторія. Археологічні пам'ятки	97	29,04
908 Краєзнавство	20	5,99
91 Географія. Географічні дослідження Землі та окремих країн. Подорожі. Регіональна географія	15	4,49
92 Біографічні дослідження	15	4,49
93/94 Історія	187	55,99
Усього	334	100

Таблиця 11

Кількість записів за класами УДК у 2024 р. у порівнянні з 2023 р.

Назва розділу	Кількість записів у БД за 2023 р.	% від загальної кількості записів за 2023 р. (9 860)	Кількість записів у БД за 2024 р.	% від загальної кількості записів за 2024 р. (10 082)
00 Пролегомена. Загальні питання науки та культури	445	4,51	595	5,90
159.9 Психологія	97	0,98	134	1,32
31 Демографія. Соціологія. Статистика	185	1,88	178	1,76
33 Економіка. Економічні науки	898	9,11	673	6,67
34 Право. Юриспруденція	821	8,33	769	7,62
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	485	4,92	418	4,14
51 Математика	261	2,65	397	3,94
53 Фізика	320	3,25	353	3,50
61 Медичні науки	1 300	13,18	1 168	11,58
62 Інженерна справа. Техніка загалом	714	7,24	866	8,58
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство	880	8,92	751	7,44
82 Література. Літературознавство	419	4,25	490	4,86

Згідно з показниками табл. 11, зріс відсоток публікацій, що належать до розділів: 00 Пролегомена. Загальні питання науки та культури; 159.9 Психологія; 51 Математика; 53 Фізика; 62 Інженерна справа. Техніка загалом; 82 Література. Літературознавство. Зменшився відсоток публікацій за розділами: 31 Демографія. Соціологія. Статистика; 33 Економіка. Економічні

науки; 34 Право. Юриспруденція; 37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля; 61 Медичні науки; 63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство.

У табл. 12 наведено результати порівняльного аналізу пріоритетних напрямів наукових досліджень за класами УДК за 2023 і 2024 рр.

Результати аналізу публікацій за класами УДК у 2024 р. у порівнянні з 2023 р.

2023 р.	2024 р.
Клас 0 Загальний клас	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 00 <i>Пролегомена. Загальні питання науки та культури</i> — 445 записів, що становить 61,97% загальної кількості публікацій у класі, найменша — у розділі 030 <i>Універсальні довідкові видання</i> — 1 запис, або 0,14%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 00 <i>Пролегомена. Загальні питання науки та культури</i> — 595 записів, що становить 62,83% загальної кількості публікацій у класі, найменша — у розділі 030 <i>Універсальні довідкові видання</i> — 2 записи, або 0,21%
Клас 1 Філософія. Психологія	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 159.9 <i>Психологія</i> — 97 записів, або 52,43%, найменша — у розділі 16 <i>Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки</i> — 2 записи, або 1,08%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 159.9 <i>Психологія</i> — 134 записи, або 55,37%, найменша — у розділі 16 <i>Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки</i> — 3 записи, або 1,24%
Клас 2 Релігія. Теологія (богослов'я)	
Найбільша кількість публікацій у розділі 27 <i>Християнство</i> — 35 записів, або 83,33%, найменша — у розділі 29 <i>Сучасні духовні рухи</i> — 1 запис, або 2,38%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 27 <i>Християнство</i> — 49 записів, або 73,13%, найменша — у розділах 24 <i>Буддизм</i> і 25 <i>Релігії стародавнього світу. Другорядні культури та релігії</i> — по 2 записи, або по 2,99%
Клас 3 Суспільні науки	
Найбільша кількість публікацій у розділі 33 <i>Економіка. Економічні науки</i> — 898 записів, або 32,15%, найменша — у розділі 30 <i>Теорії, методологія та методи суспільних наук. Соціографія</i> — 13 записів, або 0,47%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 34 <i>Право. Юриспруденція</i> — 769 записів, або 29,34%, найменша — у розділі 30 <i>Теорії, методологія та методи суспільних наук. Соціографія</i> — 18 записів, або 0,69%
Клас 5 Математика та природничі науки	
Найбільша кількість публікацій у розділі 53 <i>Фізика</i> — 320 записів, або 25,06%, найменша — у розділі 56 <i>Палеонтологія</i> — 8 записів, або 0,63%	Найбільша кількість публікацій у розділі 51 <i>Математика</i> — 398 записів, або 27,51%, найменша — у розділі 56 <i>Палеонтологія</i> — 5 записів, або 0,35%
Клас 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка	
Найбільша кількість публікацій у розділі 61 <i>Медичні науки</i> — 1300 записів, або 38,68%, найменша — у розділі 60 <i>Біотехнологія</i> — 13 записів, або 0,33%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 61 <i>Медичні науки</i> — 1168 записів, або 35,72%, найменша — у розділі 69 <i>Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи</i> — 4 записи, або 0,12%
Клас 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт	
Найбільша кількість публікацій у розділі 79 <i>Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт</i> — 193 записи, або 33,05%, найменша — у розділі 77 <i>Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси</i> — 2 записи, або 0,34%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 73/76 <i>Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво</i> — 159 записів, або 30,64%, найменша — у розділі 77 <i>Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси</i> — 6 записів, або 1,15%
Клас 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 82 <i>Література. Літературознавство</i> — 419 записів, або 67,58%, найменша — у розділі 81 <i>Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія</i> — 201 запис, або 32,42%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 82 <i>Література. Літературознавство</i> — 490 записів, або 77,16%, найменша — у розділі 80 <i>Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія</i> — 1 запис, або 0,16%

2023 р.	2024 р.
Клас 9 Географія. Біографії. Історія	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 902/904 <i>Археологія. Передісторія. Археологічні пам'ятки</i> — 137 записів, або 48,93%, найменша — у розділі 92 <i>Біографічні дослідження</i> — 13 записів, або 4,64%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 93/94 <i>Історія</i> — 187 записів, або 55,99%, найменша — у розділах 91 <i>Географія. Географічні дослідження Землі та окремих країн. Подорожі. Регіональна географія та 92 Біографічні дослідження</i> — по 15 записів, або по 4,49%

У 2024 р. пріоритетним напрямом досліджень були медичні науки — 1168 записів. На другому місці — публікації з інженерної справи (866 записів); на третьому — з правознавства (769), на четвертому — із сільського господарства (751); на п'ятому — з економіки (673). Розподіл записів за напрямками наукових досліджень загалом продовжує тенденції попередніх років, водночас відбулися зміни позицій між напрямками в цьому переліку.

У порівнянні з 2023 р. у 2024 р. помітно зросла відсоткова частка записів розділу 62 *Інженерна справа. Техніка загалом* і становить 8,58%, тоді як у 2023 р. — 7,24%. У розділі 63 *Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство* зафіксовано зниження частки від загальної кількості записів: у 2023 р. — 8,92%, а у 2024 р. — 7,44%.

Висновки. Результати бібліометричного аналізу бази даних "Літопис журнальних статей" за 2024 р. дають підстави для висновку, що в порівнянні з попередніми роками кардинальних змін у тематичному розподілі публікацій у науковій періодиці України не відбулося.

Найбільшу кількість публікацій у базі даних "Літопис журнальних статей" за 2024 р. зафіксовано у класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* — 3270 записів, найменшу — у класі 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* — 67 записів.

Отже, на основі аналізу публікацій у наукових періодичних виданнях 2024 р. встановлено, що провідними напрямками наукових досліджень кілька років поспіль залишаються медичні науки, що відповідає напрямку 5 ЗУ "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" від 11.07.2001 № 2623-III [1]; інженерна справа, економіка, право та сільське господарство, що відповідає напрямку 1 зазначеного закону.

Список бібліографічних посилань

1. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11.07.2001 № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253.
2. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. [На заміну ДСТУ 3017—95 ; чинний від 2016—07—01]. Київ : УкрНДНЦ, 2016. IV, 38 с.
3. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. Чинний від 01.10.2010. Вперше [зі скасуванням ГОСТ 7.5-88 ; чинний від 01.10.2010]. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 18 с.
4. Визначення індексів УДК для наукових документів : метод. рек. / [уклад.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". Вид. 2-ге, без змін. Київ : Кн. палата України, 2017. 31 с.
5. Використання Універсальної десятикової класифікації при формуванні структури бібліографічних покажчиків : інструкція / [уклад.: О. М. Устіннікова, О. В. Ключніченко, М. Й. Ахвердова]. Вид. 2-ге, випр. та допов. Київ : Кн. палата України, 2019. 43 с.
6. Добір журналів, періодичних (продовжуваних) збірників та матеріалів з них для відображення в ДБП України "Літопис журнальних статей" : інструкція / Кн. палата України ; відп. викон. О. В. Виногорова. Київ, 2002. [10] арк.
7. ДСТУ ГОСТ 7.59:2003. Індексвання документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації. (ГОСТ 7.59-2003 (ИСО 5963-85), ІДТ). [Чинний від 2004—07—01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2004. [12] с.
8. Муслімбаєва О., Кучеренко Л., Бородіна І. Дослідження тематичної спрямованості публікацій у науковій періодиці України 2023 року за розділами УДК. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 2. С. 9—16. DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).9-16.

*Olha Muklimbaieva,
Senior Researcher, Department of Scientific
Preparation of State Bibliographic Indexes,
Book Chamber of Ukraine*

Research of thematic orientation of publications in the scientific periodicals of Ukraine in 2024 by sections of the UDC

The article presents the results of a bibliometric analysis of the directions of scientific research in Ukraine by UDC sections for 2024 based on the state bibliography database "Chronicle of Journal Articles". It is stated that the index of the same name occupies a special place in the system of state bibliographic information, is published twice a

month and contains analytical bibliographic information on articles, documentary materials, works of fiction published in periodicals (except newspapers) and serials printed in the territory controlled by Ukraine. During the analysis, it was found that the largest number of publications in the database "Chronicle of Journal Articles" for 2024 is contained in class 6 Applied Sciences. Medicine. Technology, and the smallest number is in class 2 Religion. Theology (theology). It is concluded that a comprehensive analysis of publications makes it possible to determine the main areas of scientific research, the results of which are published in Ukrainian scientific periodicals, in accordance with the provisions of the Law of Ukraine "On Priority Areas of Development of Science and Technology" dated 11.07.2001 No. 2623-III.

Keywords: database; bibliographic information; bibliometric analysis; periodical; scientific journal; state bibliography; state bibliographic index

References

1. Pro prioritetni napryami rozvitku nauki i tehniki : Zakon Ukrayini vid 11.07.2001 № 2623-III. (2001). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini*, 48, st. 253.
2. UkrNDNC, 2016. *DSTU 3017:2015. Vidannya. Osnovni vidi. Termini ta viznachennya ponyat*. Kyiv: UkrNDNC.
3. Derzhspozhivstandart Ukrayini, 2010. *DSTU 7152:2010. Vidannya. Oformlennya publikacij u zhurnalah i zbirnikah*. Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
4. Ahverdova M. J. ta in. [uklad.]. (2017). *Viznachennya indeksiv UDK dlya naukovih dokumentiv : metod. rek*. Vid. 2-ge, bez zmin. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
5. Ustinnikova O. M., Klyushnichenko O. V. & Ahverdova M. J. [uklad.]. (2019). *Vikoristannya Universalnoyi desyatkovoyi klasifikaciyi pri formuvanni strukturi bibliografichnih pokazhchikiv : instrukciya*. Vid. 2-ge, vipr. ta dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
6. *Dobir zhurnaliv, periodichnih (prodovzhuvanih) zbirkiv ta materialiv z nih dlya vidobrazhennya v DBP Ukrayini "Litopis zhurnalnih statej" : instrukciya*. (2002). Kyiv.
7. Derzhspozhivstandart Ukrayini, 2004. *DSTU GOST 7.59:2003. Indeksuvannya dokumentiv. Zagalni vimogi do sistemazaciyi ta predmetizaciyi (GOST 7.59-2003 (ISO 5963-85), IDT)*. Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
8. Muklimbaieva O., Kucherenko L. & Borodina I. (2025). Doslidzhennia tematychnoi spriamovanosti publikatsii u naukovii periodytsi Ukrainy 2023 roku za rozdilamy UDK. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 2, pp. 9—16. DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).9-16.

Надійшла до редакції 9.03.2026

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3\(356\).11-17](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3(356).11-17)
УДК 655.4:077]:002.1-028.27](477)"2022/2025"(045)

Віктор Ситник,
аспірант факультету журналістики
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
v.sytnyk.asp@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0002-6611-5460>

Віктор Шпак,
доктор історичних наук, професор
кафедри медіапродюсування та видавничої справи
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
v.shpak@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7007-0683>
Scopus Author ID: 57217313179

Ринок електронних та аудіокниг в Україні: основні тенденції (2022—2025)

Метою статті є актуалізація даних щодо стану ринку цифрових книжкових продуктів в Україні та виявлення основних тенденцій його розвитку у 2022—2025 рр. Констатовано, що динаміка цифрових видавничих проєктів в умовах повномасштабної війни, міграційних процесів і трансформації читацьких практик зумовила зростання ролі електронних й аудіоформатів у структурі книжкового ринку України. Розглянуто зміни в кількості та функціоналі агрегаторів електронних й аудіокниг, насамперед моделей продажу й доступу до контенту, а також тенденції розвитку мультиплатформних рішень. З'ясовано, що ринок електронних та аудіокниг в Україні нині перебуває у фазі структурного зміцнення: від кількісного розширення до поступового вдосконалення бізнес-моделей і користувацького досвіду. З'ясовано, що відбувається розвиток і стабілізація передплатних сервісів як форми внутрішнього доступу до контенту; зростає роль мобільних застосунків як основного середовища споживання цифрових видань. Підсумовано, що наявна модель передплати поки не є домінуючою на ринку, а співіснує з разовими покупками та комбінованими форматами доступу.

Ключові слова: цифрові книгарні; е-книги; аудіокниги; цифрова дистрибуція; цифрові видання; книжкові сервіси

Постановка проблеми. Останніми роками світовий ринок електронних видань демонструє стабільне зростання, адаптуючись до нових технологічних реалій і зміни споживацьких звичок. Продовжується домінування передплати та мобільного читання [1]. Згідно з даними аналітичного звіту ресурсу Mordor Intelligence, станом на 2025 р., частка платформ, що працюють за моделлю передплати (Kindle Unlimited [2], Scribd [3] чи Kobo Plus [4]), становила 55,72% загального обсягу доходів світового ринку електронних книг, що підтверджує зміну парадигми споживання цифрового контенту [5]. Аналогічні показники (понад 56%) наводять дослідники ресурсу Automateed у звіті щодо тенденцій галузі на 2025 р. [6].

Попри технологічне вдосконалення спеціалізованих ридерів, за даними Statista Consumer Insights і DataReportal (2025), майже 46% світової аудиторії обирають смартфон як основний пристрій для читання, що зумовлено його багатofункціональністю та доступністю [7; 8]. В Україні, за даними дослідження Gradus Research "Медіаспоживання 2025", які підтверджує інформація платформ Librarius та Yakaboo, цей показник є значно вищим — 91% споживачів контенту [9; 10].

Слід зазначити, що розвиток цього сегмента відбувається на тлі економічних і соціальних викликів, що особливо загострилися під час російсько-української війни. Результати дослідження [11] свідчать, що повномасштабна війна спричинила суттєві втрати українського книжкового ринку: скорочення фізичної аудиторії, порушення ланцюгів дистрибуції, зниження купівельної спроможності населення та масова міграція читачів за межі країни. За цих умов розвиток сегмента е-книг і аудіокниг визначено не як додатковий напрям, а як одну з базових умов збереження функціонування видавничої галузі [12].

Аналіз досліджень і публікацій. Попри зростання кількості цифрових видавничих проєктів і розширення їхнього функціоналу, питання реального стану продажу електронних та аудіокниг, динаміки попиту й трансформації споживчих практик потребує окремого осмислення. Наявні наукові дослідження зосереджено переважно на проблематиці е-книг і видавничої інноватики загалом. Зокрема, над цією тематикою в Україні працювали В. Теремко [13], Н. Фіголь [14], С. Водолазька [15], В. Шпак [16], Т. Єжижанська [17] та інші науковці, а актуальний стан видавничого ринку, зокрема в царині цифрових форматів, системно відображено у щорічних звітах Українського інституту книги (УІК) [18]. Значний внесок у вивчення питань цифрової

дистрибуції зробила М. Женченко, зосередивши увагу на основних бізнес-моделях й особливостях функціонування ринку е-книг в Україні [19—21].

Однак від часу проведення зазначених досліджень ринок зазнав суттєвих змін: зросла кількість цифрових платформ, змінилися моделі доступу до контенту, активніше розвивається сегмент аудіокниг, а практика придбання електронного книжкового продукту набуває нових форм. З огляду на ці тенденції постає потреба актуалізації даних і переосмислення динаміки продажу е-книг та аудіокниг в Україні у 2022—2025 рр.

Метою статті є актуалізація даних щодо стану ринку цифрових книжкових продуктів в Україні та виявлення основних тенденцій його розвитку впродовж 2022—2025 рр.

Серед основних **завдань** дослідження — аналіз стану ринку цифрових книжкових продуктів в Україні воєнного періоду. В основу покладено гіпотезу про те, що випереджальні темпи зростання електронного сегмента (20—30% щорічно) зумовлені не лише технологічною доступністю, а й докорінною зміною читацьких практик, адже смартфон став універсальним середовищем доступу до сервісів передплати й інтерактивного контенту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 2023—2025 рр. розвиток цифрових видавничих проєктів в Україні відбувається на тлі загального поступового відновлення книжкового ринку після різкого спаду 2022 р. [22], спричиненого повномасштабною російською агресією. За даними УІК, книжкова галузь демонструє стійку позитивну динаміку, попри складні економічні умови та нерівномірне відновлення попиту. Хоча фахівці оцінюють початок 2025 р. як складний, офіційні фінансові показники підприємств книговидання та книгорозповсюдження підтверджують, що національний книжковий ринок перебуває у фазі зростання [22]. Зокрема, фіксується збільшення кількості зареєстрованих видавничих і книготоргівельних бізнесів, а також показників звітування за обов'язковими примірниками — як за кількістю назв, так і за накладом [18].

Водночас позитивна динаміка передусім стосується сегмента друкованої книги, що створює важливий контекст для аналізу цифрового ринку, адже розвиток е-книг й аудіокниг відбувається не ізольовано, а в межах загальних трансформацій книжкової галузі. Саме на цьому тлі доцільно розглядати динаміку реалізації цифрових форматів, роль цифрових книгарень і специфіку зміни моделей доступу до контенту в Україні воєнного періоду.

Нині цифрові формати видавничої продукції трансформуються із суто компенсаторних рішень воєнного часу в окремих сегмент ринку з власними моделями дистрибуції, монетизації та споживання. Ключову роль у цьому процесі й надалі відіграють сервіси-агрегатори електронних та аудіокниг, які забезпечують доступ до каталогів різних видавців, пропонують мультиплатформні рішення, інтегровані ридери й спрощені механізми взаємодії з користувачем. Саме ці платформи стають основними посередниками між видавцем і читачем у цифровому середовищі, зокрема для українців, які перебувають за кордоном і фізично обмежені в доступі до паперової книги.

Позитивна динаміка друкованого сегмента корелює зі зростанням інтересу до цифрових форматів. Про це свідчать, зокрема, дані дослідження від "Книгарні Є". За підсумками першого кварталу 2024 р., найпопулярнішими електронними виданнями стали твори сучасних українських авторів. Водночас структура попиту в цифровому сегменті виявилася відмінною від паперового: якщо у фізичних книгарнях стабільно високі позиції посідає перекладна художня література, то серед е-видань частка українських сучасників є суттєво більшою — кожна шоста продана книга, що майже втричі перевищує її частку в обсягах реалізації друкованих видань. Серед "цифрових" читачів також помітно вищий інтерес до психологічної літератури, детективів і фантастики [23].

Окремої уваги вартий технологічний аспект споживання. Згідно з результатами опитування клієнтів "Книгарні Є", 63% покупців електронних книг читають їх зі смартфонів, 21% користуються спеціалізованими ридерами, 12% — планшетами, і лише 4% — ноутбуками й іншими пристроями [23]. Така структура споживання свідчить про зростання мобільності читання та його інтеграцію в повсякденну цифрову практику.

Директорка зі стратегічного розвитку "Книгарні Є" Л. Гужвинська зазначає, що за останній рік попит на електронні книжки зріс понад удвічі. Серед головних чинників — зручність мобільного доступу, нижча вартість порівняно з паперовими виданнями, миттєвість отримання файлу, відсутність ризику фізичної нестачі примірників. Водночас у дослідженні наголошено, що електронний формат поки не став повноцінним конкурентом друкованої книги, а радше її доповненням [23].

На тлі загального відновлення книжкової галузі, зафіксованого у звіті УІК, цифровий сегмент демонструє не лише зростання, а й струк-

турні зміни споживання [18]. Е-книга дедалі більше асоціюється з мобільністю, оперативністю доступу й адаптацією до нових моделей читання. Ці чинники дають змогу розглядати період 2022—2025 рр. як етап консолідації цифрового ринку, в межах якого електронні формати поступово зміцнюють частку в загальній структурі продажу.

Асортимент електронного й аудіоконтенту розширюється, удосконалюється інфраструктура, а окремі гравці тестують нові форми взаємодії з аудиторією. Нинішній етап розвитку ринку можна характеризувати як період помірної еволюції, а не трансформаційного стрибка. Це створює підстави для наочного зіставлення можливостей сервісів у 2022 і 2025 рр., щоб з'ясувати, яких змін вони зазнали (моделі доступу, функціонал, монетизація, асортимент).

Варто окреслити коло основних гравців ринку електронних та аудіокниг в Україні станом на 2022—2025 рр. До спеціалізованих сервісів-агрегаторів, що формують ядро цифрової дистрибуції, насамперед належать Yakaboo, Librarius, "Абук", а також платформи, які поєднують продаж цифрових видань із додатковими медіа-сервісами на кшталт Megogo. Ці суб'єкти забезпечують доступ до каталогів різних видавців, пропонують мобільні застосунки та різні моделі монетизації: разову купівлю, передплату чи комбінований формат [11; 24].

Окрему групу становлять міжнародні цифрові екосистеми, що функціонують в Україні разом із національними сервісами. Йдеться про Google Play Books, який дає змогу купувати та читати е-книги через обліковий запис Google, та платформу PocketBook, що поєднує виробництво ридерів із власним магазином електронного контенту. Водночас сервіс Apple Books досі не має повноцінної локалізованої присутності на нашому ринку, що обмежує його вплив на формування системної цифрової дистрибуції українського контенту.

Важливими суб'єктами продажу цифрової продукції залишаються офіційні сайти видавництва, які дедалі частіше реалізують е-книги безпосередньо через власні інтернет-крамниці. Така модель дає змогу скоротити ланцюг посередників і формувати прямий контакт із читачем, однак не завжди передбачає розвинену інфраструктуру для читання в межах окремого застосунку. Крім того, частина традиційних книгорозповсюджувачів підтримує продаж електронних форматів паралельно з паперовими виданнями, що сприяє поступовій інтеграції цифрового сегмента в загальну систему книжкової торгівлі.

Характерною рисою досліджуваного періоду є брак принципово нових великих гравців. Ринок розвивається еволюційно: наявні платформи розширюють каталоги, оптимізують технічний функціонал і тестують нові моделі доступу, однак структурна конфігурація ринку залишається відносно стабільною. Отже, розвиток цифрової дистрибуції електронних та аудіокниг у 2022—2025 рр. відбувався передусім через зміцнення й адаптацію наявних сервісів до сучасних економічних і соціокультурних умов.

За основу порівняльного аналізу розвитку ринку електронних книг у 2022—2025 рр. узято висновки, сформульовані у статті [24]. Аналіз проводився, виходячи з поділу цифрових книгарень за типом доступу до контенту: внутрішній, зовнішній і комбінований, що дало змогу систематизувати бізнес-моделі українських сервісів не лише за форматом продукту, а й за логікою монетизації й технічною організацією користування.

Виявлено, що якщо 2023 р. моделі стратегії внутрішнього доступу, яка передбачає споживання контенту безпосередньо в екосистемі платформи — через власний застосунок або вебінтерфейс — із застосуванням передплати, оренди чи доступу до бібліотеки в межах єдиного сервісу, лише формувалися або були обмеженими за масштабом, то у 2024—2025 рр. спостерігалася їхня еволюція. Зокрема, український мобільний застосунок та онлайн-платформа для читання е-книг і прослуховування аудіокниг Librarius [25], який і раніше використовував внутрішню модель споживання контенту, продовжив розвивати передплатні формати, а також модель оренди цифрових видань на 14 днів. Отже, платформа поєднує разовий продаж, тимчасовий доступ і передплату, формуючи гнучку систему монетизації в межах власної цифрової інфраструктури. Це свідчить про поступовий перехід від моделі "цифрової книгарні" до повноцінного сервісу е-читання з елементами сервісної економіки.

Подібну динаміку демонструє й перший український застосунок-книгарня "Абук", що пропонує велику бібліотеку електронних та аудіокниг, подкастів українською мовою [26]. Упродовж досліджуваного періоду книгарня розширила бізнес-модель, запровадивши формат передплати "Абук+". Якщо раніше сервіс функціонував переважно як платформа продажу аудіокниг із внутрішнім доступом через застосунок, то впровадження передплатної моделі сприяло посиленню стратегії внутрішнього доступу й орієнтації на довгострокову взаємодію з користувачем. За даними порталу "Читомо" [27], у 2025 р. користувачі "Абук" придбали понад

150 тис. видань, серед яких 120 тис. — аудіокниги та 30 тис. — електронні версії. За підсумками року проєкт має виплатити 15 млн грн роялті правовласникам. Такі показники засвідчують не лише зростання обсягів реалізації, а й економічну сталість моделі, що базується на внутрішньому контролі доступу до контенту й концентрації споживання в межах одного сервісу. Цифрова платформа "Читанка" [28], спеціалізована для читання та зберігання електронних книг, ще не спромоглася впровадити передплатної моделі, однак продовжує розвивати асортимент е-книг, а розробники періодично оновлюють застосунок.

Варто окремо розглянути найбільшу в Україні книжкову інтернет-платформу та онлайн-книгарню Yakaboo [29], яка ще в довоєнний період використовувала модель передплати на мобільних ресурсах. У 2023—2025 рр. ця модель збереглася та набула подальшого розвитку в межах застосунку, де користувачам пропонують доступ до каталогу з-понад 9 тис. електронних та аудіокниг із можливістю оформлення підписки на 1, 3 чи 12 місяців. Наявність пробного періоду та різних тарифних планів свідчить про продовження системного розвитку передплатної моделі як одного з головних інструментів монетизації. У цьому контексті Yakaboo підтверджує загальну тенденцію українського ринку до поєднання моделі разового продажу з моделлю тривалого доступу до цифрового контенту.

Вартий уваги й мобільний застосунок Megogo [30], який, залишаючись передусім відеострімінговою платформою, інтегрує до своєї екосистеми книжковий аудіоконтент. У застосунку функціонує розділ з аудіокнигами, які можна придбати разово та прослуховувати безпосередньо в межах сервісу; також доступна добірка безоплатних аудіокниг. Водночас частина аудіоконтенту входить до Megorack — основної передплати на фільми та серіали. У цьому разі аудіокниги слугують додатковим елементом медіаекосистеми, а не самостійним продуктом. Така модель не є спеціалізованою книжковою передплатою, проте демонструє тенденцію до міжмедійної інтеграції контенту, коли аудіокнига стає складником ширшої цифрової платформи.

Натомість цифрові книгарні, які працюють за моделлю зовнішнього доступу, тобто продаж і завантаження е-книг (Booxters, Epub, Knigoland та інші), надалі розвивають асортимент цифрових видань, надаючи користувачеві можливість завантажувати файли чи використовувати сторонні ридери. До таких книгарень належать сайти видавництва, великих книгорозповсюджувачів ("Наш Формат", "ВСЛ", Vivat, "Книгарня Є" та інші).

У цій моделі основними чинниками конкурентоспроможності є розмір каталогу, оперативність оновлення видань і цінова політика. Зауважимо, що окремі видавництва не реалізують е-книги через власний сайт, а скеровують клієнта на сторонні ресурси, наприклад Vivat продає на Google Play Books. Цікавою є практика залучення на застосунки "самвидаву", наприклад, літературна платформа для читачів і письменників "Букнет" активно заохочує до участі авторів [31].

Загалом, аналіз зібраних даних засвідчує, що останніми роками український ринок цифрової книги не продемонстрував різкого структурного зламу, однак характеризується кількома показовими зрушеннями. Передусім ідеться про поодинокі, але важливі кроки в напрямі передплатних моделей (насамперед "Абук+"), тоді як більшість сервісів продовжують функціонувати в межах моделі разового продажу.

В умовах збільшення цін на папір і логістику (прогноз на 2026 р. передбачає зростання цін на друковані книги на 30%) цифрові видання стають раціональним вибором. Середня ціна "електронки" в Україні коливається в межах 120—180 грн, що робить її доступною й для молодіжної аудиторії, й для людей старшого віку. У середньому електронна версія дешевша за паперову на 30—50%.

Більшість читачів електронних книг використовують смартфони. Популярність мобільних застосунків (Yakaboo, Librarius, "Абук") стимулює розвиток цього тренду, адже покупка книги відбувається в один клік. Специфіка українського книжкового ринку полягає у випереджальних темпах мобільної дистрибуції. Якщо глобальні тенденції лише наближаються до домінації смартфонів, то в українському сегменті, згідно з даними Gradus Research та аналітикою провідних платформ (Librarius, Yakaboo), станом на 2025 р. майже 63% читачів обирають смартфон як основний інструмент доступу до електронних видань. Це зумовлено не лише багатофункціональністю пристроїв, а й чинниками мобільності й автономності, що є критичними для українських споживачів в умовах воєнного стану [9; 32].

Електронні видання стали "форматом виживання": у періоди знеструмлень попит на них дедалі більше зростає, оскільки завантажена книга не потребує інтернету, а смартфон чи

ридер тримають заряд довше, ніж ноутбук. Окрім того, електронний формат залишається єдиним способом для мільйонів українців за кордоном отримувати видавничі новинки українською мовою без значних поштових витрат.

Економічна валідність цифрового сегмента підтверджується позитивною динамікою виплат правовласникам. Зокрема, такі платформи, як Yakaboo та "Букнет", продемонстрували кількісне зростання продажів у 2024—2025 рр. [22]. Це свідчить про поступову детінізацію ринку та формування сталої звички платного споживання цифрового контенту в Україні.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз виявив тенденцію до збереження позитивної динаміки розвитку цифрового сегмента книжкової галузі на тлі загального відновлення українського видавничого ринку. Попри складні соціально-економічні умови воєнного часу, цифрові формати не лише зберегли популярність, а й посилили позиції завдяки мобільності, доступності та гнучким моделям монетизації.

За результатами дослідження, до головних тенденцій окресленого періоду належать: поступове розширення каталогів е-книг та аудіокниг; розвиток і стабілізація передплатних сервісів як форми внутрішнього доступу до контенту; зростання ролі мобільних застосунків як основного середовища споживання цифрових видань. Окремі платформи продемонстрували кількісне зростання продажів і виплат правовласникам, що свідчить про економічну життєздатність цифрових видавничих проєктів. Водночас модель передплати поки що не стала домінантною для всіх гравців ринку, а співіснує з разовими покупками та комбінованими форматами доступу.

Отже, ринок електронних та аудіокниг в Україні 2022—2025 рр. можна схарактеризувати як такий, що перебуває у фазі структурного зміцнення: від кількісного розширення до поступового вдосконалення бізнес-моделей і користувачького досвіду.

Результати дослідження дають змогу сформулювати підґрунтя для подальших розвідок, зокрема кількісного аналізу обсягів продажу, вивчення поведінкових моделей споживачів цифрового контенту, а також порівняння українського ринку зі світовими тенденціями.

Список бібліографічних посилань

1. eBooks — Worldwide. Statista Market Forecast. 2025. Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/digital-media/ebooks/worldwide> (дата звернення: 14.02.2026).
2. Kindle Unlimited : [official website]. 2026. Amazon. URL: <https://www.amazon.com/kindle-dbs/hz/signup> (дата звернення: 14.02.2026).
3. Scribd (Everand) : [digital library service]. 2026. Scribd. URL: <https://www.scribd.com/> (дата звернення: 14.02.2026).

4. Kobo Plus : [eBook & Audiobook Subscription]. 2026. *Rakuten Kobo*. URL: <https://www.kobo.com/plus> (дата звернення: 14.02.2026).
5. Ebook Market Share, Size, Trends & Industry Analysis — Growth Forecasts (2026—2031). January 2026. *Mordor Intelligence*. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/e-book-market> (дата звернення: 14.02.2026).
6. eBook Market Trends & Statistics 2025: Insights & Opportunities. 2025. *Automateed*. URL: <https://www.automateed.com/ebook-market-trends-statistics> (дата звернення: 14.02.2026).
7. Digital 2025: Global Overview Report. 2025. *DataReportal*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report> (дата звернення: 14.02.2026).
8. Consumer Electronics Report 2025. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/study/electronics-report/> (дата звернення: 14.02.2026).
9. Дослідження медіаспоживання українців. Вересень 2025. *Gradus Research*. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/research-media-consumption-ukraine/> (дата звернення: 14.02.2026).
10. Digital 2025: Ukraine. 2025. *DataReportal*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-ukraine> (дата звернення: 14.02.2026).
11. Ситник В. Продаж е-книг та аудіокниг в Україні. *Інтегровані комунікації*. 2023. № 1 (15). С. 121—127. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.1516>.
12. Шендерівська Л. П., Гук О. В., Мохоцько Г. А. Трансформація бізнес-моделей видавництва в умовах війни та пандемії. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 79—85.
13. Теремко В. Стратегічні випробування електронною книжністю. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 4. С. 10—14.
14. Фіголь Н. Електронні видання України. *Обрії друкарства*. 2018. № 1. С. 244—254.
15. Водозька С. Інновації у видавничій галузі : навч. посіб. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. 323 с.
16. Шпак В. Видавничий бізнес: книга редактора : навч. посіб. Київ : Експрес-об'ява, 2022. 2-ге вид. доп. і перероб. 292 с.
17. Єжижанська Т. С. Книжкові видавництва України в умовах перманентної кризи. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 6. С. 29—35.
18. Український інститут книги. Дослідження. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/doslidzhennya> (дата звернення: 11.01.2026).
19. Женченко М. Цифрова дистрибуція на книжковому ринку України. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 10. С. 3—5.
20. Женченко М. Цифрові трансформації в системі книгорозповсюдження України. *Обрії друкарства*. 2015. № 1. С. 55—65.
21. Женченко М. Цифрові трансформації видавничої галузі : монографія. 2-ге вид., виправл. Київ : Жнець. 2019. 440 с.
22. Книжкова галузь України. Експресаналіз за підсумками і півріччя 2025 року. URL: https://drive.google.com/file/d/1mcEu_gruzkMqr-auc08xjzH2hWdbsE5w/view (дата звернення: 12.02.2026).
23. Книгарня "Є" розповіла, які електронні книжки найбільше читають українці. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/knyharnia-ie-rozprovila-yaki-elektronni-knyzhky-najbilshe-chytaiut-ukraintsi/> (дата звернення: 2.02.2026).
24. Ситник В. О. Стратегії доступу до контенту в українських цифрових книгарнях. *Обрії друкарства*. 2023. № 2 (14). С. 243—254. DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2\(14\).295407](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2(14).295407).
25. Librarius. URL: <https://librarius.pro/> (дата звернення: 11.02.2026).
26. Абук. URL: <https://abuk.com.ua/> (дата звернення: 12.02.2026).
27. Абук розповіли, які аудіокнижки найпопулярніші та скільки заробили правовласники у 2023. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/abuk-rozprovily-yaki-audioknyzhky-najpopuliarnishi-ta-skilky-zarobyly-pravovlasnyku-u-2023/> (дата звернення: 12.02.2026).
28. Читанка. URL: <https://chytanka.com/> (дата звернення: 11.02.2026).
29. Yakaboo. URL: <https://surl.lt/iu-mdkh> (дата звернення: 11.02.2026).
30. Megogo. URL: <https://megogo.net/ua/devices-auth> (дата звернення: 11.02.2026).
31. Букнет. URL: <https://booknet.ua/> (дата звернення: 11.02.2026).
32. Як змінилося медіаспоживання в Україні у 2024?. *Gradus Research Plus*. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/changes-media-consumption-ukraine-2024/> (дата звернення: 11.02.2026).

Viktor Sytnyk,
PhD Student, Faculty of Journalism,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Viktor Shpak,
Dr of Historical Sciences, Professor of the Department
of Media Production and Publishing,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

The e-book and audiobook market in Ukraine: key trends (2022—2025)

The dynamics of digital publishing projects in the context of a full-scale war, migration processes and the transformation of reading practices have led to an increase in the role of electronic and audio formats in the structure of the Ukrainian book market. The aim of the article is to update data on the state of the digital book market in Ukraine and identify the main trends in its development in 2022—2025. The study traces changes in the number and

functionality of e-book and audiobook aggregators, features of sales models and access to content, as well as trends in the development of multi-platform solutions. It was found that the e-book and audiobook market in Ukraine is currently in a phase of structural strengthening: from quantitative expansion to gradual improvement of business models and user experience. Subscription services are developing and stabilizing as a form of internal access to content; the role of mobile applications as the main environment for consuming digital publications is growing.

Summarized that the existing subscription model is not yet dominant in the market, but coexists with one-time purchases and combined access formats.

Keywords: digital publishing; e-books; audiobooks; book market of Ukraine; subscription models; digital bookstores; reading practices; interactive content

References

1. eBooks — Worldwide. Statista Market Forecast. (2025). *Statista*. Available at: <https://www.statista.com/outlook/dmo/digital-media/ebooks/worldwide>.
2. Kindle Unlimited : [official website]. (2026). *Amazon*. Available at: <https://www.amazon.com/kindle-dbs/hz/signup>.
3. Scribd (Everand) : [digital library service]. (2026). *Scribd*. Available at: <https://www.scribd.com/>.
4. Kobo Plus : [eBook & Audiobook Subscription]. (2026). *Rakuten Kobo*. Available at: <https://www.kobo.com/plus>.
5. Ebook Market Share, Size, Trends & Industry Analysis — Growth Forecasts (2026—2031). (2026). *Mordor Intelligence*. Available at: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/e-book-market>.
6. eBook Market Trends & Statistics 2025: Insights & Opportunities. (2025). *Automateed*. Available at: <https://www.automateed.com/ebook-market-trends-statistics>.
7. Digital 2025: Global Overview Report. (2025). *DataReportal*. Available at: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report>.
8. Consumer Electronics Report 2025. (2025). *Statista*. Available at: <https://www.statista.com/study/electronics-report/>.
9. Doslidzhennia mediaspozhyvannia ukrainsiv. (2025). *Gradus Research*. Available at: <https://gradus.app/uk/open-reports/research-media-consumption-ukraine/>.
10. Digital 2025: Ukraine. (2025). *DataReportal*. Available at: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-ukraine>.
11. Sytnyk V. (2023). Prodazh e-knyh ta audioknyh v Ukraini. *Integrovani komunikatsii*, 1 (15), pp. 121—127. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.1516>.
12. Shenderivska L. P., Huk O. V. & Mokhonko H. A. (2022). Transformatsiia biznes-modelei vydavnytstv v umovakh viiny ta pandemii. *Ekonomichniy prostir*, 179, pp. 79—85.
13. Teremko V. (2011). Stratehichni vyprovuvannia elektronnoiu knyzhnistiu. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 4, pp. 10—14.
14. Fihol N. (2018). Elektronni vydannia Ukrainy. *Obrii druzarstva*, 1, pp. 244—254.
15. Vodolazka S. (2021). *Innovatsii u vydavnychii haluzi*. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
16. Shpak V. (2022). *Vydavnychiy biznes: knyha redaktora*. 2nd ed. Kyiv: Express-Obiava.
17. Yezhyzhanska T. S. (2023). Knyzhkovi vydavnytstva Ukrainy v umovakh permanentnoi kryzy. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 6, pp. 29—35.
18. Doslidzhennia. (2026). *Ukrainian Book Institute*. Available at: <https://ubi.org.ua/uk/activity/doslidzhennya>.
19. Zhenchenko M. (2013). Tsyfrova dystributsiia na knyzhkovomu rynku Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 10, pp. 3—5.
20. Zhenchenko M. (2015). Tsyfrovi transformatsii v systemi knyhorozpovsiudzhennia Ukrainy. *Obrii druzarstva*, 1, pp. 55—65.
21. Zhenchenko M. (2019). *Tsyfrovi transformatsii vydavnychoi haluzi*. 2nd ed. Kyiv: Zhnets.
22. Knyzhkova haluz Ukrainy. Ekspresanaliz za pidsumkamy I pivrichchia 2025 roku. (2025). Available at: https://drive.google.com/file/d/1mcEy_rpuzkMqp-auco8xjzH2hWdbsE5w/view.
23. *Knyharnia "Ye" rozpovila, iaki elektronni knyzhky naibilishe chytaiut ukrainsi*. (2026). *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/knyharnia-ie-rozpovila-iaki-elektronni-knyzhky-najbilshe-chytaiut-ukrainsi/>.
24. Sytnyk V. O. (2023). Stratehii dostupu do kontentu v ukrainskykh tsyfrovkykh knyharniakh. *Obrii druzarstva*, 2 (14), pp. 243—254. DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2\(14\).295407](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2(14).295407).
25. *Librarius*. (2026). Available at: <https://librarius.pro/>.
26. *Abuk*. (2026). Available at: <https://abuk.com.ua/>.
27. *Abuk rozpovily, yaki audioknyzhky naipopuliarnishi*. (2026). *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/abuk-rozpovily-iaki-audioknyzhky-naipopuliarnishi-ta-skilky-zarobyly-pravovlasnyky-u-2023/>.
28. *Chytanka*. (2026). Available at: <https://chytanka.com/>.
29. *Yakaboo*. (2026). Available at: <https://surl.lt/iuimdkh>.
30. *Megogo*. (2026). Available at: <https://megogo.net/ua/devices-auth>.
31. *Booknet*. (2026). Available at: <https://booknet.ua/>.
32. *Yak zminylosia mediaspozhyvannia v Ukraini u 2024?* (2024). *Gradus Research Plus*. Available at: <https://gradus.app/uk/open-reports/changes-media-consumption-ukraine-2024/>.

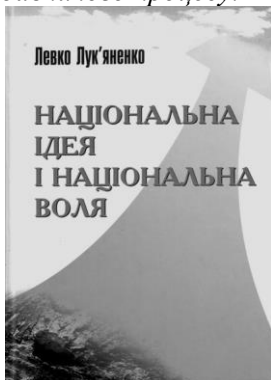
Надійшла до редакції 19.02.2026

УДК 821.161.2'06.09Лук(045)

Юрій Бондар,кандидат політичних наук, доцент,
директор ННДЖ КНУ імені Тараса Шевченка
Bondar1960@gmail.com**Історія однієї книжки**

Левко Лук'яненко — видатна постать сучасної України, правозахисник-дисидент, політв'язень, автор тексту Акту проголошення незалежності України, дипломат, політичний і громадський діяч, Герой України. А ще — публіцист і письменник, відзначений за літературну діяльність Національною премією України імені Тараса Шевченка 2016 р., співвидавець і популяризатор книжкових видань, які власним коштом передавав у бібліотеки України.

Левко Лук'яненко — автор численних публікацій, в яких обґрунтовував світоглядні погляди й принципи українства. Однією з головних його праць є книжка "Національна ідея і національна воля" [4], що побачила світ 2003 р. у київському видавництві МАУП¹. Сторінки її створення — в історії української видавничої справи, показові вони й для ілюстрації та розуміння супротивної співпраці автора та видавництва, особливостей редакційно-видавничого процесу.

Попри те, що про Левка Лук'яненка я багато чув і знав ще від 1980-х, звела нас книжка, точніше рукопис, "Національна ідея і національна воля", який надійшов до видавництва Міжрегіональної Академії управління персоналом, де я тоді працював і відповідав, зокрема, за видавничу діяльність, 28 березня 2003 р.

Познайомив нас президент Академії Георгій Щокін. У поки не опублікованих щоденниках Левка Лук'яненка навіть зберігся запис від 23 травня 2003 р.:

"Щокін Георгій Васильович представив мені Бондаря Юрія Володимировича, який безпосередньо

готує до друку мою працю "Національна ідея і національна воля". Бондар перший віце-президент МАУП та МКА. Наступна зустріч на наступному тижні".

Є запис про майбутню книжку в щоденниках Левка Лук'яненка й від 28 травня 2003 р. Він занотував, що був в Академії, де спілкувався про рукопис. У видавництві зробили зауваги, проте "хочуть швидко друкувати".

Зауваги зробив рецензент рукопису — Микола Головатий, доктор політичних наук, професор. Стосувалися вони висвітлення християнської традиції в українців, і Лук'яненко визнав їх слухними. 29 травня він зазначав:

"Корегував працю "Національна ідея і національна воля" відповідно до зауважень М. Головатого. Закінчив. Треба на комп'ютері внести правки".

Згодом Микола Головатий написав передне слово до майбутньої книжки, про що Левко Лук'яненко занотував у щоденнику 2 липня 2003 р.

Іншим рецензентом рукопису був кандидат філологічних наук Віктор Полковенко, у якого так само виникли питання. Власне, відгуків Полковенка було два. У першому — офіційному й оформленому за всіма канонами — рецензент передусім наголосив на актуальності праці, автор якої, дослідивши палітру духовного та політичного націєвірного розвитку українства впродовж кількох століть, дав, зокрема, відкоша й тодішньому президентові Леоніду Кучмі про неспроможність національної ідеї в Україні. Відзначив Віктор Полковенко авторський стиль викладу матеріалу, чіткість формулювань і доведень та рекомендував твір до публікації. В іншому, вже рукописному, відгукові рецензент висловив побажання авторові слідувати нормам чинного правопису, відмовившись від "застарілих" форм написання деяких слів, які використовував Левко Лук'яненко. На думку рецензента, "нетрадиційне написання" може справити у читачів враження про, м'яко кажучи, необізнаність працівників видавництва, адже нового правопису ще не було ухвалено.

Зазначимо, що на розмисл редактора книжки, рецензент мав рацію. Тому, щоб не гальмувати роботи, текст почали "причісувати", приводячи його до мовних норм. Зрештою це спричинило заперечення автора.

¹ Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля / редактор В. Д. Бондар ; рецензенти: М. Ф. Головатий, В. В. Полковенко ; художнє оформлення М. О. Лук'яненко. Київ : МАУП, 2003. 296 с.

Левко Лук'яненко вважав, що коли йдеться про національну ідею, то й писати потрібно питомо українською, без чужинських нашарувань. У листі до видавництва від 7 серпня 2003 р. він зазначав, що потрібно позбавлятися колоніальної русифікаторської спадщини, належить повертатися до граматики 1928 р. як такої, що повніше віддзеркалює властивості української мови. Зокрема, наполягав, варто залишити слова "позаяк" та "заки". Обстоюючи своє, писав:

"Русифікація української мови велася різними способами, в т. ч., наприклад, забороною української політичної і військової термінології. Інший напрямок — це оголошення слів застарілими. До застарілих Білодід та його русифікаторські послідовники занесли слова "далебі", "либонь", "позаяк" і багато інших. Той факт, що тепер на кожному кроці зустрічаємо "оскільки" замість "позаяк", свідчить не про застарілість слова "позаяк", а про добре знання російського "поскольку" та невміння його замінити своїм, отже нехай буде "позаяк". Слово "заки" — діалектне, проте ореал поширення його доволі великий, либонь усе Полісся, того нехай залишиться".

Йшлося і про сутність слів. Скажімо, обгрунтовуючи вживання слова "совітський" замість "радянський", Левко Лук'яненко зазначав:

"Советская власть" — це диктаторська влада. Її принесли в Україну комуністи агресіями 1918 та 1919 рр., так її і варто називати. Українське слово "рада" означає орган, де обговорюють проблеми і ухвалюють рішення, постанови, закони. Ради — демократичні органи. Таким чином, "радянська влада" не дорівнює поняттю "совітська (советская) влада". Отже, якщо хочемо називати речі своїми іменами, тоді окупаційну владу, що була в Україні до 24.08.1991 р., слід називати совітською. Називаючи її радянською, ми приписуємо їй демократичність, яка для тої влади була зовсім чужа".

Водночас автор погоджувався з багатьма зауваженнями рецензентів і редактора, зокрема щодо структури майбутньої книжки та бібліографічних посилань, подякувавши їм за працю у листі до видавництва.

Робота з підготовки видання тривала без зволікань, і щоденники фіксують це:

1 вересня 2003 р.:

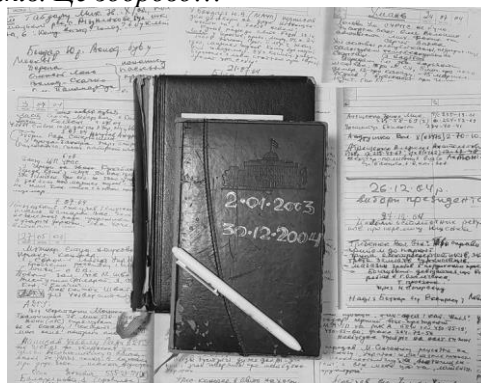
"Зустріч з Бондарем про книжку. Взяв частину для ще одного перегляду".

12 вересня 2003 р.:

"Відвідав МАУП і узгодив художнє оформлення книги. Дав фото і коротку бібліографію. Скоро надрукують".

16 вересня 2003 р.:

"В МАУП зустріч про оформлення палітурки. Я забракував ту, яку подав художник. Виклав своє бачення². Щокін вирішив друкувати 10 000 примірників. Це здорово!!!"

Ми зустрічалися, обмінювалися думками — у видавництві, а також вдома у Левка Григоровича в Хотові під Києвом. Він жваво цікавився особливостями видавничого процесу, деталями підготовки книжки й термінами. Одного разу, пригадую з приємністю, Лук'яненко передав до редакції ягоди зі свого саду — щоб видавцям працювалося краще...

За шість місяців після подання рукопису до видавництва 296-сторінкова книжка "Національна ідея і національна воля", пройшовши всі необхідні етапи редакційно-видавничої підготовки, належну апробацію, побачила світ. Представлення видання відбулося в листопаді, про що Левко Лук'яненко зробив запис у щоденнику від 20 числа того самого місяця:

"В МАУП презентація книги "Національна ідея і національна воля". Вів і чудово виступив М. Головатий. А палітурка бліднувата..."

Вихід книжки знаменував початок нового етапу проекту. Левко Лук'яненко робить щоденникові записи щодо просування та розповсюдження книжки. Один із них — від 26 січня 2004 р.:

"Заготував від Люби коротку рецензію про "Національну ідею і національну волю" для розсилання газетам для заохочення купівлі книжки.

Сполучився з відділом реалізації МАУП. Там Тамара Мик. сказала: книжка йде дуже добре, особливо в Західній Україні. Книжка з оплатою поштових послуг коштує 14.50 грн".

Левко Лук'яненко зустрічався із читачами, власним коштом передавав книжку до публічних бібліотек і шкіл. Сприяло такій комунікації й видавництво. 7 червня 2004 р. Лук'яненко нотує в щоденнику, що отримав 200 примірників "Національної ідеї і національної волі" для розпов-

² Левко Лук'яненко запропонував використати для оформлення книжки роботи свого племінника, графіка М. Лук'яненка.

сюдження через Асоціацію дослідників Голодоморів. Таке було неодноразово.

Щоб зробити видання доступнішим, насамперед студентству й молоді, видавництво звернулося до низки відомих підприємців і впливових політиків, банкірів і навіть Посольства Канади, де Левко Лук'яненко працював Надзвичайним і Повноважним Послом України, з проханням фінансово підтримати виготовлення книжки, обіцяючи компенсувати внесок частиною накладу за собівартістю. Жоден із національних і закордонних адресатів проєкт "Національна ідея і національна воля" не підтримав.

Водночас Левко Лук'яненко працював над вдосконаленням вже виданого. Зберігся робочий примірник з подальшими правками, що дають змогу зазирнути у творчу майстерню автора.

Переосмислюючи твір, Левко Григорович вдосконалив структуру, перегрупувавши окремі матеріали, зокрема розділів "Політичний світогляд" і "Глобалізація". Вирішив змінити й епіграф до тексту, винісши на чоло "Звернення до читача" слова з "Московства" Павла Штепи [7] про унікальність української нації, яка зберегла національний менталітет в умовах бездержавності.

Окремо варто вести мову про нові авторські вставки. Левко Лук'яненко зробив кілька містких рукописних доповнень, які мали, на його думку, розкрити чи увиразнити написане, уточнити його авторську позицію. Таких вставок, власне, 15. Зокрема, після слів "Хто правий: Маринович, Сверстюк чи я? Немає тут правого, немає неправого" Лук'яненко, розкриваючи стверджене, пише:

"Вище я сказав, що коли доводилося вибирати між теоретизуванням і політичною боротьбою, я завжди обирав друге. Це я вважав за важливіше для України. Проте це мій особистий вибір. Інші мають право на інший вибір, того немає тут правого, немає неправого, бо ж не можна висувати однаково високі вимоги до різних людей".

Говорячи про "маргінальність" українців, Левко Лук'яненко вважає за потрібне нагадати про причини того:

"Сатанинська окупаційна влада силою всіх засобів, у тому числі й кривавим державним терором, нищила мову, дух нації, нищила душу й генофонд українців".

Цю думку розвиває автор і далі, у розділі про національний ідеал:

"Національна держава — це необхідна умова для самореалізації нації в усіх сферах людського буття. Долаючи ідейну спадщину колоніального

минулого, патріотичні сили України прагнуть повернути українських громадян до таких умов, які є природнім станом для всіх державних націй: у них дитина, народившись, опиняється в обіймах своєї мови, культури, звичаїв, символів, традицій, як її тіло опиняється в обіймах повітря — постійно від народження до самої смерті. За московської окупації типовим був поділ життя творчого українця на три стадії: народився в українськомовній сім'ї — зрусифікований імперською освітою — повернувся до творчості українською мовою. Уявіть собі, наскільки українська культурна й літературна творчість була б оригінальніша, коли б її творці не переходили стадії зрусифікованості, а творили б тільки на основі українського національного духу?!".

І далі:

"Консолідування нації — це поступове звільнення свідомості українців від комуністичної промосковської ідеології і всотування української державницької ідеології, це звільнення українців від російської мови, російських побутових звичок і понять, повернення до своєї мови, традицій (ритуалів, обрядів), символів і понять, подолання прищеплених нам колоніальним рабством різних гидотних рис".

Власне, наголошував автор, задум і видання книжки й були спрямовані на те, аби виявити негативні риси, що перешкоджають національному поступу, задля послідовного їх подолання.

Авторські доповнення актуалізували текст, робили книжку рухомою, живою. Аналіз Левком Лук'яненком минулого й сучасного давав змогу робити припущення, які є на часі й тепер. Зокрема, осмислюючи актуальні події та завдання національного руху, він зауважував:

"Батьки-націоналісти мали б прагнути спрямувати свої сили в Чечню на допомогу чеченцям бити криваву московську імперію, бо доки не відбудеться друга стадія її дезінтеграції і колишні автономні республіки не стануть незалежними державами, Україна не може почувати себе в безпеці".

Сказано це було понад 20 років тому...

Розлого доповнив Лук'яненко позицію та ідеї Української республіканської партії, яку раніше очолював, з питань бачення республіканцями політики й державного будівництва.

Вважав автор за потрібне уточнити й окремі вислови. Наприклад, фразу "була заборонена інформація про Леніна" переінакшив на "була заборонена правдива негативна інформація..."; речення "Що нація зробила за дванадцять років свободи?" замінив на "Що нація зробила за ці

дванадцять років?"; речення "А інтелігенція з вищою освітою та науковими ступенями належить до еліти" доповнив знаком питання; вилучив фрази "Проте зло не може бути всесильним", "На південному сході України він (комплекс неповноцінності. — Ю. Б.) став по суті характерною рисою більшості українців" та ін.

Окремий епізод, який можна потрактувати і як смисловий, стосується сторінок, де йдеться про власне стан національної ідеї, здатність політиків її сприймати та втілювати. Говорячи про українців, задурманених комуністичною пропагандою, й характеризуючи складності навернення їх до українства, Левко Лук'яненко порівнював Івана Плюща та Петра Симоненка. Проте у новій редакції замінив комуніста Симоненка на соціаліста Олександра Мороза, приклад якого, напевно, на думку Лук'яненка, більш показовий.

Зауважував автор також про окремі стилістично-смислові двозначності, пропонуючи зміни. Скажімо, заголовну фразу "Навколо прапора єднайсь!", що нагадувала конструкцію одного з поширених комуністичних гасел, пропонував замінити на "Єднаймося навколо прапора" та ін.

Деякі важливі, на думку Лук'яненка, тези він акцентував, пропонуючи виділити шрифтом. Серед таких, приміром, "Національна ідея — це свідоме утвердження нації у всіх проявах її етнічної сутності".

Окремі правки автора стосуються історичних подій, дат і прізвищ, а також осібних слів, їх контекстуального вживання. До прикладу, "будівники" автор замінив на "будівельники", "давненько" на діалектне "давненно", "вартий уваги" на "непересічний", "найтоншу" на "витончену", "гауптвахту" на "буцегарню", "імперський" на "імператорський", "близорукість" на "короткозорість", "дріль" на "дрель" тощо.

Правив автор і помічені орфографічні помилки (куди ж у книжках без них?!).

Текст "Національної ідеї і національної волі" увійшов до 13-томного видання творів Левка Лук'яненка "Шлях до відродження", за яке 2016 р. він був нагороджений Національною премією імені Тараса Шевченка в галузі літератури.

Книжка "Національна ідея і національна воля" — на чільному місці в моїй домашній бібліотеці. На титулі надпис: "...дякую за велику працю в підготовці до видання цієї книжки. Щиро — Автор. 20.11.03 р."

Автограф Левка Лук'яненка про "Національну волю..." є й на іншій книжці — "На землі Кленового листка" [3], що побачила світ роком раніше: "Юрію Володимировичу Бондарю зі щирою вдячністю за видання книжки "Нац. ідея і нац.

воля" дарую цю книжку про заснування Першого посольства України в Канаді. 28.11.2003 р."

Юрію Володимировичу
Бондарю

щиро дякую за велику
працю в підготовці
до видання цієї
книжки.

щиро —
Левко Лук'яненко
20.11.03

Нагадує про нашу співпрацю також і збірник публіцистичних статей переважно 2010—2016 рр. "На позвах" [6], укладений Левком Лук'яненком незадовго до смерті й подарований мені книжкою вже його дружиною Надією Іванівною. У цьому, багато в чому підсумковому, виданні — осмислення автором історичної доби, одним із творців якої він був. Окрім вочевидь значущих для нього текстів, Левко Лук'яненко вмістив у книзі фоторозповідь про своє життя, світлина важливих, певно, для нього подій і людей. Завершальним знімком у цій низці є наш спільний, де ми з Левком Григоровичем під час роботи над рукописом "Національної ідеї і національної волі"...

У щоденниках Левка Лук'яненка також чимало згадок про підготовку інших книжок у видавництві МАУП, зокрема "Незнищеності" [5] та "3 часів неволі" [1; 2]. Значними, надто на сьогодні, були й тиражі книжок: та сама, до прикладу, "Незнищеність" вийшла накладом 10 тис. примірників. Отриманий за видання гонорар (також забуте нині для багатьох видавців і авторів слово) Левко Лук'яненко одразу ж спрямовував на випуск нових праць, закуповував книжки для благодійного розповсюдження. Така просвітницька діяльність, а їй Левко Лук'яненко надавав принципового значення, потребує окремого висвітлення.

Історія творення книжки "Національна ідея і національна воля" важлива як для бачення контексту формування й дискурсу української

думки, так і для розуміння складників редакційно-видавничого процесу, де наріжною є співпраця автора та видавництва, адже саме в

такій синергії й народжуються книги, які залишаються помітними у видавничій справі. Та й не лише у видавничій.

Список бібліографічних посилань

1. Лук'яненко Л. З часів неволі. Київ : МАУП, 2005. Кн. 2. 368 с. : іл.
2. Лук'яненко Л. З часів неволі: Сосновка-7. Київ : МАУП, 2005. 528 с.: іл.
3. Лук'яненко Л. На землі Кленового листка. Київ : Гарт, 2002. 560 с.
4. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. Київ : МАУП, 2003. 296 с.
5. Лук'яненко Л. Незнищенність. Київ : МАУП, 2008. 78 с.
6. Лук'яненко Л. На позвах. Київ : ТОВ "Юрка Любченка", 2018. 607 с.
7. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. Київ : Саміт-книга, 2025. 520 с.

Надійшла до редакції 2.03.2026

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.3\(356\).22-28](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.3(356).22-28)
УДК 659.4(477)''1991/2000'':303.442.3](045)

Ігор Парфенюк,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри інформаційної діяльності
та зв'язків з громадськістю КНУКіМ
parfeniuk10@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6203-2356>

Зв'язки з громадськістю (PR) в Україні у 1991—2000 роках: професійні практики, інституціалізація й освіта

У статті проаналізовано аспекти становлення сфери зв'язків із громадськістю (PR) в Україні як професійної діяльності у період 1991—2000 рр. **Метою** дослідження є вивчення особливостей і динаміки розвитку PR в Україні в зазначений період крізь призму професійних практик, інституціалізації й освіти. **Методологічну основу** дослідження становлять аналітичний, історико-порівняльний і хронологічний підходи, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу й узагальнення. Обґрунтовано, що становлення PR в Україні було зумовлено змінами в соціально-політичній сфері, зокрема переходом до ринкових відносин, багато-партійної системи, розвитком виборчих кампаній і комерціалізацією медіа. Констатовано, що у 1990-х рр. PR-функції, які виконували пресслужби й комунікаційні відділи органів влади, комерційних і політичних організацій, набували гібридного характеру, що поєднував елементи журналістики, маркетингу й рекламної діяльності. З'ясовано, що в зазначений період розпочалася інституціалізація PR, хоча брак правового регулювання та професійних нормативів цієї галузі спричинив її структурну невизначеність. Проаналізовано освітній аспект розвитку PR, що характеризувався запровадженням спеціалізованих курсів, відкриттям кафедр в університетах, виданням перекладеної професійної літератури, а також посібників українських авторів. **Наукова новизна** дослідження полягає в концептуальному окресленні періоду 1991—2000 рр. як важливого етапу професійного становлення сфери PR в Україні та системному поєднанні аналізу практик, інституцій й освітніх процесів у межах однієї дослідницької парадигми. Здобуті результати розширюють розуміння особливостей розвитку сфери зв'язків із громадськістю й потенційно можуть бути використані в майбутніх дослідженнях з історії українського PR.

Ключові слова: історія PR; зв'язки з громадськістю; комунікаційні практики; інституціалізація; професіоналізація; освіта у сфері PR

Постановка проблеми. Зародження сфери зв'язків із громадськістю (PR) в Україні відбувалося в умовах суспільно-політичних та економічних змін, пов'язаних із розпадом радянської системи. Діяльність зі зв'язків із громадськістю формується на основі ринкових відносин і конкуренції, саме тому вона не могла набути розвитку в закритій авторитарній державі — без

права власності й потреби конкурувати, в умовах розквіту пропаганди й інших форм односторонньої монологічної комунікації. Період 1991—2000 рр. увійшов в історію України як переломний майже в усіх суспільних сферах, і, звичайно, став часом великих трансформацій у галузі соціальних комунікацій. Переосмислення ролі інформативної комунікації, перехід до двосторонніх і багато-

сторонніх моделей взаємодії між владою та суспільством, бізнес-партнерами, політичними, громадськими організаціями й іншими акторами — ці чинники стали передумовою розвитку окремого напрямку професійної діяльності — зв'язків із громадськістю (Public Relations, PR).

Актуальність теми зумовлено потребою розуміння процесів становлення й інституціалізації зв'язків із громадськістю в Україні. Період 1991—2000 рр. є надзвичайно важливим у контексті зародження PR-діяльності та водночас, на нашу думку, недостатньо осмисленим і дослідженим. Аналіз українського досвіду дасть змогу виявити специфіку становлення сфери PR, що, з одного боку, притаманна саме нашій державі, а з іншого — розширює уявлення про розвиток соціальних комунікацій у суспільствах, що після тоталітаризму й автократії перейшли до демократичної системи управління.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку галузі зв'язків із громадськістю й окремі аспекти її історії на теренах України перебувають у фокусі уваги багатьох науковців. Зокрема, М. Саппа розглядав особливості становлення PR в Україні на початку 1990-х рр. на прикладі інформаційної діяльності державно-господарських структур ядерно-енергетичної галузі [9]. А. Зінченко вивчала еволюцію зв'язків із громадськістю крізь призму комунікаційних моделей PR-діяльності (за методологією Грюнінга та Ханта) [4]. Ю. Гончаренко аналізувала розвиток PR-діяльності в українському бізнесі [3]. О. Павлова та Л. Монастир'ова виокремили етапи становлення PR в Україні в контексті розвитку PR-технологій [8]. В. Березенко досліджувала теорію, науковий дискурс й історичні етапи функціонування зв'язків із громадськістю в Україні [1; 2], А. Киричок — розвиток української освіти в галузі PR [7].

Проте, незважаючи на вагоме теоретичне й практичне значення цих досліджень в українському науковому просторі, питання зародження та розвитку сфери зв'язків із громадськістю в Україні є фрагментарним, а період 1990-х рр. здебільшого розглянуто побіжно, з ракурсу певної галузі знань чи як підготовчий, перехідний етап. Як наслідок, процес становлення PR в Україні як професійної діяльності через повсякденні комунікаційні практики, освітні ініціативи, організаційні форми та нормативно-правові умови залишається недостатньо вивченим, що перешкоджає повноцінному осмисленню цілісної картини розвитку та специфіки цієї галузі.

Мета статті — дослідити етапи становлення та динаміку розвитку сфери зв'язків із громад-

ськістю в Україні впродовж 1991—2000 рр. крізь призму професійних практик, інституціалізації й освітніх ініціатив.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання**: 1) проаналізувати зміну підходів до публічної комунікації в Україні у 1990-х рр.; визначити передумови зародження PR як окремої професійної діяльності; 2) схарактеризувати основні професійні практики, пов'язані зі сферою зв'язків із громадськістю, що сформувалася зі здобуттям Україною незалежності; 3) виокремити організаційні та інституційні форми реалізації PR-діяльності в зазначений період; 4) розглянути нормативно правове поле й освітні ініціативи у галузі PR у контексті формування уявлення про неї як про окрему професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період здобуття Україною незалежності став катализатором змін інформаційного простору новоствореної держави. Конкурентне середовище в політиці, бізнесі й інших сферах потребувало нових механізмів комунікації з населенням. Уміння бути відкритим, формувати довіру не могло ґрунтуватися на односторонніх формах впливу, тому активні верстви суспільства уважно вивчали провідний досвід країн Європи й США. Крім того, на українському ринку почали працювати міжнародні компанії, які теж задавали певні тренди в комунікаційній політиці різних організацій. Проте хибно вважати, що зі здобуттям незалежності й створенням демократичної держави традиційні підходи до комунікації відійшли в минуле, радше навпаки — старі моделі пропаганди проти всього "західного" стали чинником певного спротиву та неправильного тлумачення сутності багатьох комунікаційних процесів, зокрема й PR-діяльності.

У демократичних країнах поняття PR-комунікації базувалося на діалогічності, плюралізмі поглядів і різноманітті суспільних зв'язків, на відміну від пропагандистської моделі, сфокусованої на ідеологічній автократії та вертикальному впливі. У радянський період дослідження концентрувалися переважно на пропагандистському потенціалі взаємодії із суспільством для формування соціалістичного й комуністичного світогляду. Через ідеологічну однобокість і підпорядкованість партійним інтересам комунікаційні дослідження не розвивалися, а зводилися до критики західних доктрин [2, с. 69].

Розгляд зв'язків із громадськістю як завуальованої маніпуляції та пропаганди ліг в основу некоректного розуміння цієї сфери діяльності як з боку політиків та суспільства, так і окремих науковців. Через це на пострадян-

ському просторі подекуди виникало негативне ставлення до зв'язків із громадськістю, тривали наукові дискусії щодо цього явища, з'явилося поняття "чорного PR".

На початковому етапі становлення в Україні PR також асоціювався переважно з пропагандистською діяльністю [3]. Це пов'язано з історично зумовленою односторонньою комунікаційною системою, що панувала в Російській імперії та СРСР, у складі яких українські території перебували протягом багатьох років, а також з тим, що значна частина фахівців сфери зв'язків із громадськістю розпочинала професійний шлях у журналістиці чи пропагандистських апаратах, що й формувало уявлення про PR як засіб створення сприятливого образу, а не елемент стратегічного менеджменту.

Отже, з одного боку, потреба розроблення нових підходів до комунікації в конкурентному середовищі сприяла розвитку сфери зв'язків із громадськістю, але з іншого — відчутним був спротив і небажання відмовлятися від традиційних практик. З уведенням демократичних норм і розвитком громадянського суспільства становлення PR як професійної діяльності стало неминучим.

Розвиток сфери зв'язків із громадськістю набирав обертів поступово. Окремі інформаційні кампанії та комунікаційні практики, наближені до PR-діяльності, спостерігалися ще до проголошення незалежності України, а вже від 1991 р. набули широкого вжитку. Таким прикладом можна вважати інформаційну роботу державних організацій ядерно-енергетичної галузі як відповідь на громадське невдоволення їхньою діяльністю, зокрема після аварії на Чорнобильській АЕС.

Як зазначає М. Саппа, організації енергетичного сектору були вимушені проводити соціологічні дослідження й інформувати населення, щоб спрямовувати громадську думку на користь розвитку ядерної енергетики. У ЦНДІатомінформ, головному "мозковому центрі" радянської атомної галузі, було сформовано окремий структурний підрозділ, що об'єднував три лабораторії. Фахівці здійснювали планування, координацію, методичне забезпечення об'єктивного інформування суспільства щодо оборонних аспектів застосування атомної енергії. Центр громадського інформування (ЦГІ) мав у своєму підпорядкуванні мережу регіональних центрів громадського інформування (РЦГІ), а також інформаційні пункти безпосередньо на АЕС та інших великих об'єктах ядерно-енергетичного комплексу. Перед цими пунктами стояло завдання інформувати відвідувачів і населення прилеглих територій щодо діяльності зазначених об'єктів, радіаційної ситуа-

ції, алгоритмів дій у разі виникнення кризових ситуацій. Робота РЦГІ полягала в налагодженні контактів із місцевими медіа, керівництвом республіки та областей, громадськими об'єднаннями, а також у наданні інформаційної й навчально-методичної допомоги центрам комунікації на об'єктах атомної енергетики.

У 1990—1992 рр. РЦГІ провели низку соціологічних опитувань серед громадськості, щодо ядерної енергетики та радіаційної безпеки мешканців міст-супутників атомних електростанцій. Зокрема, дослідження охопили Південноукраїнськ, Енергодар (двічі), Нетішин. Окрім того, були опитані працівники Південноукраїнської, Запорізької та Хмельницької АЕС. Результати ґрунтовного аналізу досліджень і відповідні пропозиції надсилали безпосередньо адміністраціям атомних станцій та інформаційним осередкам при них для коригування діяльності [9, с. 56—58].

Вивчення громадської думки, реагування на суспільні настрої, збирання даних та інформування — це функції, що фактично належать до сфери зв'язків із громадськістю, хоча в окреслений період таку діяльність не характеризували як PR. Схожі функції виконували й інші структури, але зазвичай вони становили сукупність прикладних комунікаційних дій, що слугували переважно для одностороннього цілеспрямованого впливу, а не налагоджування довірливих зв'язків із цільовою аудиторією.

Вагому роль у становленні професійних засад PR після розпаду СРСР відіграла сфера бізнесу. Новоутворені приватні підприємства, фінансові установи та великі промислові об'єднання відчули нагальну потребу у формуванні публічного образу й довіри, налагодженні контактів із медіа. Підрозділи зі зв'язків із громадськістю почали створювати й у складі великих міжнародних комерційних організацій, які відкривали філії в Україні [4, с. 165], що мотивувало вітчизняні компанії наслідувати їхній приклад. Організації формували відповідні структурні підрозділи чи наймали окремих працівників, завданням яких була комунікація з пресою, організація публічних іміджевих акцій і внутрішньокорпоративна робота. Ці практики ще не мали професійних ознак PR і часто поєднували рекламу, маркетинг, журналістику.

Зі здобуттям незалежності України поступово почали створювати відділи, що виконували функції зв'язків із громадськістю, й у політичних структурах: пресслужба президента, комунікаційні підрозділи міністерств тощо. Паралельно з удосконаленням шляхів залучення громадян до політичного процесу та зростанням важливості

характеру цієї участі для успішної реалізації політичних завдань почалося використання PR-механізмів, здебільшого зорієнтованих на інформування (журналістська модель), аніж на примус (пропагандистська модель) [4, с. 165].

Зрозуміло, що такі структури на початку діяльності часто послуговувалися радянськими моделями комунікаційних практик, проте з часом були вимушені адаптуватися до реалій відкритого медіапростору, реагувати на критику від політичних опонентів і громадянського суспільства без використання адміністративних методів, вибудовувати позитивний імідж тощо. Отже, державний сектор значною мірою посприяв становленню нової професії в Україні.

Інструментарієм PR активно послуговувалися в політичних комунікаціях, особливо під час виборчих кампаній. Ще у 1991 р. під час перших президентських виборів PR-служби влаштовували особисті зустрічі кандидатів з електоратом у великих організаціях та під час різноманітних заходів, публікували інтерв'ю в медіа, спростовували дезінформацію опонентів тощо.

Не обходилося, звісно, й без односторонніх інформаційних впливів, а також використання нечесних методів, як, наприклад, поширення пропагандистської листівки проти Л. Кравчука, де його програмні тези "5Д": "Держава — Демократія — Достаток — Духовність — Довіра" подавали як "Дилетантство — Демагогія — Дволикість — Догматизм — Диктатура" [5].

Активна інформаційна діяльність відбувалася під час дострокових виборів 1994 р., спричинених політичною кризою, страйком шахтарів, гіперінфляцією та конфліктом між президентом і прем'єр-міністром. У процесі парламентських і президентських виборчих перегонів використовували зустрічі з населенням, радіо- й телеефіри, публікації у друкованих медіа, вперше було проведено теледебати між Л. Кравчуком та Л. Кучмою під час другого туру президентських перегонів.

Дослідники визнають 1995—1998 рр. "золотим періодом" становлення PR в Україні, що характеризувався формуванням нестійкого ринкового середовища та впровадженням новітніх технологій. Це стимулювало зростання кількості агенцій політичного консалтингу, які стали повноцінними учасниками виборчих кампаній; створення фірм, сфокусованих на зв'язках із громадськістю у сфері бізнесу, що вплинуло на сприйняття PR як економічно привабливої галузі [8, с. 161].

Під час виборчої кампанії 1998 р. до Верховної Ради України нового імпульсу дістав розвиток іміджмейкінгу та реалізація відповідних

PR-програм. Економічна криза 1998 р. і скорочення витрат на пряму рекламу призвели до перерозподілу рекламних бюджетів на користь сфери зв'язків із громадськістю. PR почали використовувати як ефективний і відносно недорогий інструмент масової комунікації, а також як складник цілеспрямованих маркетингових впливів, хоча в Україні в аналізованій період цей процес мав обмежений характер [1, с. 40—41].

Під час виборчих перегонів при політичних штабах формували спеціальні команди, які провадили діяльність, наближену до сучасного політичного PR: організація офіційних виступів і заходів, співпраця з журналістами, антикризове реагування. Однак часто ці методи супроводжувалися маніпуляціями й застосуванням агітаційно-пропагандистських технологій.

Отже, серед характерних ознак перших практик у сфері зв'язків із громадськістю слід виокремити гібридність (змішаність із суміжними сферами) і фрагментарність використання. Через брак чітких професійних критеріїв, профільних навчальних програм і законодавчого регулювання функції, які виконував PR, часто мали епізодичний характер і визначалися потребами організації в певний момент. Проте саме ця різноманітність практик стала основою для майбутнього становлення галузі зв'язків із громадськістю в Україні як нової професії, що базувалася на інструментах, сформованих раніше, ніж відбулося теоретичне обґрунтування й інституційне закріплення PR як окремого напрямку діяльності.

Процес інституційного становлення сфери зв'язків із громадськістю в Україні впродовж 1991—2000 рр. відбувався не надто швидко й рівномірно, що загалом відповідало трансформаційним явищам у державі. Якщо професійні практики зароджувалися спонтанно, реагуючи на нагальні потреби в комунікації, то становлення PR на інституційному рівні потребувало закріплених організаційних форм, правил та офіційного визнання нової професії.

Утім, попри зазначені обставини, саме у 1990-х рр. закладалися інституційні ознаки PR в Україні. У 1992 р. проведено перший семінар зі зв'язків із громадськістю; у 1993 р. у Києві було зареєстровано підприємство "ІнГа-К", що першим запропонувало PR-послуги; розпочали діяльність Київський міжнародний гуманітарний осередок "Розрада" й Одеська телестудія соціально-економічних програм "Браво", що спеціалізувалася на розробленні іміджу політичних партій та їхніх лідерів, організацій і корпорацій. Уже в 1996 р. на виставці "Світ реклами-96" було представлено

45 організацій, що надавали PR-послуги в Україні. Водночас у журналі "A & PR Digest" йшлося про неефективність закордонних фахівців зі зв'язків із громадськістю в українських реаліях і дефіцит власних кадрів. Цей період позначився трансформацією взаємовідносин влади й суспільства, послабленням цензури в медіа й активним копіюванням закордонних PR-практик [2, с. 70—71].

Формування інституційних засад сфери зв'язків із громадськістю виявлялося, зокрема, через утворення профільних комунікаційних відділів. Окрім підрозділів в органах влади й інших структурах, започатковували посади речників і об'єднання, що опікувалися інформаційною стратегією. Коло їхніх обов'язків охоплювало створення офіційних заяв, налагодження взаємодії з медіа, планування публічних заходів, реагування на кризу тощо. Такі структури організовували й у медіа, як-от служба зі зв'язків із громадськістю на телеканалі "Інтер" (1996) та PR-відділ на "Новому каналі" (1998). Хоча робота підрозділів більше тяжіла до адміністративно-інформаційного спрямування, їх виникнення, безперечно, засвідчило, що комунікаційну діяльність розпочали розглядати як самостійну управлінську функцію. Важливим аспектом розвитку сфери зв'язків із громадськістю в нашій державі також стало усвідомлення переваг залучення саме українських PR-фахівців, які, на протигагу запрошеним закордонним кадрам, краще розумілися на ментальності та культурних особливостях нашого народу.

Вагомим чинником інституціалізації зв'язків із громадськістю є закріплення професійних термінів і ролей. Використання і затвердження понять "PR-менеджер", "пресекретар", "менеджер з комунікацій" тощо в публічному та корпоративному дискурсі сприяло формуванню нової професії, навіть за відсутності її формальних ознак. Хоча цей процес був доволі фрагментарним, у такий спосіб закладалися основи подальшого розвитку професійних стандартів і нормативної бази.

У 1990 рр. нормативно-правова база сфери зв'язків із громадськістю мала лише опосередковане функціонування. Прямого регулювання PR-практики не було, її визначали загальні правила інформаційної діяльності й публічних комунікацій. Зокрема, діяли закони України: "Про інформацію" (1992), "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" (1992), "Про телебачення і радіомовлення" (1993), "Про інформаційні агентства" (1995), "Про рекламу" (1996), "Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації" (1997) тощо. Отже, в окреслений

період PR-діяльність легалізувалася через суміжні галузі й не мала самостійного правового статусу.

Професійне становлення сфери зв'язків із громадськістю було пов'язано не лише з практичним упровадженням відповідних інструментів та інституціалізацією, а й із розвитком знань та освіти в галузі PR. Звичайно, на початку 1990-х рр. ще не було профільних освітніх програм, фахові знання здобували на підґрунті практичного досвіду та закордонних напрацювань.

Період 1991—1997 рр. часто називають початковим, "блековським" етапом розвитку PR-знання, що пов'язано з перекладом у 1991 р. праці С. Блека, яку й досі активно цитують сучасні науковці. Українська наука про зв'язки з громадськістю формувалася переважно на американських зразках, хоча могла бути вписана й в європейську традицію, про що зауважував Ф. Буарі. Серед здобутків українських науковців зазначеного періоду вагоме місце посідали такі праці: В. Бебик "Як стати популярним, перемогти на виборах і утриматись на політичному Олімпі" (1993); А. Чічановський "У тенетах свободи: політологічні проблеми взаємодії владних структур, засобів інформації і суспільства в нових геополітичних умовах" (1995); Г. Почепцов "Іміджмейкер. Паблік рилейшнз для політиків і бізнесменів" (1995), "Паблік рилейшнз" (1996); К. Суші "Порадник прес-секретаря" (1995). Окрім того, вийшли друком перші наукові розробки з іміджевих технологій: О. Вознесенська "Формування образу Президента України засобами документальної фотографії" (1996); О. Лавренко "Проблеми формування образу кандидата в депутати" (1997) [2, с. 71].

Основним середовищем, у якому почали фахово осмислювати сутність та особливості застосування інструментів зв'язків із громадськістю, стали факультети журналістики та суміжних спеціальностей. У 1993 р., завдяки фінансовій підтримці Канадської агенції міжнародного розвитку (CIDA), в Інституті державного управління компанія Romug & Associates почала викладати курс "Public Relation і громадські зв'язки". У 1996 р. у Київському національному університеті культури і мистецтв було засновано першу кафедру PR в Україні. У 1997 р. вийшов у світ підручник В. Королька "Основи паблік рилейшнз" та посібник М. Поплавського "Азбука паблік рилейшнз".

4 травня 1998 р. на базі кафедри міжнародної інформації (заснована 1.06.1993) в Інституті міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка було створено кафедру міжнародних комунікацій та зв'язків з громадськістю для підготовки фахівців із PR, брендингу, лобізму, а також журналістів-міжнародників [6].

Важливе значення для підготовки кваліфікованих кадрів у сфері зв'язків із громадськістю мали постанови Кабінету Міністрів України від 18.05.1994 № 325 "Про Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій" (1994) і "Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями" (1997). Проте, варто зазначити, що до 2006 р. прогрес у цій освітній галузі був доволі стриманим [7, с. 19].

Висновки. Аналіз змін в інформаційно-комунікаційному просторі України впродовж 1991—2000 рр. демонструє поступовий перехід від односторонніх до двосторонніх і багатосторонніх моделей комунікації. Формування конкурентного ринку, розвиток політичного плюралізму та демократичних тенденцій створили вагомий передумову для становлення сфери зв'язків із громадськістю. Її розвиток в Україні зумовлено насамперед внутрішньою трансформацією держави як результату здобуття незалежності й переходу до демократичної моделі управління.

У зазначений період функції зв'язків із громадськістю виконували відділи й пресслужби органів влади, комерційних організацій, політичних структур. Перші практики у цій сфері відбувалися з урахуванням українських реалій і

культурно-ментальних особливостей та поєднували елементи реклами, агітації, журналістики й суміжних галузей.

У 1990-ті рр. відбувалася поступова інституціалізація сфери зв'язків з громадськістю: з'явилися перші компанії, що надавали PR-послуги; фахівці, які працювали у виборчих штабах; структурні відділи в різних організаціях, які відповідають за надання інформації, роботу з медіа, формування позитивного іміджу тощо. Водночас в окреслений період PR-діяльність не мала окремого нормативно-правового регулювання, а послугоувалася законодавством суміжних галузей. Це свідчить, що на зазначеному етапі розвитку PR мав певні організаційні форми, але без нормативної та професійної формалізації.

Для освітнього виміру зв'язків із громадськістю як професії характерними були запровадження семінарів і курсів, організація перших кафедр із підготовки PR-фахівців. Поступово розвивалася наукова компонента професії, виходили друком переклади праць закордонних авторів, перші підручники та посібники для українських здобувачів.

Отже, досліджені процеси дають змогу визначити період 1991—2000 рр. як початковий, але надзвичайно важливий етап розвитку сфери зв'язків із громадськістю в Україні як професії, що став підґрунтям для формування сучасної української PR-діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Березенко В. В. Другий етап розвитку наукового знання про паблік рилейшнз в Україні (1997—2001 рр.). *Поліграфія і видавнича справа*. 2014. № 4. С. 39—43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2014_4_9 (дата звернення: 04.02.2026).
2. Березенко В. В. Перший етап активізації розвитку наукового знання про паблік рилейшнз в Україні (1991 — 1996 рр.). *Поліграфія і видавнича справа*. 2014. № 3. С. 68—72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2014_3_14 (дата звернення: 04.02.2026).
3. Гончаренко Ю. О. Еволюція підходів до PR-діяльності в українському бізнесі: від іміджу до економічного результату. *Академічні візії*. 2022. Вип. 8—9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16757579>.
4. Зінченко А. Г. Еволюція і розвиток PR: теоретичні та методологічні основи. *Український соціум*. 2005. № 5—6 (10—11). С. 164—168. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2005.05-06.164>.
5. Золотарьова Я. Історія виборів: перші вибори Президента України. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://opora.ua.org/vybory/istoriia-vivoriv-pershi-vibori-prezidenta-ukrayini-22947> (дата звернення: 07.02.2026).
6. Кафедра міжнародної інформації: сторінка навчального підрозділу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <https://www.iir.edu.ua/navchannya/mizhнародni-komunikatsiyi/kafedra-mizhнародnoyi-informatsiyi> (дата звернення: 04.02.2026).
7. Киричок А. П. Теорія та практика створення сучасної моделі освіти у галузі PR : монографія. Київ : НТУУ "КПІ" ; Політехніка, 2017. 236 с.
8. Павлова О., Монастирська Л. Піар-технології в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 36 (1). С. 159—162.
9. Сапфа М. До питання про становлення і розвиток паблік рилейшнз в Україні. *Український соціум*. 2006. № 6 (17). С. 55—61. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2006.06.055>.

Ihor Parfeniuk,
 PhD of Social Communications,
 Associate Professor at the Department
 of Information Activity
 and Public Relations KNUCA

Public relations in Ukraine in 1991—2000: professional practices, institutionalization, and education

*The article analyzes the formation of public relations (PR) in Ukraine as a professional activity during the period 1991—2000. The **purpose of the study** is to examine the specific features and dynamics of PR development in Ukraine in the specified period through the prism of professional practices, institutionalization, and education. The **methodological framework** of the research is based on analytical, historical-comparative, and chronological approaches, as well as general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization. The article substantiates that the emergence of PR in Ukraine was driven by transformations in the socio-political sphere, particularly the transition to market relations, the establishment of a multi-party system, the development of electoral campaigns, and the commercialization of mass media. It is demonstrated that during the 1990s PR functions were implemented through the activities of press services and communication departments of government bodies, commercial and political organizations, acquiring a hybrid character that combined elements of journalism, marketing, and advertising. It is established that during the indicated period the institutionalization of PR began, although the absence of legal regulation and professional standards in this field led to structural uncertainty. The educational dimension of PR development is analyzed, characterized by the introduction of specialized courses, the establishment of university departments, the publication of translated professional literature, as well as manuals and books by Ukrainian authors. The **scientific significance** of the study lies in the conceptual delineation of the period 1991—2000 as an important stage in the professional formation of public relations in Ukraine and in the systematic integration of the analysis of practices, institutions, and educational processes within a single research paradigm. The results expand the understanding of the specific features of the formation of the public relations sphere and may potentially be used in future studies on the history of Ukrainian PR.*

Keywords: history of PR; public relations; communication practices; institutionalization; professionalization; PR education

References

1. Berezenko V. V. (2014). Druhyi etap rozvytku naukovooho znannia pro pablik ryleishnz v Ukraini (1997—2001 rr.). *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 4, pp. 39—43. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2014_4_9 [Accessed 04.02.2026].
2. Berezenko V. V. (2014). Pershyi etap aktyvizatsii rozvytku naukovooho znannia pro pablik ryleishnz v Ukraini (1991—1996 rr.). *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, 3, pp. 68—72. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2014_3_14 [Accessed 04.02.2026].
3. Honcharenko Yu. O. (2022). Evoliutsiia pidkhodiv do PR-diialnosti v ukrainskomu biznesi: vid imidzhu do ekonomichnoho rezultatu. *Akademichni vizii*, 8—9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16757579/>
4. Zinchenko A. H. (2005). Evoliutsiia i rozvytok PR: teoretychni ta metodolohichni osnovy. *Ukrainskyi sotsium*, 5—6 (10—11), pp. 164—168. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2005.05-06.164>.
5. Zolotarova Ya. (n. d.). Istoriiia vyboriv: pershi vybory Prezydenta Ukrainy. *Hromadianska merezha OPORA*. Available at: <https://oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-pershi-vibori-prezidenta-ukrayini-22947> [Accessed 07.02.2026].
6. *Kafedra mizhnarodnoi informatsii: storinka navchalnoho pidrozdilu Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. (n. d.). Available at: <https://www.iir.edu.ua/navchannya/mizhnarodni-komunikatsiyi/kafedra-mizhnarodnoyi-informatsiyi> [Accessed 04.02.2026].
7. Kyrychok A. P. (2017). *Teoriia ta praktyka stvorennia suchasnoi modeli osvity u haluzi PR*. Kyiv: NTUU "KPI" ; Politekhnik.
8. Pavlova O. & Monastyrova L. (2018). Piar-tekhnologii v Ukraini. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 36 (1), pp. 159—162.
9. Sappa M. (2006). Do pytannia pro stanovlennia i rozvytok pablik ryleishnz v Ukraini. *Ukrainskyi sotsium*, 6 (17), pp. 55—61. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2006.06.055>.

Надійшла до редакції 12.02.2026

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3\(356\).29-34](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3(356).29-34)

УДК: 02(477):[316.422:004.8](477)(091)(045)

Леонід Костенко,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
kosten209@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7629-1228>

Вікторія Копанєва,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри інформаційних
комунікацій Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка
v.kopanieva@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9838-4855>

Олександр Жабін,
науковий співробітник
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
azhabin57@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5693-2155>

Бібліотечна Україна: минуле, сучасне, майбутнє

У статті розглянуто умовні історичні етапи розвитку бібліотечної діяльності, зокрема доцифровий, цифровий та окреслено підходи до постцифрового. Констатовано, що бібліотечне середовище України розвивається відповідно до історичних тенденцій розбудови книгозбірень світу. Висвітлено особливості початкового періоду розвитку бібліотечної діяльності на теренах України. Наголошено, що стрімкі темпи впровадження цифрових інновацій сприяли трансформації провідних бібліотек у науково-інформаційні комплекси з розширенням традиційного функціоналу завдяки аналітичній і прогностично-експертній діяльності. Визначено теоретико-методологічні засади подальших шляхів функціонального розвитку бібліотеки XXI ст. в умовах цифровізації. Зауважено, що основою досліджень у сфері штучного інтелекту (ШІ) в Україні слід вважати напрацювання видатного вітчизняного науковця В. Глушкова, який наголошував на доцільності розроблення й застосування алгоритмів ШІ для автоматизації керування економікою держави. Зроблено висновок, що поступове збільшення обсягів використання технологій штучного інтелекту в діяльності книгозбірень сприятиме становленню сучасної бібліотеки під загальним патронатом ШІ.

Ключові слова: бібліотечна діяльність; генеративний штучний інтелект; нейронні мережі; цифровізація

Постановка проблеми. На шляху розвитку людства одна цивілізація змінювала іншу, проте від часу винаходу писемності незмінною залишалася місія бібліотек, що полягає в акумулюванні й упорядкуванні знань, організації вільного доступу до них користувачам.

Історичний розвиток бібліотечної діяльності можна умовно поділити на три етапи: *доцифровий*, *цифровий* і майбутній *постцифровий*. Якщо першому й другому етапам становлення бібліотечної справи дослідники приділяли достатньо уваги, то третій лише починає формуватися, а отже потребує всебічного аналізу. Його характерною особливістю є широке коло проблем, пов'язаних з упровадженням технологій штучного інтелекту в бібліотечну сферу.

Наприкінці ХХ ст. бібліотечна Україна, на тлі початку впровадження цифрових технологій майже в усі сфери життєдіяльності суспільства, розпочала перехід від формування онлайн-ресурсів (електронних каталогів, довідкової й реферативної інформації) до створення широкого спектра повнотекстових колекцій та аналітики.

Нині, в умовах стрімкого розвитку й упровадження технологій штучного інтелекту, фахівці розробляють загальні теоретико-методологічні засади становлення українських бібліотек під загальним патронатом ШІ.

Аналіз досліджень і публікацій. Перший і другий етапи розвитку бібліотечної справи, як

зазначалося, становили предмет широкого наукового дискурсу. Однак для прогнозування можливих шляхів переходу до постцифрового розвитку бібліотечної України слід приділити більше уваги сучасним інноваційним реаліям цифровізації, пов'язаним з упровадженням технологій ШІ.

Одним із перших ініціаторів комп'ютеризації українських бібліотек був доктор технічних наук, професор М. Сенченко. Він забезпечив завершення будівництва та введення в експлуатацію найбільшої в Україні бібліотечної споруди — нового корпусу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (фото 1). Окрім того, науковий колектив під його керівництвом розробив і впровадив в інформаційно-бібліотечну діяльність україномовну версію Універсальної десятикової класифікації (УДК).

Л. Дубровіна дослідила сучасний стан підготовки електронних ресурсів рукописного й книжкового національного надбання, створення баз даних цифрових колекцій стародруків та історичних колекцій НБУВ [1].

Фахівці Інституту програмних систем НАН України П. Андон, В. Резніченко, О. Новицький, Г. Проскудіна, К. Кудим розглянули питання розбудови інтероперабельних науково-інформаційних структур, що базуються на використанні сучасних інформаційних технологій, та окреслили завдання створення теоретико-методологічних засад розвитку українського сегмента глобального цифрового середовища наукових знань [2].

Фото 1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (<https://ube.nlu.org.ua>)

Мета статті — обґрунтувати можливості становлення українських бібліотек під патронатом штучного інтелекту.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких **завдань**:

- розроблення теоретико-методичних засад упровадження технологій ШІ в інформаційно-бібліотечну діяльність;

- розв'язання проблем авторського права під час використання технологій ШІ;

- прискорення синергетичних процесів у соціальних комунікаціях в умовах розвитку ШІ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Бібліотечне середовище України розвивається відповідно до історичних тенденцій еволюції світових книгозбірень. Поміж останніх слід виокремити найвідомішу й найдавнішу Александрійську бібліотеку, яка була заснована на початку III ст. до н. е. єгипетським царем Птолемеєм Сотером і функціонувала до 47—48 рр. до н. е. За обсягом фондів це була найбільша тогочасна книгозбірня, у якій зберігалися майже всі відомі тексти античності. Віддаючи належне обсягу й універсальності цього інформаційного ресурсу, слід наголосити, що світову славу бібліотека набула завдяки видатним ученим і митцям, які працювали в її стінах понад дві тисячі років тому. Саме тут Евклід (бл. 365 — бл. 270 до н. е.) розробив основи математики; Ератосфен (бл. 275 — бл. 194 до н. е.) уперше визначив діаметр земної кулі; Клавдій Птолемеї написав трактат "Альмагест", що понад тисячоліття становив класичну основу астрономічних знань. Навіть цих трьох імен достатньо для твердження, що у складі Александрійської бібліотеки діяла повноцінна академія наук [3].

На наших теренах книгозбірні були у великій шані ще за часів Київської Русі Чимало бібліотек діяло при церквах, монастирях, дворах впливових осіб. Найбільшою з них вважають бібліотеку Києво-Печерського монастиря (згодом — лаври).

Однією з найвизначніших рукописних пам'яток староукраїнської мови й мистецтва XVI ст. є Пересопницьке Євангеліє (перший із відомих

перекладів Святого Письма староукраїнською літературною мовою, доволі близької до народної), яке в той час зберігалось в Пересопницькому монастирі (фото 2) [5].

Фото 2. Пересопницьке Євангеліє (https://uk.wikipedia.org/wiki/Пересопницьке_Євангеліє)

Нині ця рукописна перлина є окрасою та гордістю фондів НБУВ, а також одним з обов'язкових атрибутів церемонії інавгурації президентів нашої держави.

У 1574 р. Іван Федоров надрукував у Львові першу в Україні книгу — "Апостол" (повна назва "Діяння та послання апостольські"). Це одна з найдавніших (зі збережених) точно датованих українських друкованих книг. Примірники "Апостола" наявні у зібраннях майже всіх найбільших бібліотек — у Києві, Львові, Харкові, Дніпрі тощо.

У фондах тогочасних книгозбірень також зберігалися нечисленні друковані видання інкунабул і палеотипів.

Вагоме місце в системі навчання й виховання посідала бібліотека Києво-Могилянської академії, яку заснував митрополит Петро Могила. В її становленні й розвитку значну роль відіграли особисті книжкові колекції вчених-професорів і вихованців навчального закладу. Бібліотека являла собою зібрання світового значення, у фондах зберігалася вітчизняна й зарубіжна наукова, публіцистична, художня, навчальна література, рідкісні манускрипти та періодичні видання тощо.

Наприкінці XX ст., у період становлення незалежності України, розпочалися трансформаційні процеси в бібліотечній діяльності, зумовлені цифровізацією суспільства. Книгозбірні поступово перетворюються на інформаційні центри, осередки впровадження технологічних інновацій, культурного й інтелектуального розвитку, змінюючи способи збирання, споживання та зберігання інформації [6].

Як зазначав О. Онищенко, "...цифровізація означає перехід людства до нового типу грамотності, культури, технологій. Це — процес упровадження в усі сфери життя цифрових приладів, технологій, сервісів. Звичайно ж, вона охоплює і

бібліотечну сферу, яка є втіленням, носієм і популяризатором цифровізації" [7]. Стрімкі темпи впровадження цифрових інновацій сприяли модернізації сучасних бібліотек, їх становленню як науково-інформаційних комплексів. Відбувалося суттєве оновлення можливостей і завдань книгозбірень, насамперед посилення аналітичної й експертної діяльності [7].

Наразі потребує вдосконалення функціональна взаємодія між децентралізованими науково-інформаційними ресурсами України, які характеризуються бібліорізноманіттям, і значними обсягами накопичених даних. Окрім того, слід виробити синергетичний підхід до консолідації українського сегмента наукових знань кооперативними зусиллями зацікавлених інституцій. Доцільно також забезпечити зберігання у бібліотеках повнотекстових первинних дослідницьких даних, що сприятиме трансформації інформаційних установ з інфраструктурних елементів науки й освіти в безпосередніх учасників [8].

Постцифровий етап розвитку бібліотечної України передбачає активізацію діяльності у царині штучного інтелекту.

Початок досліджень у сфері ШІ тісно пов'язаний із напрацюваннями видатного вітчизняного науковця В. Глушкова. Як головний ідеолог створення Загальнодержавної автоматизованої системи обліку та опрацювання інформації (ЗДАС), призначеної для автоматизованого управління державною економікою, учений наголошував на доцільності розроблення й використання алгоритмів ШІ для керування системою. Колектив під його керівництвом розпочав експерименти з навчання комп'ютера розпізнавання й осмислення природної мови.

В. Глушков звернувся до теорії й практики моделювання інтелектуальної діяльності в перші роки розроблення обчислювальної техніки, коли багато хто сприймав ЕОМ лише як "великий арифмометр". На початку 1960-х рр. ЕОМ "Київ" стала першою в Європі системою цифрового опрацювання зображень і моделювання інтелектуальних процесів (фото 3) [9]. Зокрема, під керівництвом В. Глушкова на ЕОМ було проведено низку унікальних експериментів з використання штучного інтелекту, машинного розпізнавання простих геометричних фігур, моделювання автоматів для розпізнавання друкованих і письмових літер тощо.

Наразі є багато тлумачень терміна "штучний інтелект", поміж яких найповнішим вважаємо такий: "ШІ — функція штучної свідомості, яка представлена створеною та контрольованою нею системою алгоритмів, забезпечує самонавчання

згідно з наявною інформацією, набутими знаннями, правилами, законами суспільства та своїм досвідом, створення на цій основі нових знань для виконання доручень людини, а також здатність проводити самодіагностику і обґрунтовувати прийняті нею рішення" [10].

Лампова обчислювальна машина "КИЇВ"
1956 рік

Наукові керівники: Б.В.Гведенко, В.М.Глушков. Учасники розробки: Л.Н.Давидівський, К.Л.Ющенко, К.О.Шубаро, С.Б.Погребинський.

Фото 3. ЕОМ "Київ"

(https://www.icfst.kiev.ua/MUSEUM/PHOTOS/KIEV_u.html)

Головною інновацією ХХІ ст. є впровадження технологій на базі генеративного ШІ майже в усі сфери людської діяльності. Насамперед йдеться про технологію від компанії OpenAI, здатної працювати в режимі діалогу з використанням природних мов. Наразі такі проєкти мають розвинені сервіси створення та корекції текстового, графічного чи відеоконтенту тощо.

Серед технологічних інновацій також викремлено неймережі DeepSeek від китайської компанії, та Grok, створену xAI під патронатом І. Маска.

Розвиток технологій штучного інтелекту є еволюційним трендом сучасності. В умовах російської агресії та критичного дефіциту фінансування наукових й освітніх програм Україна не повинна залишатися осторонь процесів впровадження інноваційних технологій. Одним із найперспективніших напрямів їх використання з метою розроблення вітчизняних продуктів є створення кафедр штучного інтелекту в наукових інституціях України, поміж яких: Інститут кібернетики імені В. М. Глушкова, Інститут проблем штучного інтелекту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", Національний університет "Львівська політехніка", Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та ін.

Широкий фронт робіт із розроблення та впровадження технологій штучного інтелекту у вітчизняних інституціях дає підстави для висновку щодо його затребуваності в майбутньому. Щороку зростає кількість науковців, які беруть участь у міжнародних проєктах, що свідчить про активне використання іншими державами науко-

вого потенціалу України. За даними LinkedIn, нині в нашій країні налічується понад дві тисячі інституцій і компаній-розробників програмного забезпечення, що спеціалізуються у сфері ШІ, серед яких — загальновізнані світові лідери Grammarly, Reface, Ring Ukraine (SQUAD). За даними Державної служби статистики України, надходження від експорту послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг (де насамперед застосовують технології ШІ) сукупно сягають майже 30% експорту послуг у структурі зовнішньої торгівлі послугами, що значно перевищує імпорт [10].

Високого рівня впровадження технологій ШІ досягнуто у вітчизняних освітянських програмах, у межах яких поступово набирає обертів навчальна нейронна персоналізація. Кожен школяр, студент чи аспірант може отримати додаткових персональних учителів (кураторів-репетиторів) від генеративних нейромереж. Замість готових відповідей бот пропонує інтерактивне навчання, під час якого ставить уточнювальні запитання й розвиває в учня критичне мислення. Педагогічний склад закладів освіти використовує персональних асистентів ШІ для підвищення ефективності викладання матеріалу та моніторингу проблемних аспектів навчального процесу.

Отже, штучний інтелект має значний потенціал для кардинальної модернізації освітнього процесу. Серед корисних інструментів виокремимо Course Hero (допомога у виконанні домашніх завдань за допомогою ШІ для прискорення навчання); Gradescope AI (платформа для оптимізації оцінювання та надання зворотного зв'язку); Fetchy (платформа на базі ШІ, розроблена для розширення педагогічного потенціалу викладачів); MathGPTPro (платформа, що допомагає студентам і викладачам у вивченні математики); Cognii (провідний постачальник освітніх технологій на основі ШІ); Century (інтелектуальний механізм рекомендацій, що виявляє прогалини у знаннях і розробляє персоналізований адаптований шлях навчання); Knowji (набір програм, що підтримують персоналізоване навчання для поліпшення засвоєння й запам'ятовування слів).

Бібліотечні інституції, виконуючи, зокрема, й просвітницькі функції, спроможні зробити вагомий внесок у популяризацію технологій ШІ. Однак наразі суттєвою проблемою є недостатня обізнаність працівників із можливостями застосунків на базі ШІ, що перешкоджає ефективному використанню інновацій.

На першому етапі процес упровадження алгоритмів ШІ в роботу сучасних бібліотек передбачає забезпечення дотримання стандартів

під час формування бібліографічних записів і фільтрації від сфабрикованих чат-ботами з генеративним ШІ фіктивних бібліографічних записів, посилань на неіснуючі публікації, що стає доволі поширеним явищем. Окрім того, доцільним є використання алгоритмів ШІ на кожному етапі каталогізації, під час складання анотацій і реферування, що сприятиме підвищенню ефективності роботи бібліотечних установ.

Стрімке накопичення обсягів цифрових масивів наукової інформації, вилучених із вхідного глобального документного потоку, потребує розроблення інноваційних технологій інтелектуалізації процесів опрацювання інформаційно-аналітичних продуктів. В Україні такою проблемою опікується Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ.

Фахівці підрозділу розпочали тестування окремих програм на базі ШІ для застосування в інформаційно-аналітичній роботі. Критеріями відбору стали можливість вільного використання, доступу до інтернету в реальному часі, мульти-модальність. У процесі тестування низки програм було обрано вебверсію Google Gemini 1.0 Pro (<https://gemini.google.com/app>) і застосунок Microsoft Copilot на базі GPT-4 [11]. Співробітники відділу наголошують на вагомій ролі ШІ у процесах аналітики, адже його можна використовувати для виявлення фейкових новин і дезінформації, які суттєво впливають на політичні процеси. Інакше кажучи, системи ШІ здатні виявляти підозрілу інформаційну активність, аналізувати текст і зображення, щоб ідентифікувати потенційно недостовірні новини.

За результатами аналізу можливостей і переваг, які надає штучний інтелект під час роботи з текстами на виявлення ознак дезінформації, зроблено висновок щодо потреби обов'язкового людського контролю й формування критичного мислення у процесі застосування цих інструментів [11].

У сучасній науковій сфері зростає актуальність синергетичної парадигми соціальних комунікацій на тлі масового використання генеративних моделей ШІ. Отже, сумарний ефект від синергетичних процесів у соціальних комунікаціях, під час яких взаємодіють люди, групи, організації, які використовують технології на базі ШІ, неодмінно призведе до спонтанного виникнення нових інноваційних технологій для розв'язання проблем у різних сферах діяльності. Зазначимо, що для соціальних комунікацій системою найвищого рівня є соціум, а тому парадигма розвитку таких комунікацій має впливати з тенденцій його еволюції на шляху до суспільства знань [12].

На нашу думку, перспективним також є використання штучних асистентів у приміщеннях бібліотек як засобу автоматизації загального й спеціалізованого мультимовного перекладу.

На вищий рівень вийдуть служби ведення особистого кабінету користувача, у якому надаватимуться персоналізовані послуги (добірки публікацій та огляди за тематикою досліджень із виявленням у них латентних закономірностей, надання довідкової інформації тощо).

Однак, окрім переваг використання технологій із розвиненими генеративними інструментами ШІ, є певні проблемні аспекти. Насамперед йдеться про врегулювання питань ексклюзивних прав на продукти, створені за допомогою цих інструментів. Є розробники алгоритмів із ШІ, користувачі, твори, що мають власників, а тепер — й масиви контенту від генеративних інструментів. Тобто захистити твори, згенеровані ШІ, для дотримання принципів добросовісності за допомогою чинного законодавства з авторського права доволі проблематично, а отже наразі це питання залишається дискусійним.

У недалекій перспективі постцифрового майбутнього використання чат-ботів генеративного ШІ з розширеним спектром функціоналу може забезпечити повноцінну роботу бібліотеки цілодобово, без вихідних та з мінімальним штатом. Орім того, рутинну працю зі збирання, структурування, аналітично-синтетичного опрацювання та вибору способів зберігання накопиченої інформації з подальшим наданням її користувачам переберуть на себе інтелектуалізовані комплекси, тоді як людський контроль буде зведено до мінімуму.

В історичному розвитку бібліотечної діяльності на етапі початкової цифровізації людина

була активним об'єктом взаємодії з практично пасивним інформаційно-комунікаційним середовищем. Нині, в умовах стрімкого впровадження технологій ШІ майже у всі сфери людської діяльності та розвитком процесів його самоусвідомлення, окреслюється й другий активний об'єкт взаємодії. Цей аспект слід враховувати в консолідаційних зусиллях провідних бібліотечних інституцій для розроблення теоретико-методичних засад упровадження технологій ШІ в інформаційно-бібліотечну діяльність.

Водночас в умовах стрімких змін книга залишиться одним із найважливіших складників сучасного та майбутнього світу, невичерпним джерелом знань, головним духовним і культурним артефактом людської цивілізації, яка наразі переживає еволюцію, перетворюючись із традиційного формату тексту й ілюстрацій на складний гіпертекстовий об'єкт, який активно взаємодіє з читачем [6]. Автори статті "Україна бібліотечна" наголошують, що книга є "...скарбницею духовних багатств людства, однією з найміцніших ланок, що поєднують минуле, сучасне і майбутнє..." [4].

Висновки. Україну, завдяки напрацюванням видатного вченого В. Глушкова, слід вважати однією з ініціаторок започаткування досліджень і розробок у сфері ШІ. Водночас, використовуючи в бібліотечних установах технологічні рішення на базі чат-ботів ChatGPT для підтримки читачів, слід зважати, що висновки ШІ мають інформаційно-рекомендаційний характер, а вибір лишатиметься за людиною.

Поступове збільшення обсягів застосування технологій нейронних мереж у бібліотечній діяльності сприятиме становленню нової бібліотеки під загальним патронатом штучного інтелекту.

Список бібліографічних посилань

1. Дубровіна Л. Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 1. С. 3—11. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/bv_2016_1_3.pdf.
2. Андон П. І., Гришанова І. Ю., Резниченко В. А. SEMANTIC WEB як нова модель інформаційного простору Інтернет. *Проблеми програмування*. 2008. № 2—3. С. 417—430.
3. Костенко Л. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 1. С. 23—28.
4. Україна бібліотечна: до I Всеукр. конгресу бібліотекарів / [уклад.: Л. П. Каліберда, Л. П. Одинока, С. В. Шалімова; відп. за вип. В. Д. Навроцька]. Київ : Поліграф книга, 1992. [24] с.
5. Пересопницьке Євангеліє. *НБУВ*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3839>.
6. Сенченко М. Майбутнє книги чи книга майбутнього? *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 2. С. 3—10. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2\(331\).3-10](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2(331).3-10).
7. Онищенко О. Цифровізація — стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 4. С. 3—9.
8. Сенченко М., Костенко Л., Копанева В. Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 1. С. 16—22. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.1\(306\).16-22](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22).
9. Малиновський Б. М. Штучний інтелект. Важкий початок. URL: https://www.icfcst.kiev.ua/MUSEUM/GL_HALL2/MAIN-946_5_u.html.

10. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні : монографія / [за заг. ред. А. І. Шевченка]. Київ : ІПШІ, 2023. 305 с. DOI: https://doi.org/10.15407/development_strategy_2023.
11. Чуприна Л. Практичні аспекти використання програм штучного інтелекту в аналітичній роботі відділу. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 71. С. 304—316. URL: http://np.nbu.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2024_71_16.
12. Костенко Л. Й. Синергетична парадигма закономірностей соціальних комунікацій. *Бібліотека національних академії наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку*. 2013. № 11. С. 103—111. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadu_2011_2_33.pdf.

Leonid Kostenko,
PhD of Technical Sciences,
Senior Researcher
of the The Vernadsky
National Library of Ukraine

Victoria Kopanieva,
PhD of History Sciences,
Associate Professor, Department
of Information Communications
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Oleksandr Zhabin,
Researcher
of the The Vernadsky
National Library of Ukraine

Library Ukraine: past, present, future

This article examines the following conditional historical stages of library development, such as pre-digital, digital, and outlines approaches to post-digital. It is stated that the library environment of Ukraine is developing in accordance with the historical trends in the development of world book collections. The features of the initial period of library development in Ukraine are highlighted. It is emphasized that the rapid pace of the spread of digital innovations contributed to the transformation of leading modern libraries, turning them into scientific and information complexes, with the addition of their traditional functionality to analytical and prognostic and expert activities. The theoretical and methodological principles of further paths for the functional development of the 21st century library in the conditions of digitalization are determined. It is recalled that the initiation of research in the field of artificial intelligence (AI) in Ukraine should be considered the work of the outstanding domestic scientist V. Glushkov, who believed in the feasibility of developing and using AI algorithms to automate the management of the state economy. It is concluded that a gradual increase in the specific weight of the implementation of AI technologies within the walls of book collections will contribute to the establishment of the Library under the general patronage of AI.

Keywords: library activities; generative artificial intelligence; components of digital transformation; neural networks; digitalization

References

1. Dubrovina L. (2016). Rozvytok elektronnykh informatsiinykh resursiv rukopysnoi ta knyzhkovoї spadshchyny v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. *Bibliotechnyi visnyk*, 1, pp. 3—11. Available at: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/bv_2016_1_3.pdf.
2. Andon P. I., Hryshanova I. Yu. & Reznichenko V. A. (2008). SEMANTIC WEB yak nova model informatsiynoho prostoru Internet. *Problemy prohramuvannia*, 2—3, pp. 417—430.
3. Kostenko L. (2006). Biblioteka suspilstva znan: kontseptualna model. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 23—28.
4. Kaliberda L. P., Odynoka L. P. & Shalimova S. V. [uklad.]. (1992). *Ukraina bibliotekna: do I Vseukr. konhresu bibliotekariv*. Kyiv: Polihraf knyha.
5. Peresopnytske Yevanheliie. *NBUV*. <http://www.nbu.gov.ua/node/3839>.
6. Senchenko M. (2024). Maibutnie knyhy chy knyha maibutnoho? *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 2, pp. 3—10. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2\(331\).3-10](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.2(331).3-10).
7. Onyshchenko O. (2021). Tsyfrovizatsiia — stratehichnyi shliakh rozvytku biblioteknoi sfery. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, pp. 3—9.
8. Senchenko M., Kostenko L. & Kopanieva V. (2022). Rozvytok bibliotekno-informatsiinykh system v umovakh tsyfrovoy transformatsii Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 1, pp. 16—22. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.1\(306\).16-22](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22).
9. Malynovskyi V. M. (2023). *Shtuchnyi intelekt. Vazhkyi pochatok*. Available at: https://www.icfst.kiev.ua/MUSEUM/GL_HALL2/MAIN-946_5_u.html.
10. Shevchenko A. I. [zah. red.]. (2023). *Stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini* : monohrafiia Kyiv: IPShI. DOI: https://doi.org/10.15407/development_strategy_2023.
11. Chupryna L. (2024). Praktychni aspekty vykorystannia program shtuchnoho intelektu v analitychnii roboti viddilu. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 71, pp. 304—316. Available at: http://np.nbu.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2024_71_16.
12. Kostenko L. (2013). Synerhetychna paradyhma zakonimirostey sotsialnykh komunikatsii. *Biblioteka natsionalnykh akademii nauk: problemy funktsionuvannia, tendentsii rozvytku*, 11, pp. 103—111. Available at: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadu_2011_2_33.pdf.

Надійшла до редакції 22.10.2025

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3\(356\).35-41](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3(356).35-41)
УДК 025.2/.6:004.4'22]:303.442.3](477+100)(045)

Орест Наливайко,
аспірант кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
НУ "Львівська політехніка"
orest.o.nalyvaiko@lpnu.ua

Автоматизовані системи обліку й аналізу користування бібліотечними фондами

У статті проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку автоматизованих систем обліку й аналізу використання бібліотечних фондів в Україні та за кордоном. Розглянуто основні програмні рішення, зокрема автоматизовані бібліотечні інформаційні системи (АБІС) ІРБІС, "УФД/Бібліотека", MARC-SQL, Koha, UniLib, ALEPH з акцентом на функціональних можливостях і специфіці застосування в бібліотеках. Приділено увагу практичному досвіду впровадження зазначених АБІС у закладах вищої освіти та публічних бібліотеках. Висвітлено внесок українських дослідників у розвиток теоретичних і прикладних аспектів автоматизації бібліотечних процесів. Проведено огляд міжнародних досліджень, у яких розглянуто глобальні виклики цифрової трансформації бібліотек, зокрема перехід від форматів MARC до Linked Open Data. Визначено переваги автоматизованого обліку, серед яких: оперативність аналізу фондів, моніторинг читацької активності та вдосконалення доступу до ресурсів. Зроблено висновок щодо потреби подальших досліджень з метою модернізації АБІС з урахуванням запитів користувачів і викликів технологічно прогресу.

Ключові слова: бібліотека; автоматизовані системи обліку; АБІС ІРБІС, MARC-SQL, "УФД/Бібліотека", Koha, UniLib, ALEPH; уніфікація; оперативність аналізу фондів

Постановка проблеми. Процеси цифрової трансформації зумовлюють завдання модернізації бібліотечної діяльності через упровадження автоматизованих систем обліку й аналізу користування фондами. Такі системи забезпечують ефективне управління ресурсами, зручний доступ до інформації й високотехнологічне обслуговування користувачів.

Автоматизовані бібліотечні системи обліку й аналізу — це програмно-технічні рішення, що дають змогу фіксувати й аналізувати показники користування бібліотечними фондами. До їхнього функціоналу входить ведення електронного каталогу, моніторинг читацької активності, генерація звітів, аналітика попиту на документи тощо. Нині в бібліотечних закладах України та світу використовують АБІС ІРБІС (НБУВ), "УФД/Бібліотека", MARC-SQL, Koha, UniLib, ALEPH, що становлять предмет пропонованого дослідження.

Отже, вважаємо актуальним вивчення сучасного стану, специфіки використання та перспектив розвитку автоматизованих систем обліку й аналізу користування бібліотечними фондами в Україні та за кордоном з метою вдосконалення наявних АБІС і впровадження корисного практичного досвіду в роботу вітчизняних бібліотек.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження, присвячені розвитку автоматизованих систем обліку й аналізу користування бібліотечними фондами, активно проводяться в Україні та поза її межами. Зокрема, питанням систематизованого обліку бібліотечних фондів приділяють увагу українські вчені А. Гуралюк [1; 4] і Н. Вараксіна [1; 2]. Науковці до-

слідили зміни, що відбуваються в сучасній бібліотечній інформаційній системі, та проаналізували особливості автоматизації певних процесів. С. Дубик аналізує вимоги, що стоять перед сучасними автоматизованими бібліотечними інформаційними системами, та основні етапи міграції на АБІС Koha [5; 9]. Особливості каталогізації ресурсів інтернету за допомогою Дублінського ядра метаданих із подальшою конвертацією даних у бібліографічний формат обміну даними UNIMARC вивчав О. Волохін [3]. Н. Кунанець [7] і Н. Кушнарченко [8] розглядали аспекти автоматизації роботи українських бібліотек. Н. Коржик [6] зосередила увагу на методичних засадах електронного абонементу бібліотеки в умовах упровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

У праці П. Орлова наведено результати ґрунтовного аналізу сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій в Україні та світі [10]. Теоретичні положення доповнено практичними прикладами, що увиразнюють прикладне значення запропонованих рішень.

С. Яковиченко наголошує, що як важливий структурний підрозділ ЗВО наукова бібліотека виконує функцію головного інформаційного центру, орієнтованого на потреби вишу, що зумовлює завдання впровадження АБІС [11].

Закордонні науковці також фокусують дослідження на проблемах автоматизації бібліотечних фондів. Зокрема, Z. Liu та B. Shao здійснили ґрунтовний огляд сучасних платформ бібліотечних послуг (Library Services Platforms, LSPs), як-от Alma, WorldShare, FOLIO тощо [12]. Автори аналізують тенденції, функціональні особливості,

проблеми впровадження та майбутні напрями розвитку LSPs. Основну увагу приділено переходу бібліотек від традиційних інтегрованих бібліотечних систем (ILS) до LSP, які підтримують хмарні сервіси, відкриту архітектуру й інтеграцію з іншими інформаційними середовищами.

У статті A. Kulkarni, M. Pandiyan і G. Patankar розглянуто практичні аспекти використання АБІС Koha — однієї з найпопулярніших бібліотечних систем вільного доступу [13]. Дослідження зосереджено на можливостях адаптації АБІС для потреб бібліотек різного типу, зокрема й ЗВО. Автори розглядають основні модулі системи: управління фондами, облік користувачів, електронний каталог (OPAC) та інструменти звітності. Значну увагу приділено можливостям відкритого коду, що дає змогу бібліотекам адаптувати систему під власні потреби без витрат на дорогі комерційні продукти, а також інтегрувати її з сучасними вебтехнологіями та хмарними сервісами [13, с. 34]. Наведено приклади автоматизації рутинних процесів, налаштування сповіщень для читачів, застосування технології RFID для швидшого обслуговування й створення гнучких звітів для аналітики. Науковці висвітлюють корисний досвід бібліотек, які після переходу на Koha зменшили витрати на обслуговування програмного забезпечення та розширили можливості доступу до інформації.

Результати дослідження специфіки функціонування системи Koha у бібліотеках ЗВО Республіки Малаві подано у статті A. N. Charputula та A. J. Kanundo [16]. Автори розглядають переваги відкритого коду в умовах обмежених фінансових ресурсів, а також практичні результати, зокрема розширення доступу до ресурсів, підвищення ефективності управління фондами та якості обслуговування користувачів.

Автори праць, присвячених формату MARC [14; 15], аналізують процес трансформації традиційних бібліографічних записів у зв'язані відкриті дані. Зокрема, T. W. Cole, M.-J. Han, W. W. Fletcher, E. Joynes зауважують про технічні й концептуальні виклики, пов'язані з конверсією форматів, і пропонують підходи до збереження семантики та підвищення інтероперабельності бібліотечних метаданих [14]. Науковці деталізують технічні й організаційні аспекти конверсії MARC у Linked Open Data (LOD), наголошуючи на значенні цього процесу для глобальної доступності бібліографічної інформації.

P. E. Schreur і A. J. Carlson розглядають історичний контекст використання MARC-SQL, окреслюють його обмеження у сфері обміну даними й інтеграції з іншими інформаційними системами [15].

Водночас проаналізовані праці не надають повної картини змін у бібліотечній сфері, зокрема

щодо специфіки впровадження й перспектив розвитку автоматизованих систем обліку й аналізу користування бібліотечними фондами в Україні та світі, а отже проблема потребує подальших досліджень.

Мета статті — проаналізувати сучасний стан, особливості впровадження та перспективи розвитку автоматизованих систем обліку й аналізу користування бібліотечними фондами в Україні та за кордоном; окреслити основні проблеми й напрями вдосконалення бібліотечних інформаційних технологій у контексті цифрової трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заміна традиційних бібліотечних технологій на автоматизовані є актуальним завданням сьогодення. Автоматизація бібліотечно-інформаційних процесів, систем і мереж обліку становить комплексну проблему, що охоплює технічні, організаційні, методичні й кадрові аспекти, а її розв'язання безпосередньо впливає на підвищення продуктивності праці бібліотечних працівників, оптимізацію управління ресурсами, якість і доступність обслуговування. В умовах цифрової трансформації інформаційного середовища впровадження автоматизованих бібліотечних інформаційних систем стає обов'язковим етапом розвитку бібліотек [2, с. 32].

Основне функціональне призначення АБІС полягає в поступовій заміні традиційних бібліотечних технологій на автоматизовані, що забезпечує повний цикл обслуговування документного фонду — від комплектування, каталогізації, систематизації до організації доступу й замовлення ресурсів як у паперовій, так і в електронній формі.

Автоматизація бібліотечної діяльності охоплює два стратегічні напрями, що визначають вектор розвитку бібліотеки в умовах цифрової трансформації. Перший полягає в інформаційній підтримці традиційних функцій, як-от комплектування фондів, створення й ведення електронного каталогу, організація пошуку та обліку документів, видавання літератури користувачам [11, с. 71]. У цьому контексті АБІС дають змогу оптимізувати рутинні процеси, зменшити витрати часу на опрацювання документів, підвищити точність обліку та обслуговування, забезпечити збереження бібліотечної документації в електронному форматі. Другий напрям передбачає створення повнотекстової електронної бібліотеки через оцифровування бібліотечного фонду. Користувачі отримують віддалений доступ до змісту документів незалежно від місця фізичного знаходження, що є особливо актуальним у контексті відкритої науки, дистанційної освіти та розвитку цифрового навчального середовища [11, с. 72].

Розроблення АБІС розпочалося ще у 1970—1980-х рр., однак найбільшого поширення систе-

ми набули у 1990-х, а в Україні — від початку 2000-х. Університетські та наукові бібліотеки світу найчастіше використовують системи ALEPH, UniLib, MARC-SQL, ІРБІС, хоча ступінь інтеграції технічних можливостей залишається різною. Попри широке впровадження АБІС, частина бібліотек обмежується використанням їх базового функціоналу — перегляд каталогів без надання повноцінного дистанційного доступу до них [7, с. 190]. Перспективним напрямом розвитку є впровадження сервісів онлайн-реєстрації користувачів та електронних читацьких квитків, що відповідає тенденціям цифровізації бібліотечної справи й розвитку єдиного інформаційного простору.

Обов'язковою умовою впровадження певної АБІС є підтримка системою міжнародних стандартів і форматів електронної каталогізації (MARC 21, Dublin Core, Resource Description and Access та ін.) й міжнародних стандартів обміну даними (Z39.50, OAI-PMH та ін.), що забезпечує інтеграцію електронних каталогів бібліотек із власними та зовнішніми базами даних [1].

У бібліотечній практиці України найпопулярнішими є прикладні програмні продукти ІРБІС, "УФД/Бібліотека", UniLib, ALEPH та Koha, кожен з яких має специфічні функціональні можливості та сферу застосування.

Розглянемо докладніше функціональні можливості окремих автоматизованих систем.

Основним завданням АБІС "УФД/Бібліотека" є комплексна автоматизація діяльності бібліотеки, що враховує основні виробничі цикли: комплектування, опрацювання, видавання, створення шаблонів друкарських форм, персоніфікація тощо. Функціонал АБІС дає змогу провести інвентаризацію, не зупиняючи процесів обслуговування користувачів. Серед недоліків виокремимо технологічне застарівання, адже програму було створено в минулому столітті, а також брак внутрішнього конвертора, що ускладнює роботу з даними.

Це програмне забезпечення використовують бібліотека Інституту наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України [17], бібліотека Харківської державної академії культури [18], Державна бібліотека України для юнацтва [19].

Автоматизована бібліотечно-інформаційна система ІРБІС працює в локальних і глобальних мережах без обмеження кількості користувачів. АБІС дає змогу створювати електронні каталоги, словники, працювати зі штрих-кодами, легко інтегрується в корпоративні бібліотечні системи. До недоліків належить застарілий інтерфейс і функціонал, що не відповідає сучасним вимогам бібліотек.

Користувачами АБІС є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (розробник),

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка й інші університетські книгозбірні.

Особливістю використання *Koha* як вільного програмного забезпечення для автоматизації бібліотечних процесів є функціональність системи, що дає змогу ефективно здійснювати каталогізацію, облік користувачів, управління фондами, ведення звітності та надання доступу до електронного каталогу через інтернет [9, с. 76]. Перевагою АБІС є відкритий код, що дає змогу адаптувати систему до конкретних потреб бібліотеки, не обмежуючись типовими шаблонами комерційних продуктів. Система *Koha* упроваджена в різних типах бібліотек світу, зокрема навчальних і публічних, і продемонструвала високу ефективність та зручність у користуванні [13].

Наприклад, автори дослідження [16] доводять глобальну релевантність *Koha* як рішення для автоматизації бібліотек у країнах, що розвиваються. Зокрема, у контексті Малаві, де комерційні системи часто є недоступними через фінансові обмеження, використання відкритого коду створює умови для локальної адаптації та гнучкої модернізації бібліотечних сервісів. До переваг АБІС віднесено зниження витрат на ліцензії, розширення доступу користувачів до електронних каталогів і підвищення ефективності роботи персоналу. Серед викликів — обмежені технічні ресурси, потреба в постійному навчанні бібліотекарів і залежність від стабільного інтернет-з'єднання [16]. До основних чинників успішного функціонування АБІС *Koha* в бібліотеках Малаві дослідники відносять посилення державної підтримки, розширення технічної інфраструктури, створення мереж обміну досвідом між університетами

Серед інших позитивних інновацій — інтерфейс для бібліотекарів і відвідувачів (читачів), системи пошуку та контролю надходжень до фонду, модуль каталогізації, здатність працювати з будь-якою кількістю підрозділів чи відвідувачів. Важливою є наявність системи підтримки періодики та використання сервера Z 39.50. Недоліки АБІС зумовлено тим, що, хоча основні механізми апробовано у бібліотеках світу, специфічні локальні запити можуть потребувати доопрацювання (наприклад, непристосованість *Koha* до окремих процесів у вітчизняних законодавчих реаліях). Нестачу повного українського перекладу можна усунути зі зростанням локальної спільноти, адже система комітів дає змогу поступово українізувати платформу спільними зусиллями, як це вже сталося у країнах з потужною *Koha*-спільнотою.

В Україні цю систему використовують у Науково-технічній бібліотеці Національного університету "Львівська політехніка" [20], бібліотеках Українського католицького університету [21], Львівської богословської семінарії [22].

АБІС *MARC-SQL* — програмний продукт нового покоління, який застосовують у бібліотеках різних типів (університетські, публічні, шкільні, відомчі) для комплексної автоматизації бібліотечних процесів: від створення електронного каталогу (на основі MARC-стандартів), комплектування фондів і каталогізації до обслуговування читачів, керування фондами, формування статистики й звітності, роботи в локальних і глобальних мережах.

Автори дослідження [15] аналізують процес переходу від традиційного формату бібліографічних записів MARC до сучасніших підходів, заснованих на технологіях *Linked Data*, які надають нові можливості для розширення доступу до бібліографічної інформації та підвищення її інтероперабельності у глобальному цифровому середовищі. Дослідники фокусують увагу на методологічному та практичному "мосту" між MARC-даними та моделями RDF/Linked Data й наголошують на потребі переходу до нових форматів опису ресурсів (наприклад, BIBFRAME), які відповідають вимогам сучасного цифрового середовища [15]. Особливу увагу автори приділяють ініціативам з боку бібліотечних консорціумів і міжнародних організацій, здатних забезпечити плавний перехід від MARC-SQL до моделей даних, орієнтованих на семантичний веб через упровадження BIBFRAME та використання форматів RDF [15, с. 49].

Варто приділити увагу стандарту метаданих *Dublin Core* (Дублінське ядро), зокрема можливостям використання стандарту *Dublin Core Metadata Element Set* (DCMES) для опису та систематизації електронних ресурсів. Розглянувши етапи створення й еволюції, основні елементи Дублінського ядра, зазначимо, що стандарт сприяє підвищенню інтероперабельності бібліотечних каталогів і вебресурсів. Слід наголосити на перевагах його застосування під час каталогізації матеріалів з інтернету, де різноманітність форматів і брак єдиних вимог ускладнюють упорядкування даних. Використання *Dublin Core* дає бібліотекам змогу не лише систематизувати власні електронні колекції, а й інтегрувати ресурси у глобальний інформаційний простір завдяки сумісності з іншими метаданими та відкритими даними.

В українських бібліотеках загалом успішно застосовують *Dublin Core*, проте наявні й потенційні проблеми — від нестачі кваліфікованих кадрів до потреби в локалізації й адаптації

стандарту до національних умов [3, с. 5]. DCMES є ефективним інструментом для опису інтернет-ресурсів, особливо з огляду на зростання ролі електронних колекцій і завдання інтеграції бібліотек у світові мережі.

В інформаційному суспільстві бібліотека має не тільки забезпечувати збереження ресурсів і надання до них доступу, а й створювати нові сервіси, зокрема на основі метаданих і відкритих даних, що узгоджується з використанням стандарту *Dublin Core* та розвитком електронних абонементів. Такий підхід потребує переосмислення управлінських стратегій і формування нових компетенцій бібліотечного персоналу [4, с. 60].

Сучасним українським продуктом у сфері програмного забезпечення бібліотечних процесів є АБІС *UniLib*, що вирізняється стабільністю роботи та простотою обслуговування порівняно з традиційними системами. На відміну від багатьох інших продуктів, *UniLib* працює на безоплатній і надійній кросплатформенній системі управління базами даних (СУБД) *Firebird*, яка не потребує спеціального обладнання чи технічних спеціалістів і гарантовано забезпечує тривалу безперебійну роботу. Система підтримує необмежену кількість робочих місць, зберігає всі дані на сервері без потреби дублювання, що дає змогу значно оптимізувати робочі процеси в порівнянні з локальними програмами.

АБІС *UniLib* масштабується для різних за розміром бібліотек і підтримує широкий спектр периферійних пристроїв, що робить її гнучкішою у використанні порівняно з іншими рішеннями. Завдяки інтуїтивному інтерфейсу, широким можливостям імпорту даних, наявності вебмодуля система забезпечує легкий старт роботи та пропонує більше функціоналу, ніж типові бібліотечні програми.

Систему використовують в Івано-Франківській обласній бібліотеці для юнацтва [23], Одеській обласній бібліотеці для юнацтва [24], Публічній бібліотеці Богуславської міської ради [25].

Бібліотечна система *ALEPH*, країною походження якої є Ізраїль, використовує модульну структуру з ОПАС, каталогізацією, комплектуванням, циркуляцією, періодикою, адміністрацією та звітністю. Всі модулі є окремими, але працюють на загальній базі даних, що дає змогу централізовано зберігати та опрацьовувати інформацію. *ALEPH* підтримує понад 20 мов, MARC- та ISO-стандарти, повнотекстові бази даних і штрих-коди, що забезпечує гнучкість та багатомовність системи. Серед недоліків виокремимо складність адаптації системи до національних і локальних потреб бібліотек. Упровадження *ALEPH* вимагає значних ресурсів і часу, а технічна підтримка системи в українських реаліях є проблематичною.

Зазначену АБІС використовує Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника [26].

Сучасні дослідники автоматизованих систем обліку бібліотечних даних зосереджують увагу на електронному абонементі, методичних засадах його створення та функціонування в умовах активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Електронний абонемент дедалі частіше розглядають як інструмент автоматизації обслуговування користувачів, що допомагає здійснювати замовлення, подовження та резервування документів у віддаленому режимі [6, с. 150].

Висновки. Аналіз сучасних інструментів автоматизації бібліотечних процесів свідчить, що поєднання стандартів метаданих, як-от Dublin Core Metadata Element Set, з інноваційними цифровими сервісами (електронний абонемент) надає нові можливості для інтеграції бібліотек у глобальний інформаційний простір. Досвід, висвітлений у працях сучасних дослідників, підтверджує важливість комплексного підходу, у межах якого технічні рішення поєднуються з

організаційними стратегіями та підготовкою кваліфікованих кадрів. Використання відкритих даних, онтологічних моделей і сучасних технологій дає змогу створювати гнучкі й ефективні системи обліку, здатні відповідати потребам користувачів у цифровому середовищі. Ці напрями формують основу для підвищення якості обслуговування, збереження інформаційної спадщини та розвитку бібліотек як активних учасників інформаційного суспільства. Крім того, впровадження таких рішень сприяє посиленню прозорості роботи бібліотечних установ і забезпечує широкий доступ до ресурсів для віддалених користувачів. Ефективне використання автоматизованих систем також потребує уніфікації форматів даних і впровадження міжнародних стандартів у бібліотечну практику. Подальший розвиток цих технологій дає змогу створювати інтегровані інформаційні платформи, що об'єднують ресурси різних установ. Такий підхід допомагає зменшити дублювання інформації, оптимізувати витрати та підвищити швидкість обміну даними між бібліотеками.

Список бібліографічних посилань

1. Варахсіна, Н. В., Гуралюк, А. Г. Аналітичний огляд. Сучасні автоматизовані бібліотечні інформаційні системи. Київ : Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, 2022. 14 с.
2. Варахсіна Н. В. Формування галузевого інформаційного ресурсу в контексті створення електронної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 5. С. 32—36.
3. Волохін О. М. Каталогізація ресурсів Інтернету за допомогою Дублінського ядра метаданих. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 1. С. 3—7.
4. Гуралюк А. Г. Бібліотека в інформаційному суспільстві: онтологічний підхід. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія "Педагогіка"*, 2020. № 8 (15). С. 56—61.
5. Дубик С. О. Особливості міграції на АБІС Koha. *Стратегічні напрями формування інформаційного простору бібліотек* : збірник матеріалів конференції. Львів : НТБ НУ "ЛП", 2017. С. 1—13. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/25275>.
6. Коржик Н. А. Електронний абонемент бібліотеки в умовах упровадження інформаційно-комунікаційних технологій : методичні засади. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2009. № 28. С. 147—157.
7. Кунанець Н. С. Особливості впровадження автоматизованої бібліотечної системи ALEPH у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Інформаційні системи та мережі"*. 2008. № 631. С. 189—199.
8. Кушнарченко Н. М. Інтернет у контексті формування єдиного інформаційно-бібліотечного простору України. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2006. № 17. С. 278—280.
9. Онисько Г. О., Дубик С. О. Автоматизована бібліотечно-інформаційна система Koha у формуванні віртуального бібліотечного простору. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2021. № 6. С. 75—81. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/559a0690-a45e-40dd-a559-7737d1c14d6f>.
10. Орлов П. І. Інформаційні системи і технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі : науково-практичний посібник. Харків : Прометей-Прес, 2003. 292 с.
11. Яковищенко С. І. Інструменти автоматизації бібліотечних процесів закладів вищої освіти. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері*. 2024. Берез. С. 71—73.
12. Liu Z., Shao B. A systematic review of library services platforms research and research agenda. *Library & Information Science Research*. 2024. Vol. 46, Issue 4. October 2024, 101325.
13. Kulkarni A. M., Pandiyani M., Patankar G. P. Smart Usage of Koha: An Open-Source Library Management System. *American Journal of Information Science and Technology*. 2023. № 7 (1). С. 30—37. DOI: 10.11648/j.ajist.20230701.14.
14. W. Cole T., Han M.-J., Fletcher Weathers W., Joyner E. Library MARC Records into Linked Open Data: Challenges and Opportunities. *Journal of Library Metadata*. 2013. № 13 (2—3). С. 163—196. DOI: 10.1080/19386389.2013.826074.
15. Schreur P. E., Carlson A. J. Bridging the worlds of MARC and Linked Data: Transition, transformation, accountability. *The Serials Librarian*. 2020. № 78 (1—4). С. 48—56.
16. Chaputula A. H., Kanyundo A. J. Use of Koha-integrated library system by higher education institutions in Malawi. *International Journal of Library and Information Science*. 2019. October. DOI: 10.1108/DLP-07-2019-0028.

17. Бібліотека Інституту наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України. URL: <https://indcz.dsns.gov.ua/pro-biblioteku> (дата звернення: 25.11.2025).
18. Бібліотека Харківської державної академії культури. URL: <https://lib-hdak.in.ua/history-of-libraries.html> (дата звернення: 25.11.2025).
19. Державна бібліотека України для юнацтва. URL: <http://4uth.gov.ua/pro-biblioteku/struktura/#> (дата звернення: 25.11.2025).
20. Наукова-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка". URL: <https://opac.lpnu.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
21. Бібліотека УКУ. URL: <https://ucu.edu.ua/news/vidstoyuyemo-suchasnu-istoriyu-ukrayiny-biblioteka-uku-initsiyuvala-zminy-do-klasifikatsiyi-knyg-u-bibliotetsi-kongresu-ssha/> (дата звернення: 25.11.2025).
22. Бібліотека Львівської Богословської семінарії. URL: <https://lts.lviv.ua/biblioteka/> (дата звернення: 25.11.2025).
23. Івано-Франківська обласна бібліотека для юнацтва. URL: <https://oby.if.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
24. Одеська обласна бібліотека для юнацтва. URL: <https://mayakovka.od.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
25. Публічна бібліотека Богуславської міської ради київської області. URL: <http://www.bohuslav-cbs.edukit.kiev.ua/> (дата звернення: 25.11.2025).
26. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/golovna2/> (дата звернення: 25.11.2025).

Orest Nalyvaiko,

*PhD Student of the Department
Social Communications and information activities
National University "Lviv Polytechnic"*

Automated systems for accounting and analysis of library funds use

The article analyzes the current state and trends in the development of automated systems for accounting and analyzing the use of library funds in Ukraine and abroad. Key software solutions are considered, in particular, ABIS IRBIS, MARC-SQL, UFD/Library, Koha, UniLib, ALEPH with an emphasis on their functionality and target libraries. The author pays attention to the practical experience of implementing these systems in higher education institutions and public libraries. The contribution of Ukrainian researchers to the development of theoretical and applied aspects of library process automation is presented. An overview of international research is provided, which highlights the global challenges of digital transformation of libraries, including the transition from MARC formats to Linked Open Data. The advantages of automated accounting are identified, including the efficiency of fund analysis, monitoring of reader activity, and improved access to resources. The article concludes that further research is needed to improve ABIS, taking into account user needs and technological developments.

Keywords: library; automated accounting systems; ABIS IRBIS, MARC-SQL, UFD/Library, Koha, UniLib, ALEPH; unification; efficiency of fund analysis

References

1. Varaksina N. V. & Huraliuk A. H. (2022). *Analitichnyi ohliad. Suchasni avtomatyzovani bibliotichni informatsiini systemy*. Kyiv: Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho.
2. Varaksina N. V. (2014). Formuvannya haluzevoho informatsiinoho resursu v konteksti stvorennia elektronnoi biblioteki. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 5, pp. 32—36.
3. Volokhin O. M. (2015). Katalohizatsiia resursiv Internetu za dopomohoiu Dublinskoho yadra metadanykh. *Bibliotichni visnyk*, 1, pp. 3—7.
4. Huraliuk A. H. (2020). Biblioteka v informatsiinomu suspilstvi: ontolohichni pidkhid. *Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriya "Pedahohika"*, 8 (15), pp. 56—61.
5. Dubyk S. O. (2017). *Osoblyvosti mihratsii na ABIS Koha. U Stratehichni napriamy formuvannya informatsiinoho prostoru bibliotek : zbirnyk materialiv konferentsii*. Lviv: NTB NU "LP", pp. 1—13. Available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/25275>.
6. Korzhyk N. A. (2009). Elektronnyi abonement biblioteki v umovakh uprovdzhennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii: metodychni zasady. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 28, pp. 147—157.
7. Kunanets N. Ye. (2008). Osoblyvosti vprovadzhennia avtomatyzovanoi bibliotечноi systemy ALEPH u Lvivskii natsionalnii naukovi bibliotetsi Ukrainy imeni V. Stefanyka. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya "Informatsiini systemy ta merezhi", 631, pp. 189—199.
8. Kushnarenko N. M. (2006). Internet u konteksti formuvannya yedynoho informatsiino-bibliotечноho prostoru Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 17, pp. 278—280.
9. Onysko H. O. & Dubyk S. O. (2021). Avtomatyzovana bibliotечно-informatsiina systema Koha u formuvanni virtualnogo bibliotечноho prostoru. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriya: Bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii*, 6, pp. 75—81. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/559a0690-a45e-40dd-a559-7737d1c14d6f>.
10. Orlov P. I. (2003). *Informatsiini systemy i tekhnolohii v upravlinni, osviti, bibliotечnii spravi : naukovo-praktychnyi posibnyk*. Kharkiv: Prometei-Pres.
11. Yakovyshenko S. I. (2024). Instrumenty avtomatyzatsii bibliotечnykh protsesiv zakladiv vyshchoi osvity. *Informatsiini tekhnolohii i systemy v dokumentoznavchii sferi*, berez., pp. 71—73.

12. Liu Z. & Shao B. A systematic review of library services platforms research and research agenda. *Library & Information Science Research*. 2024. Vol. 46, Issue 4. October 2024, 101325.
13. Kulkarni A. M., Pandiyan M. & Patankar G. P. (2023). Smart usage of Koha: An open-source library management system. *American Journal of Information Science and Technology*, 7 (1), pp. 30—37. DOI: <https://doi.org/10.11648/j.ajist.20230701.14>.
14. Cole T. W., Han M.-J., Fletcher W. W. & Joyner E. Library MARC Records into Linked Open Data: Challenges and Opportunities. *Journal of Library Metadata*. 2013. № 13 (2—3). С. 163—196. DOI: 10.1080/19386389.2013.826074.
15. Schreur P. E. & Carlson A. J. (2020). Bridging the Worlds of MARC and Linked Data: Transition, transformation, accountability. *The Serials Librarian*, 78 (1—4), pp. 48—56.
16. Chaputula A. H. & Kanyundo A. J. (2019). Use of Koha-integrated library system by higher education institutions in Malawi. *International Journal of Library and Information Science*. October. DOI: 10.1108/DLP-07-2019-0028.
17. *Biblioteka Instytutu naukowych doslidzhen' z tsyvil'noho zakhystu Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy*. (n. d.). Available at: <https://indcz.dsns.gov.ua/pro-biblioteku> [Accessed 25.11.2025].
18. *Biblioteka Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi kultury*. (n. d.). Available at: <https://lib-hdak.in.ua/history-of-libraries.html> [Accessed 25.11.2025].
19. *Derzhavna biblioteka Ukrainy dlya yunatstva*. (n. d.). Available at: <http://4uth.gov.ua/pro-biblioteku/struktura/#> [Accessed 25.11.2025].
20. *Naukovo-tekhnichna biblioteka Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnik"*. (n. d.). Available at: <https://opac.lpnu.ua/> [Accessed 25.11.2025].
21. *Biblioteka Ukrainy koho katolyts'koho universytetu (UKU)*. (n. d.). Available at: <https://ucu.edu.ua/news/vidstoyuyemo-suchasnu-istoriyu-ukrayiny-biblioteka-uku-initsiyuvala-zminy-do-klasyfikatsiyi-knyg-u-bibliotetsi-kongresu-ssha/> [Accessed 25.11.2025].
22. *Biblioteka L'vivs'koyi Bohoslovs'koyi seminarji*. (n. d.). Available at: <https://lts.lviv.ua/biblioteka/> [Accessed 25.11.2025].
23. *Ivano-Frankivs'ka oblasna biblioteka dlya yunatstva*. (n. d.). Available at: <https://oby.if.ua/> [Accessed 25.11.2025].
24. *Odes'ka oblasna biblioteka dlya yunatstva*. (n. d.). Available at: <https://mayakovka.od.ua/> [Accessed 25.11.2025].
25. *P'ublichna biblioteka Bohuslavs'koyi mis'koyi rady Kyivskoyi oblasti*. (n. d.). Available at: <http://www.bohuslav-cbs.edukit.kiev.ua/> [Accessed 25.11.2025].
26. *L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka*. (n. d.). Available at: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/golovna2/> [Accessed 25.11.2025].

Надійшла до редакції 16.09.2025

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.3\(356\).41-44](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.3(356).41-44)
УДК 004.773.8:316.77]:631.115.2АгроСвіт_Волинь(045)

Руслана Кушнірик,
PhD, асистентка
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
НУ "Львівська політехніка"
ruslana.s.pazderska@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0845-5304>

Тетяна Зварич,
студентка 4 курсу
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
НУ "Львівська політехніка"
tetiana.zvarych.sk.2021@lpnu.ua

Створення вебсайту для налагодження комунікації з клієнтами підприємства "АгроСвіт-Волинь"

У статті проаналізовано основи цифрової комунікації, специфіку маркетингової взаємодії в агробізнесі, а також сучасні методи використання вебресурсів, систем управління контентом (CRM) і чат-ботів. Проведено огляд літератури та нормативної бази, що сприяло формуванню наукового підґрунтя для реалізації проєкту створення вебсайту. У результаті репрезентовано комплексне цифрове рішення, яке поліпшує комунікацію між підприємством ТОВ "АгроСвіт-Волинь" та його клієнтами. Сформульовано рекомендації для подальшого розвитку сайту та системи загалом: створення повноцінної форми замовлення, впровадження онлайн-оплати, інтеграція з популярними службами доставляння, додавання релевантного контенту, як-от новини, поради й акції. Акцентовано на потребі організації технічної підтримки, навчання для персоналу та регулярного контролю роботи системи.

Ключові слова: "АгроСвіт-Волинь"; аграрний бізнес; вебсайт; клієнти; комунікація; інформаційні технології; чат-бот; система управління контентом

Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення бізнесу ефективна комунікація з клієнтами є основним чинником забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку будь-якого підприємства. Успішна взаємодія між компанією та її цільовою аудиторією сприяє не лише підвищенню рівня продажу, а й формуванню тривалих партнерських відносин, що ґрунтуються на взаємній довірі та лояльності [1].

Особливої ваги ця проблема набуває для підприємств агропромислового сектору, які функціонують в умовах високої конкуренції, швидких змін у споживчих уподобаннях і зростання попиту на якісне інформаційне обслуговування. Підприємство ТОВ "АгроСвіт-Волинь" як представник регіонального аграрного бізнесу потребує впровадження сучасних методів комунікації з клієнтами, що базуються на цифрових технологіях, інноваційних моделях взаємодії та системному аналізі потреб споживачів. Наразі спостерігається трансформація традиційних моделей спілкування з клієнтами: з одного боку, актуалізується використання багатоканальних стратегій, що охоплюють як онлайн, так і офлайн-платформи; з іншого — суттєво зростає значення персоналізованих підходів, які ґрунтуються на аналізі поведінки, активності, уподобань споживачів і зворотного зв'язку з ними. Успішне впровадження таких методів комунікації потребує інтеграції IT-рішень у бізнес-процеси підприємства, а також адаптації організаційної структури до нових умов взаємодії з клієнтами. З огляду на це, розроблення та впровадження концепції підвищення ефективності комунікації зі споживачами для підприємства ТОВ "АгроСвіт-Волинь" є актуальним науковим і прикладним завданням, що передбачає застосування міждисциплінарного підходу, поєднання теоретичних знань із маркетингу, менеджменту, інформаційних технологій і соціальних комунікацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що цифрові технології суттєво впливають на розвиток агропідприємств і, зокрема, на взаємодію між виробниками й клієнтами. Науковці вивчають специфіку застосування блокчейну, Інтернету речей (IoT), великих даних і штучного інтелекту (ШІ). Ці інструменти допоможуть ефективніше організувати виробничі процеси, наприклад, контроль якості, доставляння та фінансові операції. Водночас слід виокремити певні проблеми впровадження новітніх технологій, зокрема високу вартість обладнання та потребу навчання працівників [3—5].

А. Колодій, Г. Агрес, І. Колодій наголошують на значущості впровадження блокчейну для зміцнення довіри між учасниками постачання та

зменшення випадків шахрайства. Проте під час реалізації блокчейну виникає чимало проблем, зокрема трудові питання, потреба в адаптації наявних бізнес-процесів, висока початкова вартість обладнання для сільськогосподарських підприємств [6].

Вплив цифрових технологій на діяльність агропідприємства досліджували Н. Горобець, Д. Хомякова, Д. Стариковська. Науковці констатують, що цифровізація сприяє вдосконаленню процесів управління, ефективному обліку ресурсів, сталому розвитку. Водночас її впровадження передбачає значні фінансові витрати й навчання персоналу, що є бар'єром для малого та середнього бізнесу [2].

Вплив Інтернету речей, великих даних, штучного інтелекту та блокчейну на продуктивність і стійкість сільськогосподарських підприємств з'ясував І. Олійник. Завдяки аналітичним розрахункам автор визначив, що штучний інтелект допомагає автоматизувати рутинні завдання та передбачити можливі ризики. Проблемами впровадження є високі витрати, технічні труднощі й потреба набуття персоналом нових знань і навичок [7].

Проаналізовані праці українських і закордонних науковців свідчать про формування міждисциплінарного підходу до дослідження комунікацій, що поєднує маркетинг, менеджмент, психологію, соціологію й інформаційні технології. Особливу увагу дослідники приділяють створенню стратегії ціннісно орієнтованої комунікації, яка дає змогу сформувати емоційний зв'язок клієнта з брендом.

Мета статті полягає в розробленні та впровадженні комплексної концепції вдосконалення комунікації з клієнтами для підприємства ТОВ "АгроСвіт-Волинь", яка забезпечить підвищення ефективності взаємодії з цільовою аудиторією, а отже рівня її задоволеності, зміцнення конкурентних позицій підприємства за допомогою вебсайту.

Завдання статті передбачають:

1. Аналіз діяльності підприємства "АгроСвіт-Волинь" у контексті взаємодії з клієнтами; огляд наукових досліджень у сфері комунікацій і CRM; вивчення законодавства, що регулює опрацювання даних клієнтів.

2. Виявлення проблем у сфері комунікації в ТОВ "АгроСвіт-Волинь"; аналіз цільової аудиторії; пропозиція рішень з обґрунтуванням використаних технологій.

3. Створення формальної та функціональної моделі системи взаємодії з клієнтами.

4. Реалізація рішення; аналіз його ефективності; формулювання рекомендацій для вдосконалення системи комунікації з клієнтами.

У межах дослідження заплановано розробити аграрний сайт (MVP) із використанням сучасних цифрових інструментів. Завдяки функціоналу платформи Webnode на сайті можна буде легко розміщувати матеріали, присвячені сільському господарству, забезпечувати ефективну комунікацію з користувачами та впроваджувати елементи гейміфікації для підвищення привабливості ресурсу.

Об'єкт дослідження — комунікація компанії "АгроСвіт-Волинь" з клієнтами, партнерами та зацікавленими споживачами, що відбувається через корпоративний вебсайт.

Предмет дослідження — структурні та змістові характеристики сайту підприємства ТОВ "АгроСвіт-Волинь" як інструменту для налагодження ефективної комунікації з клієнтами в цифровому середовищі.

Для забезпечення зручного зворотного зв'язку й ефективної комунікації з відвідувачами застосовано CRM-систему NetNunt, яка інтегрується з месенджером Facebook. Цей інструмент дає змогу оперативно реагувати на запити, краще розуміти потреби аудиторії й удосконалювати сайт на основі її відгуків, а також допоможе перевірити життєздатність ідеї та стане передумовою для її масштабування в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку аграрного сектору важливого значення набуває проблема вивчення ефективності комунікації підприємств із клієнтами. Успішна взаємодія зі споживачами визначає рівень конкурентоспроможності, репутаційної стійкості та динаміки розвитку підприємства на ринку сільськогосподарської продукції. Для ТОВ "АгроСвіт-Волинь", що спеціалізується на вирощуванні та реалізації агропродукції, дослідження якості комунікації з клієнтами є вкрай актуальним питанням. Ефективний зворотний зв'язок безпосередньо впливає на загальні результати діяльності підприємства: збільшення обсягів продажу, розширення ринків збуту, зміцнення ділової репутації.

Застосування шаблону тестування бізнес-моделі Lean Canvas у межах пропонованого дослідження було адаптовано під специфіку аграрного бізнесу й актуальні потреби підприємства "АгроСвіт-Волинь". Відповідно до структури моделі насамперед було проаналізовано проблеми, які стоять перед компанією в контексті комунікаційної взаємодії з клієнтами. Зокрема, серед найрелевантніших проблем викремлено такі: 1) недостатній рівень цифровізації комунікаційних каналів, що ускладнює зворотний зв'язок із клієнтами; 2) брак уніфікованої

стратегії позиціонування бренду в цифровому середовищі; 3) низький рівень персоналізації контенту, що не відповідає очікуванням сучасного споживача. У контексті концепту Lean Canvas ідентифікація цих проблем дає змогу не лише визначити вихідні умови, а й сформувати основу для створення унікальної ціннісної пропозиції, адаптованої до потреб реального ринку.

Запропоноване рішення передбачає комплексну стратегію, що поєднує цифрову трансформацію бізнес-комунікацій із навчально-просвітницькою діяльністю. Основні компоненти охоплюють розроблення CRM-платформи з інтеграцією чат-бота у Viber, персоналізовані інформаційні розсилки, програму лояльності з елементами гейміфікації та серію вебінарів з експертами агробізнесу. Синергія цифрових і контентних інструментів допомагає адаптувати комунікаційну модель до сучасних реалій та забезпечити ефективну взаємодію з клієнтами (табл. 1).

У межах наведеної моделі спостерігаємо чіткий взаємозв'язок між проблемами клієнтів і запропонованими рішеннями, які презентують через сайт, а також визначенням конкретних сегментів споживачів, що дає змогу цілеспрямовано вибирати канали комунікації. Наприклад, основними каналами просування сайту слугують соціальні мережі Instagram і Facebook, що надає можливість оперативно охопити цільову аудиторію та забезпечити релевантну візуалізацію контенту.

Розгляд формальної моделі доповнюється аналізом карти шляху клієнта (Customer Journey Map), яка дає змогу системно простежити етапи взаємодії користувача з продуктом — від моменту першого контакту до формування лояльності (рис. 1).

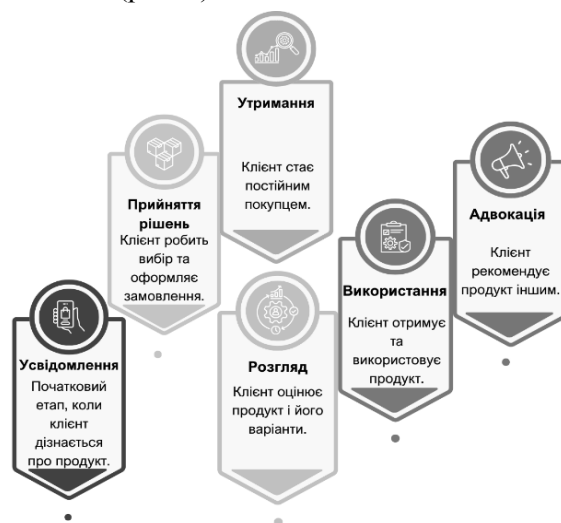

Рис. 1. Цикл шляху клієнта (Customer Journey Map)

Адаптована модель Lean Canvas, розроблена для аналізу комунікаційної взаємодії підприємства з цільовою аудиторією через просування інформаційного продукту

Проблема та наявні альтернативи	Розв'язання проблеми	Унікальна цінність	Прихована перевага	Сегмент споживачів і ранні послідовники
Брак зручних платформ, висока конкуренція в соцмережах і на маркетплейсах, недовіра покупців до якості товарів Наявні альтернативи Продаж через маркетплейси (ОЛХ, Prom.ua), соціальні мережі й традиційні ринки	Гарантовано свіжі та якісні фермерські продукти без посередників, які безпосередньо постачають перевірені виробники. Сайт надає можливість зручного пошуку і швидкого оформлення замовлень Основні метрики Кількість зареєстрованих фермерів, обсяги продажу через сайт і кількість постійних покупців	Розроблення вебсайту з інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом для продажу фермерських продуктів, що забезпечує прямий зв'язок між фермерами та покупцями	Співпраця лише з надійними фермерами, зручний вебсайт та ефективні маркетингові стратегії для залучення покупців Канали просування Просування за допомогою власного сайту, контент-маркетингу, онлайн-реклами, співпраці з місцевими агропідприємствами та відгуків клієнтів	Фермери, агропідприємства та переробні компанії шукають надійний канал для купівлі та продажу зернових без посередників для виробництва, експорту чи перероблення Ранні послідовники , які вже купують зерно безпосередньо в аграріїв або через торгові платформи, прагнучи до більшої зручності та прозорості
Структура витрат		Потоки прибутку		
Підтримка онлайн-платформи, логістичні витрати, маркетинг, операційні витрати, заробітна плата працівників, витрати на інфраструктуру й технічну підтримку		Комісія за замовлення, витрати на доставляння, платні підписки на набори продуктів, а також додаткові доходи від партнерських програм і реклами на платформі		

(Далі буде)

Надійшла до редакції 4.09.2025

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3\(356\).44-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2026.3(356).44-52)
УДК 02(477)Бор(092)''192/193''(045)

Віктор Сєдих,
кандидат педагогічних наук, доцент,
головний бібліотекар кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної
Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка
seduhww@ukr.net
<http://orcid.org/0009-0001-9410-7914>

Б. Борович у книжковому просторі України (1920-ті — початок 1930-х років) *

На зламі 1920—1930-х рр., коли уряд СРСР подолав економічну кризу, склалися сприятливі умови для перебудови видавничої та книготорговельної справи. Якщо 1922 р. обсяг книжкової продукції становив 1585 назв, то 1928 р. — 5673 назви

при тиражі 36,7 млн пр., із них 56,5% назв (66,1% тиражу) — українською мовою [1, с. 21; 44; 45]. Працювали державні й приватні крамниці, книготоргівлю в містах забезпечував торговий сектор Державного видавництва України, а в

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2026. № 2. С. 50—52.

сільській місцевості — видавництва "Книгоспілки". До 1 жовтня 1929 р. мережа книгарень зросла до 750 крамниць, не враховуючи позамагазинних форм торгівлі [1, с. 27; 19]. Однак стан книжкового ринку Б. Борович визначав як незадовільний, оскільки книготоргівля ані кількісно, ані якісно не забезпечувала інформаційних потреб читачів. Гостро стояло питання ціни книги й кількості її покупців. Український книгознавчий журнал "Радянський книгар" наголошував, що населення витрачає в рази менше коштів на книги, ніж на горілку, бо не призвичаєно до купівлі літератури, й наводив красномовний факт: "...на Криворіжжі книжок продано на 18,6 коп. на чоловіка, а горілки — на 2 крб, 58 коп." [20; 26, с. 16—17]. Таке становище спостерігалося в усіх регіонах республіки, оскільки ціни на літературу були непомірними.

Більшість книжкових крамниць було зосереджено в містах, тоді як у сільській місцевості окремих книгарень бракувало, а літературу розповсюджували споживспілки у звичайних магазинах або періодично активісти-книгоноші. Бібліотеки діяли лише у великих селах переважно завдяки зусиллям Всеукраїнського об'єднання видавців і книгопродавців "Книгоспілка". Поширеною була практика, коли у крамницях серед товарів облаштовували книжкові полицки, проте вони були непомітні й невеличкі. Враховуючи, що в сільській місцевості проживала майже половина населення України, за таких умов масштабне здійснення так званої культурної революції було неможливим [44].

Організація роботи міських книгарень викликала багато нарікань. Більшість із них утримували власні видавництва, через що література інших виробників становила лише незначну частину асортименту. Книгопродавці, нехтуючи вимогами покупців, намагалися насамперед реалізувати літературу власних видавництв. Проте, наголошував Б. Борович, книга — особливий товар, конкретне видання на подібне замінити неможливо [10]. Так виникли поняття "дефіцитна книга", "затоварювання", з якими активно боролася радянська книготоргівля. Зауважимо, що дефіцитним було не рідкісне чи колекційне видання, а звичайна популярна книга, наявна на ринку, але відсутня в більшості крамниць через різні причини. Постійні покупці регулярно стикались із ситуацією, коли достеменно знали, що книга надрукована й навіть має рецензію, адже читали про це в бібліографії до журналу, а продавець відповідав, що видання не надходило [15; 17]. Відмова очікувала покупців через проблему затоварювання. Книгарі, побоюючись скупчення залишків літератури, замовляли мінімаль-

ну кількість назв і примірників із центральної гуртової книготорговельної організації. Це були наслідки непрофесіоналізму конкретних виконавців і незадовільної організації книготоргівлі. Як пояснював Б. Борович, дефіцит і затоварювання виникали через неспроможність видавців точно визначити потребу в конкретному виданні та його наклад, а книготорговців — раціонально і оперативно розподіляти книги по регіонах і крамницях [10]. Знавець книжкового ринку України М. Агуф зазначав, що літературу постачали у книготорговельну мережу, використовуючи розверстку й механічний розподіл, а до 1929 р. книгарні не були обізнані з тематичними планами видавництв [1, с. 29].

Борис Осипович зауважував і про нове негативне явище, яке швидко ширилося системою, — штучне обмеження життєвого циклу книги. Річ у тім, що зазвичай у книгарнях цікавляться новинками, але у тогочасних реаліях книготоргівлі строк новизни знизився до 2—3 тижнів після надходження видання до прилавка. Б. Борович з обуренням зазначав, що такі видання продавці, а під їхнім впливом і покупці, називали "заваль" і зовсім не рекламували. Унаслідок цього на полицях бракувало видань дворічної й більше давнини. Книгознавець слушно зазначав, що значущість книги та її об'єктивна оцінка формуються поступово, справжні поціновувачі розкупувають певні видання повільно, проте для неквапливого продажу слід мати оборотний капітал, якого у книгарень немає [10]. Розглянувши проблеми літератури минулих років, Б. Борович наголошував на її непересічній цінності якщо не для книготоргівлі, то для бібліотек. Після соціальних катаклізмів (Першої світової війни, двох революцій) у країні було створено мережу установ Державного книжкового фонду, куди звозили сотні тисяч видань із націоналізованих бібліотек і книжкових колекцій. Однак організація роботи цих установ була незадовільною. Користуючись принципом безоплатності, бібліотеки відбирали багато книг, які фактично їм не були потрібні, за принципом "нехай буде". Розбазарювання цінних фондів, які збирали науковці, письменники, громадські діячі тощо, стало справжнім лихом. Книгознавець докладно аналізував цей недосконалий і хибний механізм відбору літератури [9].

Як небайдужий, рішучий, громадянсько активний фахівець і науковець Б. Борович запропонував докорінно реорганізувати діяльність центрів збирання старих книг, перетворивши їх на установи на зразок сучасних бібліотек-депозитаріїв. Зокрема, змінити статус із тимчасового на постійний і визначити головним завданням надання літератури тим, хто її справді потребує.

Організація роботи цих установ мала відповідати вимогам бібліотечної технології: облік, формування фонду, складання довідкового апарату тощо; відправлення замовлень здійснюватиметься на платній основі за заздалегідь встановленою ціною; запрошення на посади отримують лише кваліфіковані спеціалісти — знавці старовинної книги та потреб бібліотек-реципієнтів; створення в установах консультаційно-бібліографічних служб. Фахівці схвально сприйняли пропозиції Б. Боровича, оскільки Україна гостро потребувала інституції, здатної закрити лакуни в комплектуванні фондів наукових бібліотек [22].

Для оптимізації книготоргівлі Борис Осипович запропонував у кожному адміністративному центрі організувати зразкову книгарню, яку слід планово й систематично поповнювати друкованою продукцією, замовляючи її в різних видавництвах. Ресурси книгарні мали бути найбільшими, а книжковий асортимент — найширшим та найякіснішим. Роботу крамниці доповнювало б консультаційне бюро, працівники якого за допомогою підготовленого видавництвами бібліографічного апарату, що віддзеркалював актуальний стан книжкового ринку, каталогів і картотек книгарні, "живої" бібліографії, спеціальних масових заходів допомагатимуть у виборі книг, надаватимуть консультації з формування бібліотечки від 5—10 видань і більше тощо. Просвітницька діяльність якнайкраще рекламуватиме книгарню й допоможе зробити її зноюю в регіоні. Б. Борович нагадував, що саме так працюють за кордоном: покупці обізнані про всі книги, які вийшли з друку, й охоче спілкуються з продавцями [10; 13; 15].

Для вдосконалення системи обслуговування у книгарнях науковець пропонував частково скористатися досвідом бібліотечної роботи, тобто спробувати вивчати смаки й запити споживачів. Зауважимо, що на початку 1920-х рр. співробітники Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) висловлювали схожі пропозиції, але відмовилися від них через низьку кваліфікацію тогочасних книгарів [39]. Головним завданням реалізаторів Б. Борович вважав не формальний продаж книг, а рекомендацію покупцеві видання, яке позитивно впливатиме на його психологічний стан, спонукатиме до виявлення емоцій, емпатії, стане імпульсом для нових думок, сентенцій, дій. Звісно, такий підхід книгознавців був сформований під впливом бібліопсихології й усвідомлення факту, що книготоргівля є просвітницькою роботою. Отже, у разі не чітко визначеного попиту чи стійкого зацікавлення покупця до певних питань книгар має

покладатися на знання читацьких інтересів. "Коли споживач приходить у книгарню, треба з'ясувати, хто він, що робить, де живе, для кого купує книги. Це допоможе виявити загальну лінію інтересів відвідувача", — зазначав автор [3; 14]. Таку можливість надають матеріали бібліотекознавчих досліджень певних читацьких груп. Знаючи їхні особливості, кваліфікований спеціаліст через лаконічну бесіду з клієнтом визначає, до якої читацької групи він належить, з'ясовує його індивідуальні особливості. Відповіді покупця формують враження про нього й допомагають оптимально порадишити літературу. Під час наступного контакту продавець обговорює прочитану книгу, а подальша бесіда точиться навколо інших видань. Так формується постійний контингент книжкової крамниці. Серед відвідувачів центральної книгарні мали бути не лише колективні (державні, кооперативні організації й установи, бібліотеки), а й нові індивідуальні споживачі, яких на той час було вкрай мало. Культурна революція, зазначав Б. Борович, створила сприятливі умови для формування інтересу до книги. На індивідуального споживача — найперша увага. Він ходить у кіно, купує фіранки, п'є горілку, але літературу придбати не хоче. Потенційний читач має відчуття "смак" книги та прагнути купувати її регулярно. Слід залучати нових покупців із провінції, які мають гуртові кошти, проте не можуть укомплектувати якісну бібліотеку для громади через книжковий дефіцит. Зменшити його допоможе відділення "Книга — поштою", яке слід створити при книжковій крамниці [8]. З часом, особливо від другої половини 1940-х рр., ця форма книготоргівлі стала масовою й ефективною, адже з її допомогою мешканці віддалених від центру містечок і сіл мали змогу замовити й одержати потрібні видання [23].

Одночасно з реорганізацією книгарень потрібно було подбати про підготовку кваліфікованих кадрів. Цю проблему тогочасні фахівці прямо чи опосередковано порушували майже в кожному дописі [10; 33; 34; 36]. Очевидно, що розповсюджувати книги мали професіонали, адже лише завдяки стажуванню за місцем роботи кваліфікованого книгаря не підготувати. Книги — предмет специфічний. З одного боку, це товар на кшталт одягу, взуття, побутової техніки тощо, а з іншого, природна сутність книги — духовна сфера, закладена в ній соціальна інформація, зміст. Вимоги до продажу традиційного побутового краму в цьому разі мають другорядне значення. Книгар повинен бути небайдужим до змісту видання, щоб одночасно проводити просвітницьку роботу. Серед його компетентностей — усебічне знання книги, психології її сприйняття

та продажу, методів вивчення інтересів постійних споживачів, основ реклами й популяризації [37]. У зазначений період такі компетентності набували в родинних книжників, упродовж років загальної освіти, самоосвіти, спадкової роботи у книжкових крамницях. Однак цей шлях можна здолати значно швидше, якщо відкривати спеціалізовані заклади вищої освіти. Саме це й пропонував Б. Борович, оскільки короткотермінові курси виявилися неефективними. Крім поодиноких книжково-газетних технікумів, науковець наполягав на введенні вищої книгарської професійної освіти [10]. На його думку, між професіями книгаря й бібліотекаря є багато спільного, тому досвід вищої бібліотечної освіти став би корисним для налагодження ефективної книжкової торгівлі.

На часі було й подальше формування книготорговельної мережі, узгодженої з найбільшими книговидавництвами (лише в Україні їх налічувалося 18) на чолі зі спільним правлінням. Важливим проєктом на шляху її трансформації стала інституція бібліотечних колекторів. Це була суто вітчизняна ідея періоду воєнного комунізму, коли органи народної освіти за допомогою колекторів почали безоплатно надсилати книгозбірням комплекти літератури з політпросвіти. Прототипом колекторів в Україні було Центральне агентство при ВУЦВК, яке постійно працювало від 1919 р. Організація безоплатно розподіляла книги по бібліотеках, хатах-читальнях міст і сіл [28; 40]. У 1927 р. колектори ввійшли до системи книготоргу, почали комплектувати бібліотеки за їхні кошти відповідно до завчасно укладених замовлень, зобов'язувалися здійснювати бібліотечне опрацювання книг, забезпечували потрібною технікою. Робота відбувалася згідно з угодами між книгозбірнями й книготорговельними точками. Сучасна дослідниця джерел документопостачання бібліотек А. Соляник слушно вважає їх історично обумовленим, дієвим спеціалізованим інструментом централізованого комплектування до початку 2000-х рр. [40].

Проєкт виявився життєздатним і корисним у тогочасних умовах невизначеності бібліотечного будівництва, низької фахової підготовки бібліотекарів, адже певною мірою позбавляв їх потреби працювати зі складними технологіями (комплекткування та каталогізації фондів), надавав можливість здійснювати ідеологічний контроль за новими надходженнями. Завдяки бібліотекам колектори допомагали книгарням, заклопотаним пошуками клієнтів, збільшити кількість постійних покупців.

Мережа бібліотек, які організували органи народної освіти, видавництва, профспілки,

стрімко розвивалася. Водночас ці спеціалізовані підприємства не так переймалися обслуговуванням бібліотек, як були зосереджені на виконанні плану товарообігу, працюючи на засадах госпрозрахунку й не зважаючи на регіонально-економічний профіль книгозбірні. По-перше, такий пріоритет призводив до формування незадовільного асортименту, який часто не відповідав бібліотечним замовленням, оскільки колектори намагалися замінити конкретне видання на подібне. По-друге, розвитку цих установ заважала відомча розпорошеність. На практиці виходило, що кілька колекторів було націлено на одного споживача, що спричиняло нездорову конкуренцію. По-третє, вони перехопили всі "хвороби" звичайних книгарень (непідготовленість кадрів, відсутність чи неякісне консультативно-бібліографічне обслуговування, лакуни в асортименті, нав'язування власної книжкової продукції тощо).

Зазначені проблеми в той період активно висвітлювали книгознавці [28]. Б. Борович, надрукувавши серію книжок, присвячених предметизації документів і предметному каталогу, долучився до вивчення нагальних проблем книжкової торгівлі як досвідчений книгорозповсюдjuвач та авторитетний бібліотекар-практик. Він беззастережно схвалив ідею організації бібліотекторів, мотивуючи це наведеними причинами, ґрунтовно досліджував діяльність цих підприємств (книготорговельна база столичного Харкова надавала таку можливість), піддав її справедливій критиці, підтримавши думку багатьох фахівців книжково-бібліотечної справи, що колектор є не додатком до книгарень, а навпаки — самодостатньою установою, сформованою на ґрунті книжкових крамниць з єдиною метою якісного комплектування бібліотек [4; 8].

За Б. Боровичем, колектор незалежно від відомчої належності має бути бібліотечно-методичним осередком, при якому функціонує книжковий склад, що отримує продукцію від різних видавництв і книготоргів, призначену винятково для потреб бібліотек. Ця структура є складнішою та витратнішою за книжкову крамницю, оскільки являє собою симбіоз двох установ — книгарні й закритої бібліотечно-бібліографічної установи, позаяк не обслуговує читачів. У колекторах мають працювати кваліфіковані кадри, які допомагають бібліотекам на місцях облаштувати "стрижень" бібліотечної роботи — фонди й каталоги. Працівники добирають літературу відповідно до замовлень і профілю книгозбірень, організують консультативно-бібліографічний відділок, за допомогою якого комплектують літературу. Крім різноманітних довідок і консультацій, влаштовують виставки новинок, бесіди про

видавничий рух, заходи з вивчення читача тощо, тобто ведуть просвітницьку роботу, що становить ментальну основу книгорозповсюдження. Усі замовлені книги піддають бібліотечному опрацюванню (технічному й бібліографічному) для організації та ведення в бібліотеках каталогів і картотек, насамперед предметних (нагадаємо, що Б. Борович де-факто очолював рух із предметизації документів в Україні). Фахівець наголошував, що така насичена діяльність апріорі буде економічно збитковою, якщо вона якісна [4; 8].

Б. Борович був упевнений, що бібколектор має входити до бібліотечного відомства, тоді як утримуватимуть його організації, у складі яких є книгозбірні (державні, партійні, профспілкові, а також видавничі, книготорговельні тощо). Останні забезпечують його комерційну діяльність. Утім, тогочасна практика була далекою від цих орієнтирів, тому бібліотеки не поспішали укладати угоди з колекторами.

Найболючішою проблемою цих установ стало стихійне розростання на обмеженій території, адже їх масово відкривали в містах. Колектори мали різну відомчу підпорядкованість, матеріальні ресурси, незадовільно комплектували бібліотеки, не враховуючи виробничий профіль мікрорайону обслуговування, етнічний склад його мешканців, навіть тип книгозбірні, зрештою, заважали розвиватися один одному. Б. Борович слушно назвав це явище колектороманією (епідемією), оскільки кожний книжковий склад і видавництво облаштовували в себе колектор [8]. Більшість із них не надавали ані методичних, ані бібліографічних послуг, опікуючись винятково реалізацією літератури свого видавництва під виглядом комплектування бібліотек. Насправді йшлося про дискредитацію бібколекторської роботи. Звісно, більшість фахівців, зокрема й Борис Осипович, наполягали на ліквідації цього явища й пропонували організувати єдиний колектор у регіональному центрі. На щастя, керівні органи дослухалися до пропозиції та оперативно втілили її в життя [18; 25; 28; 30—32].

Назріла нагальна потреба у формуванні єдиної мережі бібколекторів. Перший крок був зроблений на початку 1931 р., коли урядові структури позбавилися колекторів видавництва. А поступова реорганізація мережі та внутрішня оптимізація цих установ у довоєнний період дали змогу значно поліпшити їхню роботу. Завдяки цим крокам майже до 2000-х рр. бібколектори були надійним джерелом документопостачання бібліотек різних типів завдяки технологічній і просторовій злагоженості [1; 28; 40].

Золоте десятиліття української культури збагатилося новою формою торгівлі — книжковими

базарами (не плутати з ярмарками). У 1926—1927 рр. вони мали сезонний характер, тобто відкривалися зазвичай навесні, найчастіше у травні до Дня преси. З їх допомогою партійне керівництво намагалося залучити до книги нову генерацію потенційних читачів, яка тоді активно формувалася: робітнича та селянська молодь, поважні за віком робітники, кваліфікація яких залежала від регулярного навчання, учні, курсанти, студенти, радянські службовці, особи, які ліквідували неписьменність чи здобули початкову освіту тощо. Тогочасні книгарні все-таки були менш доступними й зручними для них, ніж повсякденна атрибутика міст і великих сіл — базари (так тоді йменували ринки). Переваги й демократичність такої форми торгівлі давали шанс зацікавити населення літературою, а фахівці сподівалися, що з часом вона стане супутником повсякденності, допоможе успішно поширювати державну ідеологію.

Утім, за проектом книжкові базари суттєво відрізнялися від традиційного ринку, оскільки мали переслідувати не комерційні цілі, а політико-просвітницькі й освітні. Книга — вельми специфічний товар, вона формує світогляд, підвищує культурний рівень і збагачує знання. Саме в цьому, а не в фінансових прибутках її історичне призначення. Перші роки функціонування книжкових базарів не виправдали сподівань, оскільки являли собою типове торжище з розпродажу неліквідних видань, про що з гіркотою зауважував Б. Борович. Ідею проекту було спотворено: замість найкращого асортименту, дбайливо дібраного кваліфікованими книгарями, що мав вразити й заохотити відвідувачів, книгарні везли на базари книги, які через різні причини не знайшли читача у крамницях [7].

Попри зусилля організаторів, витрати чималих коштів на облаштування місць продажу прискіпливий погляд спеціаліста помічав, що не лише незадовільний репертуар книг, а й матеріальна база цієї торгівлі (кілька безбарвних яток), апатичні книгарі, сіра тоскна реклама, байдужа публіка не сприяють зацікавленню книжковою продукцією, а базарні покупці насамперед щиро захоплюються не книгами, а атракціонами. Були, звісно, справжні книголюби, однак не заради них започатковували цю торгівлю. Нового читача перші базари не дочекалися, й не дивно, адже там ніхто не проводив просвітницької роботи. Так було скрізь, незалежно від регіонів: столиця, округові центри, міські райони. Одна користь — задешево продавали книжки, що лежали на запасних полицях і складах (знижка іноді сягала 70%). Звісно, не-реалізована друкована продукція — це результат

непрофесіоналізму книгопродавців чи свавілля керівних органів, оскільки вона — вартісна, наголошував Б. Борович. Книгарі навіть не намагалися наблизити книгу до користувача, через що справа зазнавала збитків. Науковець навіть кілька ганебних прикладів: книжку з неорганічної хімії (600 с.) продавали за 40 коп., монографію проф. Н. Пакуля "Книга" з якісними ілюстраціями (132 с.) — за 15 коп., "Щоденник" Т. Шевченка, що коштував 2,5 руб., — за 50 коп. [7]. Б. Борович наголошував, що ці видання вийшли друком на початку 1920-х рр., вони дуже потрібні, але з таким підходом суспільству загрожує культурна катастрофа, занепад книжкової та бібліотечної справи, адже в наявних умовах бібліотеки позбавлені можливості закривати лакуни в комплектуванні. "Потрібно категорично протестувати проти "базарних" методів збуту цінної книги, відгородити її від інших способів розповсюдження", — наполягав книгознавець [7, с. 24].

Рішуче виступаючи за збереження книжкових базарів як дієвого способу залучення до книги нових прихильників, майбутніх бібліофілів, збільшення товарообігу видань, Б. Борович пропонував розумні інновації, зумовлені зміною парадигми: базари є не статичними, а динамічними точками торгівлі; вони не чекають відвідувачів, а активно їх шукають за допомогою різних форм пропаганди й реклами; вони просувають не тільки новинки, а й ретрокнигу як вартісний довговічний інтелектуальний продукт. Для цього потрібно змінити локалізацію базарів, наприклад, із середмістя перевезти на околиці, насичені виробництвами (відкривати там стаціонарні кіоски, направляти книгонош тощо). Слід також змінити й "нутроці" цих точок продажу, тобто замість книг одного видавництва, розширити репертуар виданнями за інтересами; скупчити книготорговельні осередки в певних місцях, наприклад, відкрити кіоски дитячої та юнацької літератури, для кваліфікованих робітників, медиків, домогосподарок тощо. Книжковий кіоск — це мінікнигарня, яку обслуговує кваліфікований фахівець за допомогою консультанта. Продавець розставляє літературу, веде просвітницьку роботу, забезпечує бібліографією книжковий масив тощо. Асортимент кіосків слід комплектувати з найкращої книжкової продукції, перелік якої формує завчасно створена в місті комісія з представників видавництв, бібліотек, установ книготоргівлі. Цікаво, що Б. Борович "не бачив" у комісіях чиновників із владних, партійних і профспілкових структур. Забігаючи наперед, зазначимо, що комісії з облаштування книжкових базарів справді було створено, але, звісно, з

впливовими представниками. Уніфікованою атрибутикою базарів учений вважав рекламу, плакати, атракціони, що доповнюють книжково-просвітницьку роботу, масову друковану (бібліографічні листки) та "живу" бібліографію, спілкування бібліофілів. Одночасно з базаром активізується пропаганда книги у трудових колективах міста, віддалених від торгової точки. Ось такий базар, за Б. Боровичем, буде успішним, сприятиме зростанню кількості прихильників і справжніх друзів книги, збільшенню обсягів продажу й кількості постійних клієнтів [7].

Сподівання вченого-практика, на диво, швидко втілювалися в життя. Журнал "Радянський книгар" за кілька років по тому з гордістю писав, що книжкові базари насичують актуальною літературою (на відміну від попереднього періоду, коли там зазвичай продавали залежали видання), масовими заходами, рекламою за завчасно складеними планами. Організацію заходів супроводжували циклами доповідей про книги й пресу на підприємствах, концертами, зустрічами з письменниками, виставками книг тощо. Особливо активними в той час були книгоноші. Цікаво, що книжкові базари розміщували навіть у сільській місцевості, а в містах — на околиці. Кореспондент журналу Івах зазначав: "Книжкові базари зростають і переходять в справжнє свято книги" [21, с. 11; 27; 41; 42]. Ця форма торгівлі не втратила вагомого значення й нині.

Отже, у пропонованому дослідженні вперше розкрито доробок Б. Боровича в книготорговельній сфері. Проблеми, актуалізовані науковцем, стали рушійною силою для вдосконалення галузі, зокрема: усвідомлення важливої соціальної ролі книжкової торгівлі, передусім як форми просвітництва (у той період зник з обігу термін "книжкова торгівля", замість якого від 1929 р. вживають "книгорозповсюдження"); потреба кардинальних змін у методах формування книжкового асортименту (тільки на основі замовлень); особлива увага до "старої книги" як унікальної вартісної категорії книжкового ринку (відновлення букіністичної торгівлі, створення спеціальних осередків для збереження й використання книжкової продукції минулих років видання, яка згодом знайде читача); організація у книгарнях консультативно-бібліографічної служби, професійної внутрішньої та зовнішньої реклами (статичної й динамічної), єдиної системи класифікації книг; створення книготорговельної мережі в сільській місцевості, широке використання в цій локації позамагазинних форм торгівлі; радикальні зміни в організації роботи новоутворених бібліотечних колекторів (не книгарня, а бібліотечно-методичний центр), їх упорядкування,

ліквідація дублювання й необов'язкової конкуренції; поширення й удосконалення таких форм продажу літератури, як кіоски, лотки, книгоноші, книжкові базари; створення системи підготовки книгарів (курсове навчання, учнівські школи, технікуми, виші).

Більшість виявлених проблем книжкової торгівлі спеціалісти зазвичай обговорювали на колективних форумах й ухвалювали виважені колегіальні рішення [24]. Після Всесоюзної наради з книжкової торгівлі 1929 р. редакція журналу "На книжковому фронті" попросила постійного дописувача, завзятого полеміста, знаного книгознавця з української делегації Б. Боровича поділитися враженнями й здобутками про книжковий форум. З властивою йому прямою, доповненою гострим розумом, науковець виклав свій погляд у статті "Зі з'їзду книжкових робітників" [12, с. 24—28]. Почавши з позитивних вражень, важливості значення форуму, який визнав книгу особливим товаром і зобов'язав змінити сталі терміни "книгопродавець", "книгопродаж" на "книгорозповсюдjuвач" і "книгорозповсюдження", а також перезавантажити комерційну суть торгівлі на просвітницьку, Б. Борович акцентував на головному недоліку заходу — невідповідності програми очікуванням більшості. З'їзд фактично перетворився на доповіді "генералів" від книжкової справи. Майже вісім днів впливові особи обговорювали політичні питання (перебудова видавничої справи, відокремлення книговидавництва від книгорозповсюдження, раціоналізація книготорговельної мережі, місце в ній споживчої

кооперації, взаємодія союзних і національних республіканських книжкових структур тощо), тоді як більшість учасників очікувала обговорення "живих" проблем обслуговування покупців через зміну офіційної парадигми (асортимент, форми й методи торгівлі, пропаганди книги, поліпшення умов праці, підвищення зарплати тощо). Б. Борович запропонував низку рекомендацій до наступного з'їзду: склад учасників мав бути однорідним, доповіді — орієнтованими на практику й місцеві проблеми, не слід обговорювати відомчі проблеми на загальному зібранні, тези доповідей поширювати завчасно тощо.

Висновки. Біографістика Б. Боровича та вивчення проблематики його досліджень поглиблюються. Внесок видатного книгознавця в теоретико-методичні й організаційні засади розвитку системи книгорозповсюдження доповнений цікавими працями щодо соціальної функції книги й участі вченого у становленні мережі книжкової торгівлі в 1920—1930-ті рр. Науковий доробок Б. Боровича є значущим і до певної міри таким, що зберігає актуальність, розкриває нові чесноти його особистості.

Водночас залишаються питання, які чекають на відповіді: заповнення біографічних лакун; проблема переоцінювання наукової спадщини Б. Боровича в царині розроблення теоретико-методичних засад предметизації документів; висвітлення участі в підготовці бібліотечних кадрів; пошук і виявлення ілюстративного матеріалу щодо діяльності науковця тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Агуф М., Коваль М. Книгу — в маси: книжкова торгівля в Радянській Україні, 1918—1964 (Короткий історичний нарис). Харків : Ред.-видав. відділ Книжкової палати УРСР, 1965. 165 с.
2. Афанасенко О. Книжковий ринок України як система. *Вісник Книжкової палати*. 2005. № 8. С. 7—10.
3. Борович Б. Вивчення читача в книгарні. *Радянський книгар*. 1930. № 6. С. 2—3.
4. Борович Б. К спорам о библиотечном коллекторе. *Красный библиотекарь*. 1930. № 6. С. 41—43.
5. Борович Б. Как читать книгу. О чтении. О книгах. О записи. Харьков : Труд, 1924. 128 с.
6. Борович Б. Книгопродажа как просветительная работа. Харьков : Труд, 1924. 42 с.
7. Борович Б. Книжные базары (из записок книговеда). *На книжном фронте*. 1929. № 9. С. 22—25.
8. Борович Б. Коллекторомания (в порядке обсуждения). *На книжном фронте*. 1929. № 32—33. С. 45—47.
9. Борович Б. О старой книге: [в порядке обсуждения]. *Красный библиотекарь*. 1930. № 4. С. 45—48.
10. Борович Б. Проблема советского книжного рынка (заметки книговеда). *На книжном фронте*. 1929. № 19. С. 3—7. Рец. : Басов М. От редакции. С. 7—8.
11. Борович Б. Пути сближения книги с читателем. Опыт методологи культурной работы в библиотеках. Харьков : Труд, 1922. 103 с.
12. Борович Б. Со съезда книжных работников. *На книжном фронте*. 1929. № 30—31. С. 24—28.
13. Борович Б. Як найкраще обслужити споживача книжкою. *Радянський книгар*. 1930. № 10. С. 12—13.
14. Булах Т. Д. Психологія продажу в книжковій галузі : навч. посіб. Харків : Лідер, 2015. 215 с.
15. В Українській Книжковій палаті. *Радянський книгар*. 1930. № 13—14. С. 44.
16. Видатний український бібліотекознавець Б. О. Борович (1883—1938) : збірник матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад. А. О. Черевко, Т. Л. Кульшицька. Харків, 2005. 89 с.
17. Вовченко І. О. Становлення та розвиток радянської бібліографії на Україні : посіб. з історії рад. бібліогр. для студ. ін-тів культури / Харк. держ. ін-т культури. Харків, 1976. 99 с.

18. Годкевич М. Єдиний колектор і рекомендаційно-бібліографічний центр. *Радянський книгар*. 1929. № 3. С. 17—19.
19. Григорова З., Ковба Ж., Барзиловяч О. Добре забуте старе? (ще раз про книжкову торгівлю в Україні). *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 3. С. 7—10.
20. Гуртовенко В. Книготоргова справа на Чернігівщині. *Радянський книгар*. 1930. № 12. С. 11—12.
21. Івах. Із практики : [книжкові базари]. *Радянський книгар*. 1930. № 7. С. 11—12.
22. Державний книжковий фонд : [що пропонує Борович]. *Радянський книгар*. 1930. № 12. С. 28.
23. Кам'янецький Д. Активізуємо просунення книжки через поштові відділи. *Радянський книгар*. 1931. № 1. С. 11—12.
24. Книгу на службу культурній революції : матеріали I Всеукраїнської книготорговельної наради, 2—3 червня 1929 р. Харків : Пролетарій, 1929. 87 с.
25. Ковалевський Ф. Бібліотечні колектори профспілок. *Радянський книгар*. 1930. № 13—14. С. 33—35.
26. Коваль І. Горілка витісняє книжку. *Радянський книгар*. 1930. № 9. С. 16—17.
27. Кушнарєнко В. Організація книжкових базарів та їх асортимент. *Радянський книгар*. 1930. № 8. С. 3—4.
28. Кушнарєнко Н. М. Розвиток мережі бібліотечних колекторів на Україні (1917—1937). *Бібліотекознавство і бібліографія*. 1981. Вип. 21. С. 65—73.
29. Марціняк Н. Форми та методи книжкової торгівлі в Україні (друга половина 1940-х — кінець 1980-х років). *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 3. С. 38—41.
30. Махоніна О. Про колектори та рекомендаційно-бібліографічний центр. *Радянський книгар*. 1930. № 1. С. 12.
31. Мірошніченко І. Перспективи розвитку колекторів в другій п'ятирічці. *Бібліотека в соціалістичному будівництві*. 1933. № 1. С. 21.
32. Міхлін Я. Про єдиний бібліотечний колектор. *Радянський книгар*. 1930. № 1. С. 13.
33. Підготовка кадрів книгарів. *Радянський книгар*. 1930. № 6. С. 13—14.
34. Пшенський О. І. Книгарня: організація і практика. Допоміжна книжка для книгарів : посібник для підвищення кваліфікації книгарів / за ред. та передмовою С. В. Пилипенка. Харків : ДВУ, 1930. 122 с.
35. Розов Я. Об'єднання сил або загибель хорошої справи. *Радянський книгар*. 1930. № 4. С. 13—14.
36. Святненко Ганна. Готуємо книготорговельні кадри. *Радянський книгар*. 1930. № 9. С. 20—21.
37. Серебряний Я. Увага рекламі книжки. *Радянський книгар*. 1930. № 7. С. 21.
38. Сєдих В. В. Борис Осипович Борович як непересічна постать і видатний бібліотекознавець України. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2024. Вип. 66. С. 59—76.
39. Солонська Н. Українська книжкова торгівля: аспекти, проблеми, досвід 20—30-х років (на матеріалах "Бібліологічних вістей" та іншої фахової преси). *Бібліотечний вісник*. 1996. № 6. С. 23—29.
40. Соляник А. А. Документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія. Харків : ХДАК, 2005. 229 с. Розділ 4, С. 99—154.
41. Травень — свято книги [про бібліотечні базари]. *Радянський книгар*. 1930. № 7. С. 1—3.
42. Тененбаум А. Підсумки книжкового базару в Луганському. *Радянський книгар*. 1930. № 13—14. С. 19.
43. Хавкіна Л. Рец. на книгу "Книгопродажа как просветительная работа". *Книгоноша*. 1924. № 6 (37). С. 95.
44. Чаусовський І. Вузькі місця книготорговельної роботи. *Радянський книгар*. 1930. № 1. С. 2—4.
45. Фідельман Б. Українські книжкові видання в 1928—1929 році. *Радянський книгар*. 1930. № 13—14. С. 8—11.

Viktor Siedykh,

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Chief Librarian of the L. B. Khavkina Library Science Office
of V. H. Korolenko Kharkiv State Scientific Library*

B. Borovych in the book space of Ukraine (1920s — early 1930s)

For the first time, B. Borovych's significant contribution to the development of the book business in Ukraine is summarized in the article. The emphasis is placed on the sphere of book trade, in particular, its state, forms and methods of trade, personnel training, the main social mission of the bookstore — education instead of commerce, and the scientist's proposals on areas for improving the studied field are analyzed. The activities of B. Borovych as the founder and head of the private cultural and educational publishing house "Trud" are highlighted, which embodied the idea of humanization and a reader-centered approach to the system of book publishing and book distribution. The emphasis is made on the independence of B. Borovych's views, his respectful attitude to the phenomenon of "book", and his understanding of its extremely important social significance.

Keywords: *Borys Osypovych Borovych; book trade; bookstores; book distribution system; book assortment; consulting and bibliographic activities; education; non-store forms of trade; book bazaars; library collectors*

References

1. Ahuf M. & Koval M. (1965). *Knyhu — v masy: knyzhkova torhivlia v Radianskii Ukraini, 1918—1964 (Korotkyi istorychnyi narys)*. Kharkiv: Red.-vydav. viddil Knyzhkovoi palaty URSR.
2. Afanasenko O. (2005). Knyzhkovyi rynek Ukrainy yak systema. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 8, pp. 7—10.
3. Borovych B. (1930). Vyvchennia chytacha v knyhnarni. *Radianskyi knyhar*, 6, pp. 2—3.
4. Borovych B. (1930). K sporam o byblyoteknom kolektore. *Krasnii byblyotekar*, 6, pp. 41—43.

5. Borovych B. (1924). *Kak chytat knyhu. O chtenyy. O knyhakh. O zapysy*. Kharkov: Trud.
6. Borovych B. (1924). *Knyhoprodayzha kak prosvetytelnaia rabota*. Kharkov: Trud.
7. Borovych B. (1929). Knyzhnie bazary (yz zapysok knyhoveda). *Na knyzhnom fronte*, 9, pp. 22—25.
8. Borovych B. (1929). Kollektoromanyia (v poriadke obsuzhdeniia). *Na knyzhnom fronte*, 32—33, pp. 45—47.
9. Borovych B. (1930). O staroi knyhe: [v poriadke obsuzhdeniia]. *Krasnii byblyotekar*, 4, pp. 45—48.
10. Borovych B. (1929). Problema sovetskoho knyzhnoho rinka (zametky knyhoveda). *Na knyzhnom fronte*, 19, pp. 3—7.
11. Borovych B. (1922). *Puty sblyzheniia knyhy s chytatelem. Opyt metodolohy kulturnoi raboti v byblyotekakh*. Kharkov: Trud.
12. Borovych B. (1929). So s'ezda knyzhnykh robotnykov. *Na knyzhnom fronte*, 30—31, pp. 24—28.
13. Borovych B. (1930). Yak naikrashche obsluzhyty spozhyvacha knyzhkoiu. *Radianskyi knyhar*, 10, pp. 12—13.
14. Bulakh T. D. (2015). *Psykholohiia prodazhu v knyzhkovii haluzi : navch. posib*. Kharkiv: Lider.
15. V Ukrainii Knyzhkovii palati. (1930). *Radianskyi knyhar*, 13—14, p. 44.
16. Cherevko A. O. & Kulshytska T. L. [uklad.]. (2005). *Vydatnyi ukrainskyi bibliotekoznavets B. O. Borovych (1883—1938) : zbirnyk materialiv*. Khark. derzh. nauk. b-ka im. V. H. Korolenka. Kharkiv.
17. Vovchenko I. O. (1976). *Stanovlennia na rozvytok radianskoi bibliohrafiï na Ukraini : posib*. Kharkiv.
18. Hodkevych M. (1929). Yedyni kolektor i rekomendatsiino-bibliohrafichniy tsentr. *Radianskyi knyhar*, 3, pp. 17—19.
19. Hryhorova Z., Kovba Zh. & Barzylivaiach O. (2010). Dobre zabute stare? (shche raz pro knyzhkovu torhivliu v Ukraini). *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 3, pp. 7—10.
20. Hurtovenko V. (1930). Knyhotorhova sprava na Chernihovshchyni. *Radianskyi knyhar*, 12, pp. 11—12.
21. Ivakh. (1930). Iz praktyky : [knyzhkovi bazary]. *Radianskyi knyhar*, 7, pp. 11—12.
22. Derzhavnyi knyzhkovyi fond : [shcho proponuie Borovych]. (1930). *Radianskyi knyhar*, 12, pp. 28.
23. Kamianetskyi D. (1931). Aktyvizuiemo prosunennia knyzhky cherez poshtovi viddily. *Radianskyi knyhar*, 1, pp. 11—12.
24. *Knyhu na sluzhbu kulturnii revoliutsii : materialy 1 vseukrainskoi knyhotorhovelnoi narady, 2—3 chervnia 1929 r.* (1929). Kharkiv: Proletarii.
25. Kovalevskyi F. (1930). Bibliotechni kolektory profspilok. *Radianskyi knyhar*, 13—14, pp. 33—35.
26. Koval I. (1930). Horilka vytsniaie knyzhku. *Radianskyi knyhar*, 9, pp. 16—17.
27. Kushnarenko V. (1930). Orhanizatsiia knyzhkovykh bazariv ta yikh asortyment. *Radianskyi knyhar*, 8, pp. 3—4.
28. Kushnarenko N. M. (1981). Rozvytok merezhi bibliotechnykh kolektoriv na Ukraini (1917—1937). *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia*, 21, pp. 65—73.
29. Martsiniak N. (2013). Formy ta metody knyzhkovoi torhivli v Ukraini (druga polovyna 1940-kh — kinets 1980-kh rokiv). *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 3, pp. 38—41.
30. Makhonina O. (1930). Pro kolektory ta rekomendatsiino-bibliohrafichniy tsentr. *Radianskyi knyhar*, 1, pp. 12.
31. Miroshnichenko I. (1933). Perspektyvy rozvytku kolektoriv v druhii piatyrichsi. *Biblioteka v sotsialistychnomu budivnytstvi*, 1, pp. 21.
32. Mikhlin Ya. (1930). Pro yedyni bibliotechni kolektor. *Radianskyi knyhar*, 1, pp. 13.
33. Pidhotovka kadriv knyhariv. (1930). *Radianskyi knyhar*, 6, pp. 13—14.
34. Pshenskyi O. I. (1930). *Knyharnia: orhanizatsiia i praktyka. Dopomizhna knyzhka dlia knyhariv : posibnyk dlia pidvyshchennia kvalifikatsii knyhariv*. Kharkiv: DVU.
35. Rozov Ya. (1930). Obiednannia syl abo zahybel khoroshoi spravy. *Radianskyi knyhar*, 4, pp. 13—14.
36. Sviatnenko H. (1930). Hotuiemo knyhotorhovelni kadry. *Radianskyi knyhar*, 9, pp. 20—21.
37. Serebrianyi Ya. (1930). Uvaha reklamami knyzhky. *Radianskyi knyhar*, 7, p. 21.
38. Siedykh V. V. (2024). Borys Osypovych Borovych yak neperesichna postat i vydatnyi bibliotekoznavets Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 66, pp. 59—76.
39. Solonska N. (1996). Ukrainska knyzhkova torhivlia: aspekty, problemy, dosvid 20—30-kh rokiv (na materialakh "Bibliolohichnykh vistei" ta inshoi fakhovoi presy). *Bibliotechnyi visnyk*, 6, pp. 23 — 29.
40. Solianyk A. A. (2005). *Dokumentopostachannia bibliotechnykh fondiv: zakonmirnosti rozvytku : monohrafiia*. Kharkiv: KhDAK, 4, pp. 99—154.
41. Traven — sviato knyhy [pro bibliotechni bazary]. (1930). *Radianskyi knyhar*, 7, pp. 1—3.
42. Tenenbaum A. (1930). Pidsumky knyzhkovoho bazaru v Luhanskomu. *Radianskyi knyhar*, 13—14, p. 19.
43. Khavkina L. (1924). Rets. na knyhu "Knyhoprodayzha kak prosvetytelnaia rabota". *Knyhonosha*, 6 (37), p. 95.
44. Chausovskiy I. (1930). Vuzki mistsia knyhotorhovelnoi roboty. *Radianskyi knyhar*, 1, pp. 2—4.
45. Fidelman B. (1930). Ukrainski knyzhkovi vydannia v 1928—1929 rotsi. *Radianskyi knyhar*, 13—14, pp. 8—11.

Надійшла до редакції 17.10.2025

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 28 пр. Зам. 8.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html